Framtidens värld i nuets föreställning

Elever och lärare vid folkhögskolor om samhällets utveckling

Brynte Fridberg

Lund 1982

Framtidens värld i nuets föreställning

Elever och lärare vid folkhögskolor om samhällets utveckling

Brynte Fridberg

... Alice remarked, "I can't remember things before they happen."
"It's a poor sort of memory that only works backwards," the Queen remarked.
"What sort of things do you remember best?" Alice ventured to ask.
"Oh, things that happened the week after next," the Queen replied ...

(Ur "Through the Looking Glass" by Lewis Carroll.)

UNIV.
LEIDEN
BIBL.

Printed in Sweden
Studentlitteratur
Lund 1982

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	FÖRORD.	1
1:	INLEDNING.	3
1.1:	UNDERSÖKNINGENS BAKGRUND.	3
1.2:	DEN SVENSKA FOLKHÖGSKOLAN.	4
1.3:	INNEHÅLLSÖVERSIKT.	6
2:	FÖRESTÄLLNINGEN OM FRAMTIDEN.	9
2.1:	TYPOLOGIER ÖVER SAMHÄLLEN OCH SAMHÄLLENS UTVECKLINGSGRAD	9
2.2:	SAMHÄLLSSTRUKTUREN OCH FÖRESTÄLLNINGEN OM FRAMTIDEN.	11
2.2.1:	Olika samhällens historiska bakgrund och selektivt historiskt urval för styrning av framtidsföreställningen.	12
2.3:	GRUPPTILLHÖRIGHETEN OCH FRAMTIDSFÖRESTÄLLNINGEN.	14
3:	FRAMTIDSFÖRESTÄLLNINGEN OCH DESS DIMENSIONER.	19
3.1:	TIDSBEGREPPET.	21
3.1.1:	Objektiv tid.	21
3.1.2:	Social tid.	22
3.1.3:	Jagets tidsbegrepp: Self-time samt referenstid och referensålder.	23
3.2:	FRAMTIDSFÖRESTÄLLNINGENS UPPGIFTER.	25
4:	PRESENTATION AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET OCH DESS JÄMFÖRBARHET.	28
4.1:	NATIONSJÄMFÖRELSER.	28
4.1.1:	En diskussion om kohortfenomen.	32
4.1.2:	Klassificering av länderna som bakgrund till variationer i framtidsföreställningar.	35
4.2:	DET SVENSKA MATERIALET OCH DESS UNDERGRUPPER.	35
4.2.1:	Folkhögskoleurvalet och dess universum.	36
4.2.2:	Olika grupper i folkhögskolematerialet.	39
4.3:	HYPOTESPRÖVNING.	44

5: UNDERSÖKNINGENS UPPLÄGGNING OCH GENOMFÖRANDE. 48

5.1: FRÅGEFORMULÄREN. 48

5.2: DATAINSAMLING OCH EXTERNT BORTFALL. 50

5.3: INTERNT BORTFALL SAMT ALTERNATIVET "KAN ELLER VILL INTE SVARA". 52

6: TIDS- OCH RUMSDIMENSIONERNA OCH FRAMTIDSFÖRESTÄLLNINGEN. 54

6.1: SUBJEKTIV TIDSUPPFATTNING. 54

6.1.1: Nationsjämförelser. 55
6.1.2: De svenska undergrupperna. 55

6.2: OBJEKTIVA TIDSAVSTÅNDET OCH FRAMTIDSENGAGEMANGET. 57

6.3: RUMSDIMENSIONEN OCH FRAMTIDSENGAGEMANGET. 6I

6.3.1: Nationsjämförelser. 6I
6.3.2: Rumsdimensioner samt concern och exponering för undergrupper. 63

6.3.2.1: Hypoteser vid gruppjämförelser. 64
6.3.2.2. Resultat för undergrupper. 66

6.3.3: Några synpunkter på bedömningssvårigheter av informationsmedia. 7I

7: ÖVERGRIPANDE FÖRESTÄLLNINGAR OM LEVNADSFÖRHÅLLANDENA OCH DERAS FÖRÄNDRING MED TIDEN. 73

7.1: INNEBÖRD AV BEGREPP. 73

7.2: FÖRESTÄLLNINGAR OCH TANKEMÖNSTER. 74

7.2.1: Framtidsföreställningens innebörd. 74
7.2.2: Faktorer som påverkar framtidsföreställningen. 75

7.3: 10-NATIONSSTUDIENS LÄNDER OCH SVERIGE. 76

7.3.1: Hypoteser vid jämförelser 10-nationsstudien och Sverige beträffande självskattning, egna landets och världens utveckling. 76
7.3.2: Resultat av nationsjämförelser för självskattning, egna landets och världens utveckling. 78

7.4: CANTRIL-STEGARNA OCH DE SVENSKA UNDERGRUPPERNA. 83

7.4.1: Hypoteser vid gruppjämförelser. 83
7.4.2: Resultat av gruppjämförelser för självskattning, Sverige, världens och u-ländernas utveckling. 86

7.4.2.1: Självskattning samt uppfattningen om Sveriges utveckling. 86
7.4.2.2: Uppfattningen om världens utveckling. 88
7.4.2.3: Uppfattningen om u-ländernas utveckling (AR). 89

8: SPECIFIKA FÖRESTÄLLNINGAR OM FÖRHÅLLANDEN ÅR 2000 I JÄMFÖRELSE MED I DAG. 94

8.1: FÖRESTÄLLNINGAR OCH TANKEMÖNSTER. 94

8.2: 10-NATIONSSTUDIENS LÄNDER OCH SVERIGE. 95

8.2.1: Prediktion av konkreta strukturella egenskaper och processer. 95
8.2.2: Prediktion av normativa drag i "överbyggnadens" struktur. 98
8.2.3: Prediktion och önskningar om förhållanden med nära anknytning till primärgruppen. 99

8.2.3.1: Prediktioner. I00
8.2.3.2: Önskningar. I0I

8.3: JÄMFÖRELSER MELLAN DE SVENSKA UNDERGRUPPERNAS PREDIKTIONER. I03

8.3.1: Prediktion av konkreta strukturella egenskaper och processer. I04

8.3.1.1: Jämlikhet mellan grupper i samhället. I04
8.3.1.2: Fördelning av ekonomiska och politiska resurser. I07

8.3.2: Prediktion av normativa drag i "överbyggnadens" struktur. II0
8.3.3: Prediktion av vissa förhållanden med anknytning till primärgruppen. II4

8.4: JÄMFÖRELSER MELLAN DE SVENSKA UNDERGRUPPERNAS ÖNSKNINGAR. II7

8.4.1: Icke ideologiskt skiljande frågor. II8

8.4.1.1: Hypotesdiskussion och hypoteser. II8
8.4.1.2: Resultat av önskningar för icke ideologiskt skiljande frågor I I9

8.4.2: Ideologiskt skiljande frågor. I20

8.4.2.1: Hypotesdiskussion och hypoteser. I20
8.4.2.2: Resultat av önskningar för ideologiskt skiljande frågor. I23

8.5: JÄMFÖRELSE AV ÖVERENSSTÄMMELSE MELLAN VAD MAN ÖNSKAR OCH VAD MAN TROR. I26

9: SAMMANFATTNINGAR AV FÖRESTÄLLNINGAR OM DET FRAMTIDA SAMHÄLLET. I35

9.1: EFFEKTER AV SOCIAL STRUKTUR OCH SOCIALA PROCESSER. PREDIKTIONER. I35

9.1.1: Nationsjämförelser Sverige kontra 10-nationsstudien. I36
9.1.2: Jämförelser mellan de svenska grupperna. I38

9.2: VILKEN TYP SAMHÄLLE FÖRESTÄLLER MAN SIG ATT VI GÅR MOT TILL ÅR 2000. I4I

9.2.1: Uppfattningar om samhällsstrukturen. I42
9.2.2: Uppfattningar om den normativa orienteringen. I44
9.2.3: Framtidsbildens samt intervjusvar om orsak och verkan. I45

9.3: IDEALTYPER AV SAMHÄLLEN SAMT RELATIONER MELLAN FÖRETEELSER I FOLKHÖGSKOLEELEVERNAS TÄNKANDE OM SAMHÄLLEN. I48

9.3.1: Idealtyper av samhällen: Det oautentiska och de autentiska samhället. I48

9.3.2: Relationer i folkhögskoleelevernas föreställningar mellan olika delar av det framtida samhällssystemet. I53

9.3.2.1: Indexkonstruktionen och de olika indexen. I53

9.3.2.2: Hypoteser samt resultat beträffande korrelation mellan olika index för prövning av föreställningarnas sammanhang. I55

10: FUTUROFOBI OCH AKTIV ORIENTERING RELATERADE TILL OLIKA VARIABLER. I58

10.1: FUTUROFOBI: FÖRESTÄLLNINGAR OM EN OTRYGG OCH HOTFULL FRAMTID. I58

10.1.1: Resultat och diskussion om samband futurofobi och olika index och item. I60

10.2: AKTIV ORIENTERING. I64

10.2.1: Undergrupperna och några item i relation til aktiv orientering. I64

10.2.2: Samband mellan aktiv orientering och olika föreställningar. I66

10.2.2.1: Hypoteser om samband mellan variablerna i tabell 10.8. och 10.9. I68

10.2.2.2: Resultat beträffande samband, aktiv orientering och olika variabler. I70

SUMMARY. I73

LITTERATURFÖRTECKNING. I9I

FÖRORD.

Det är framlagda arbetet har till en dominerande del utförts på fritid jämsides med min lärartjänstgöring i ämnen fjärran från avhandlingsområdet och geografiskt fjärran från Lund. Under några år fick arbetet med denna bok helt läggas åt sidan p g a annan stor arbetsbelastning. Det betyder emellertid inte att de empiriska resultaten minskat i aktualitet. Tvärtom tyder de testningar jag utfört löpande med olika grupper studeranden på en stark konfirmation av nedanstående data om uppfattningar om samhällsutvecklingen.

Parallellt med denna avhandling har jag arbetat med teoretiska och metodologiska synpunkter på framtidsforskning. De är dock inte i större utsträckning knutna till nedanstående empiriska material. Men de behandlar ändå något väsentligt. Det är den normativa och participativa framtidsforskningens problem, värderingarnas roll och innebörden av att få vara med och skapa framtiden. Detta knyter ändå starkt an till flera svarssynpunkter från såväl elever som lärare i denna studie: Otillfredsställelse med sakernas tillstånd och önskemål om förändring inför framtiden: "Att få vara med och bestämma", ett mer direkt demokratiskt samhälle på olika nivåer.

Jag vill här uttrycka min tacksamhet till de som varit ett stöd under arbetet med avhandlingen.
Först och sist gäller det min hustru Eldbjörg som uppmuntrande men kritiskt engagerat sig i arbetet. Direktkontakterna med sociologiska institutionen i Lund har tyvärr måst inskränkas till det allra nödvändigaste. Främst tackar jag min handledare professor Håkan Wiberg som alltid generöst ställt upp och gett mig många värdefulla forskningstekniska anvisningar. Prefekten Rune Persson har under hela min studietid varit till hjälp och stöd.
Jag vill också tacka distriktsstudieledare Sture Ohlsson i Östersund.
Egon Carlsson, Vetlanda har renritat figurer och diagram och Ingela Carlsson också Vetlanda har fått sitt "elddop" genom renskrivning av slutmanus.
Skolöverstyrelsen - som jag i detta sammanhang personifierar med folkhögskoleinspektör Bo Göthberg - har sett välvilligt på mitt behov av viss tjänstledighet för att kunna fullfölja arbetet. Härvid tackar jag också ledningen för Ädelfors folkhögskola.
Men - egentligen - vilka tillägnas detta arbete allra främst? Naturligvis från första början de rektorer, lärare och elever vid olika skolor som så beredvilligt besvarat enkäterna.

Ett läsår närmar sig sitt slut när dessa rader skrivs. Tankarna är, som de också dagligen varit, riktade mot mina kolleger och de vuxenstuderande vid dagfolkhögskolorna i Sävsjö och Vetlanda och fritidsledarlinjen i Holsby. De har varit förstående och toleranta under det intensiva slutåret med denna avhandling. Skolarbetet har gjort det dagliga livet trivsamt och fyllt av arbetsglädje. Som en paradox har det omvandlat stressen till harmoni. Åtskilliga gånger sedan studielampans sken över böcker, tabeller och skrivmaskin bleknat inför morgonljuset fick jag förnyad energi under de kamratliga studietimmarna.

Tack Björn, Lena och Monika, Ove och Eva, Bo och Sonja och alla ni andra. Punktum.

Vetlanda i april 1982

Brynte Fridberg

1: INLEDNING.

Denna undersöknings främsta syfte är att redovisa framtidsföreställningens olika dimensioner som de avtecknar sig hos olika människor eller grupper av människor. Det betyder också att försöka finna om dessa dimensioner varierar och samspelar med yttre förhållanden. Hur inverkar samhällets utveckling och kultur på framtidsföreställningen? I vilken utsträckning kan man finna samband mellan olika tillskrivna roller som köns- och åldersroller? Kan förvärvade roller som att vara lärare eller elev, politiskt eller religiöst engagemang medföra olika syn på framtiden? Ett syfte är att försöka styrka eller falsifiera tidigare hypoteser och teorier om samband mellan grupptillhörighet och framtidsföreställningens variationer.
Undersökningen bygger på en enkät om folkhögskolestuderandes och folkhögskolelärares engagemang och föreställningar inför framtiden, vad de tror och vad de önskar.
Hur människor och i vilken utsträckning människor ser på framtiden är en grundläggande fråga. Dess betydelse för samhällsutvecklingen och därmed människornas framtida villkor bör inte underskattas. Framtidsföreställningen, dess variationer och utveckling bör också bl a innebära olika pedagogiska och utbildningspolitiska ställningstagande och åtgärder. Kan undersökningen på något sätt bli ett stöd för planeringen av undervisningens innehåll och uppläggning när det gäller framtidsriktningen av studier för att utveckla föreställningen i tid, rum och innehåll har den nått ett praktiskt syfte.

1.1: UNDERSÖKNINGENS BAKGRUND.

Mitt konkreta intresse för framtidsstudier började våren 1969 när jag läste rapporten "Mankind 2000". Samtidigt studerade jag Kahn och Wieners bok "The Year 2000" m fl framtidsriktade arbeten. Efter att ha deltagit i Nordiska sommaruniversitetets session i Trondheim om framtidsforskningens idéer och metoder arbetade jag en tid med sociala tekniker som trendextrapolering, delfiteknik, scenarion etc. 1973 bidrog jag med ett `paper` om tidsbegreppet vid en konferens i Bukarest. Ungefär samtidigt förbereddes de enkäter som ligger till grund för denna undersökning. Eftersom min arbetsmiljö just är folkhögskolan föll det sig naturligt att forskningsinsatsen koncentrerades härtill.

Intresset understöddes av frågeställningar som uppkom i samband med min

undervisning i miljövård och resursfrågor. Vi minns alla den s k "oljekrisen" 1973-74.

Folkhögskolan har stor frihet i sin uppläggning av undervisningen. Härigenom har den större möjligheter än andra skolformer att vidtaga förändringar och införa nyheter. Folkhögskolan intresserade sig tidigt för ämnet "aktuell orientering". Sedan några år utvecklar folkhögskolan ämnesområde "internationell orientering" (U-landslinjer har funnits vid folkhögskolor sedan 1960-talet.). "Att tänka globalt - och handla lokalt" har också blivit ett välkänt begrepp. Skolöverstyrelsen har, inte minst genom folkhögskolinspektörens intresse försökt föra fram dessa utåtriktade och framtidsriktade frågor till de enskilda folkhögskolorna. Lärare från intresserade skolor har samlats till diskussioner och konferenser. Framtidsriktad pedagogisk verksamhet pågår vid en del folkhögskolor. Man måste ändå säga, att verksamheten såväl kvantitativt som kvalitativt endast är i sin första utvecklingsfas.

1.2: DEN SVENSKA FOLKHÖGSKOLAN.

Folkhögskolan i Sverige är enligt min åsikt av stor betydelse för innehållsmässig och pedagogisk utvecking av vuxenundervisningen. Det är lämpligt att här ge några översiktliga data.

Det finns i dag drygt 100 folkhögskolor i Sverige med något över 100 heltidsstuderande långkurselever vid majoriteten av skolorna. Vi har alltså gott och väl 10.000 studerande vilka sysselsätter drygt 1000 heltidsanställda lärare.

Folkhögskolan är en typisk nordisk företeelse. Humanistiska och estetiska bildninsideal är väl markerade. De första skolorna kom till för mer än ett hundra år sedan. Under en lång tidsperiod framöver bestod eleverna övervägande av lågutbildad ungdom från landsbygden. De flesta skolorna, som också är internatskolor, ligger fortfarande i mindre tätorter. Samhällets omstrukturering främst genom den tekniska-ekonomiska utvecklingen har givetvis påverkat folkhögskolan. Detta gäller såväl rekryteringen av studeranden, kursutbud, ämnen och deras innehåll. Så sent som på 1950-talet dominerade vinterkurser på 21-24 veckor med såväl manliga som kvinnliga studerande kompletterade av upp till 17 veckors sommarkurser.

Ser vi på 1960- och 1970-talen finner vi ganska stora förändringar. Numera är "vinterkursen" nästan genomgående 30-34 veckor. Den hempraktiska undervis-

ningen för flickor är nästan helt borta. Antalet studerande vid teoretiska allmänna linjernas första och andra årskurs gick under 1970-talet ned till hälften. Vid tidpunkten för min undersökning angavs antalet studeranden i första årskursen till knappt 5000 varav två tredjedelar vid allmän linje (Mitt urval är alltså cirka 7% härav.). Under denna tidsperiod tillkom nya stoff- och nivågrupperade kurser och årskursbegreppet minskade i aktualitet. Det växte också fram andra typer av långa ämneskurser. Resultatet blev, att totala antalet långkurselever närmast var konstant under hela tidsperioden. Vi skall också vara klara med, att sättet att inhämta, registrera och bearbeta det statistiska materialet förändrades under denna tid i mer än ett avseende. De speciallinjer som växte fram alltmer var t ex långa musik-, teater-, gymnastik-, textil och idrottskurser. Fritidsledarutbildningen är numera helt förlagd till folkhögskolor.

Ett antal folkhögskolor har startat s k dagfolkhögskolor i centralorter. Dessa är - till skillnad för vad som är regel för moderskolan - inte internatskolor. Medelåldern för de studerande vid dagfolkhögskolorna är avsevärt högre än vid huvudskolorna. Vid dessa externat studerar många kvinnor i åldrarna från 25 år och uppåt. Dessa är nästan genomgående kortutbildade och har haft ett uppdämt studieintresse p g a de förpliktelser och moralnormer som hör till rollen som hustru och mor. Förutsättningar för studierna vid folkhögskola är därvid, att skolan ligger relativt nära bostaden, att barnpassning kunnat ske på daghem e dyl. Viktigast är kanske ändå, att ekonomiska hinder har undanröjts. Vuxenstudiestöd varvid vård av eget barn får tillgodoräknas som motsvarande förvärvsarbete är en viktig reform.

Läsåret 1972-73 var 45 av skolorna landstingsskolor och några drevs av kommuner (Stockholm, Gotland). Övervägande delen av de övriga var rörelseskolor (stiftsskolor, frikyrkliga, nykterhetsrörelsen, idrott och gymnastik etc) eller bygdeskolor med stödförening utan att vara ideologiskt riktade. Det förtjänar att påpekas, att eleverna - men oftast ej lärarna - i största utsträckning rekryteras oberoende av ideologiskt hemvist. Undantag är bl a den frireligiösa skola och en av de arbetarrörelseskolor som ingår i mitt material. I dessa två skolor är de studerande så gott som fullständigt rekryterade från och engagerade i den rörelse som skolan företräder.

Sedan denna undersökning genomfördes har en mycket omfattande ökning av kortkursverksamheten skett. Syftet är, att i första hand tjäna medlemsorganisationerna vid rörelsefolkhögskolorna. Exempel är förtroendemannakurser, kurser om arbetsmarknadens lagar, föreningsteknik, tolk- och invandrarkurser

och ett ganska stort utbud till olika handikapporganisationer.

1977 trädde en ny folkhögskoleförordning i kraft. Denna tillåter ideologisk och annan *profilering av skolorna* under förutsättning att man visar tolerans och respekt för oliktänkande och eftersträvar allsidighet i undervisningen. Det är också klart utsagt, att specialutbildning inte får taga överhanden vid en skola. De allmänna kurserna skall även i fortsättningen utgöra skolornas ryggrad. I samband med målformuleringen i propositionen återger departementschefen synpunkter hos utredningen om att samhällsutvecklingen eller i varje fall tänkbara, fruktade eller önskvärda framtidsperspektiv kan få utbildningspolitiska och pedagogiska konsekvenser. Om verksamhetens innehåll och form har folkhögskolans egna remissinstanser (SFHL, svenska folkhögskolans lärarförbund och SFEF, svenska folkhögskolans elevförbund) i huvudsak kunnat stödja sig på utredningen. Detta har också slagit igenom i propositionens 2:a paragraf: Verksamhet skall öka individens medvetenhet om sina egna och omvärldens villkor,... stärka viljan och förmågan att i solidaritet med andra aktivt påverka arbetsliv och samhälle (Mitt eget fria och avgränsade utdrag.).[1]

1.3: INNEHÅLLSÖVERSIKT.

Tyngdpunkten i detta arbete grundar sig på den redan omnämnda enkätundersökningen om engagemanget inför framtiden. Det är därvid samhället i framtiden i förhållande till samhället i dag och människornas förhållningssätt beträffande det troliga och önskade, deras grad av optimism eller pessimism som jag vill belysa beträffande mitt material.

I kapitel 2 tages faktorer som påverkar synen på framtiden upp. Till dessa hör den historiska bakgrunden och den nuvarande samhällsstrukturen med dess normativa innehåll. Betydelse av de sociala föreställningarna och normtrycket i de grupper som individen tillhör och som formar roller och rollförväntningar behandlas.

Framtidsföreställningen kan knappast analyseras som ett endimensionellt begrepp. Jag finner också, att de dimensioner som brukar framföras är otillräckliga och framför förslag på även andra dimensioner. Någon ingående granskning sker dock inte. I kapitel 3 berörs även olika uppgifter hos framtidsföreställningen.

I slutet av 1960-talet utfördes en större undersökning i vilken ett flertal

länder ingick. Den fick namnet "Images of the World in the Year 2000".[2] I fortsättningen kommer jag att referera till den som "10-nationsstudien". Ett antal av frågorna i denna undersökning är också med i min svenska undersökning och vissa jämförelser är därför önskvärda. Vad detta kan innebära för svårigheter tages upp i kapitel 4. I detta kapitel tages dessutom bakgrundsdata för undergrupperna i min enkät upp. Avsikten är allra främst att jämföra dessa gruppers engagemang och attityder. De grupper det gäller är manliga och kvinnliga elever, lärare och elever samt religiöst respektive politiskt engagerade. Johan Galtung har tagit fram ett index för s k social position. Han gör härvid en uppdelning i centrum och periferi. Dessa antages skilja sig åt beträffande socialt engagemang, grad av optimism eller pessimism osv. Jag gör ett försök att dela in mitt material i mer eller mindre klara centrum- och periferigruppspar.
Indelningen och dess grunder redovisas i kapitlet.

Kapitel 5 redogör för undersökningens genomförande.

Det empiriska materialet diskuteras sedan ganska ingående i kapitel 6 - 10. Dessa avser att gripa logiskt in i varandra och ge en successiv utvidgning och fördjupning av analysen.

Kapitel 6 visar därvid i vilken utsträckning det svenska materialet och dess undergrupper engagerar sig i framtiden på olika tids- och rumsavstånd. Särskilt antar jag, att centrum- och periferigrupperna härvid bör skilja sig åt liksom de ideologiska grupperna, dvs politiskt respektive religiöst engagerade.

Kapitel 7 redovisar skattningen av den egna, det egna landets, världens och u-ländernas allmänna utveckling för en rad tidpunkter fram till år 2000.

I nästa kapitel vidgas perspektivet till att omfatta ett antal specifika föreställningar om samhällsstruktur, normativa drag i "överbyggnaden" m m. Detta, samt frågeställningar som starkt berör primärgruppsvillkor av moralisk karaktär, gäller såväl vad man tror som vad man önskar sig av framtiden.

Kapitel 9 tar först upp frågor om effekter av eller indikatorer på samhällets strukturella processer. Två *idealtyper av samhällen* ställs upp och item från föregående kapitel sammanställs. Härvid bildas index som korstabelleras. Man kan då finna om folkhögskoleeleverna tänker på ett sätt som kan rekonstrueras till en sammanhållen och meningsfull bild av samhället så som t ex har framförts i endera av idealtyperna av samhällen.

I det sista kapitlet tages två väsentliga begrepp upp och belyses av elevdata. Det ena är *futurofobi*, uppfattningen om en hotfull och otrygg framtid. Det andra gäller elevernas praktiska förhållningssätt inför framtiden, *aktiv orientering*. Denna korreleras med känslor av futurofobi och osäkerhet, tilltron till nuvarande värderingar, tilliten till ledare och experter samt upplevelsen av tiden.

Noter

1. Se Folkhögskolan. Huvudbetänkande av 1973 års folkhögskoleutredning, SOV 1976:16.
   Proposition 1976/77:55 om folkhögskolan. Bl a s 9 f, 60, 72.
   Folkhögskolan 2. Slutbetänkande av 1973 års folkhögskoleutredning. SOU 1977:8.
   För historisk översikt och framåtblick se t ex
   Pfannestill, Bertil: "Elev- lärarrekryteringen" i Svenska folkhögskola 100 år, del IV, Liber, Uddevalla 1968.
   Simon, Erica: Grundtvigs syn på skola och kultur - Sorö och Göteborg. Odense 1978.
   Sundgren, Gunnar: Folkhögskolan, en folkets högskola. Stor PUFF-projektet Pedagogiska modeller för folkhögskolan. Slutrapport oktober 1980. UMIL-rapport nr 14, Pedagogiksa inst., Stockholm universitet.
   Tidskrift för svenska folkhögskolan t ex nr 1, 1976 och nr 1, 1977.
2. Images of the World in the Year 2000 (H Ornauer, H Wiberg, A Sicinski, J Galtung). Mouton, The Hague 1976.

2: FÖRESTÄLLNINGEN OM FRAMTIDEN.

Framtidsföreställningen byggs upp av erfarenheter i kombination med individens förväntningar och önskningar. Detta innebär, att föreställningen förändras med tiden. Den varierar och förändras efterhand som tidigare kunskaper och erfarenheter skjuts undan och nya tillkommer och regleras också av situationen och de aktuella behoven.

Av stor betydelse är organismens predisposition och förväntan. Denna preodisposition anses ha uppkommit genom samverkan mellan kognitiva processer.[1] Minnet, tänkandet och fantasin spelar vid dessa processer tillsammans med behov och den aktuella situationen en mycket viktig roll. Även affektiva och normativa element torde ha stor betydelse. Dessa innefattar känslor och värderingar hos individen såväl som olika sociala regler utformade av samhället och grupper som individen tar hänsyn till. Så kan den framtidsbild vi föreställer oss och väljer ut av alla möjliga eller tänkbara framtider uppstå.

Minnet är först och främst individuellt biologiskt. *Vad* vi minns beror på personlighetsstrukturen och på vad vi upplevt. Enligt psykoanalytiker finns tendenser till rationalisering och till att vilja glömma obehagligheter m m. Tänkandet och fantasin är också individuellt biologiskt betonade. De kan gynnas i varierande grad av miljön. Det är osäkert i vad mån fantasin är korrelerad med intelligensen. Det vore intressant att utveckla fantasins betydelse i förhållande till minnets när det gäller typer av framtidsföreställning. Eftersom närmandet här främst är sociologisk och socialpsykologiskt skall jag övervägande diskutera de *yttre faktorernas* betydelse för framtidsföreställningen. Jag diskuterar dock inte i detta kapitel inverkan av rena naturfenomen, vilka naturligtvis också kan påverka förställningen om framtiden.

2.1: TYPOLOGIER ÖVER SAMHÄLLEN OCH SAMHÄLLENS UTVECKLINGSGRAD.

Det finns en mångfald klassificeringar av samhällen och därvid främst efter vad man brukar kalla utvecklingsgrad. Vanligast är kanske att utgå från den materiella basen. Skillnader i omgivningen, naturens fruktbarhet och andra naturtillgångar, kan ge skillnader i utvecklingsgrad (På denna grund skiljer Goldschmidt nomadiserande respektive bofasta jakt- och samlarsamhällen.).

Gerhard Lenskis samhällstypologi utgår ifrån, att det finns en naturlig kontinuitet för rangordning av samhällen.[2] Han indelar efter grundläggande teknik för uppehället fram till det avancerade agrarsamhället och vår tids industrisamhälle. Ser vi till dessa två senare och en tänkbar vidareutveckling kan man ange olika huvudfaktorer för produktionen: Land med jordägare, kapital med kapitalägare och kunskap med kunskapsägare.[3] Detta kan konkret anges med antal arbetande inom respektive näringsgren: Från ett stor flertal till ett lågt antal inom jordbruket, en ökning men senare stagnation inom industrin och slutligen, i det samhälle vi tycks komma allt närmre, en övervikt av arbetande inom serviceyrken.

Den materialistiska historieuppfattningen om den teknisk-ekonomisk nivån med den dialektiska utvecklingen tycks anknyta ganska väl härtill.

Eftersom vi i detta arbete ser framåt i tiden skall jag även nämna Johan Galtungs sociala dynamik där han rangordnar fyra samhällstyper med hänsyn till utvecklingsgrad. Därvid markerar han särskilt grundstrukturernas innebörd för människornas levnadsförhållanden.[4] Hans indelning är följande.
1. Det konservativa feodalsamhället; 2. Det liberala kapitalistsamhället; 3. Det kommunala socialistsamhället och slutligen 4. Det kommunistiska pluralistiska samhället.
Det första förnekar enligt Galtung ett stort antal kvaliteter för människornas levnadsförhållanden. Till dessa hör solidaritet, participation, rättvisa, jämlikhet och självständighet. Endast den sista samhällsstrukturen bejakar alla de av Galtung angivna dragen: " "Communist society" is but anotner word for a utopia permitting self-realization for all".[5]

Härmed har vi även berört de normativa dragen i olika samhällen. Dessa är också mer eller mindra utförligt tecknade när man beskriver alla de olika samhällstyper som antytts ovan.

På ungefär lika teknisk-ekonomisk utvecklingsnivå har kulturantropologer i s k primitiva samhällen funnit stora variationer i olika kulturers normativa drag och därmed deras effekter på människornas livsstil och föreställningar. Ett exempel är Ruth Benedicts upptäckt av kulturer med olika "temperament" och livshållning med dionysiska respektive apolloniska beteenden.[6] Ett annat exempel är Margaret Meads iakttagelser beträffande starkt skilda barnuppfostringsmetoder och attityder i övrigt till barn med starka effekter på människors och deras relationer.[7]
Mead har emellertid senare framfört idéer om socialisationens förändring

med den tekniska-ekonomiska utvecklingen. Hon har därvid kopplat ungdomens identitetsproblem till deras möjligheter att erhålla en normuppstättning och rolluppfattning inför framtiden. I det hon kallar det postfigurativa samhället lär man av sina fäder, i det konfigurativa av sina kamrater samt i det prefigurativa finns det ingen att lära av. Det senare av dessa samhällen skulle vara det samhälle vi kan tyckas närma oss.[8]

Makrostrukturen tycks i stor utsträckning bestämma processerna på mikronivån. Makrovillkor skapar mikroeffekter. Så påverkas människans livsvillkor: Beteenden, tankar om verkligheten och dess möjligheter såväl som moraliska förväntningar och önskningar.

Olika samhällens såväl yttre konkreta som normativa struktur kan också antagas ge skillnader inte minst i föreställningarna om framtiden.

2.2: SAMHÄLLSSTRUKTUREN OCH FÖRSTÄLLNINGEN OM FRAMTIDEN.

Yttre faktorer som påverkar framtidsföreställningen är med stor säkerhet samhällsstrukturen och samhällsprocesserna. Majoriteten av människorna i de tekniskt outvecklade länderna anses främst inriktade på en enkel upprepning av det dagliga livet med en ständig kamp för levebrödet. Många tidigare civilisationers inriktning tycks enligt flera bedömare ha varit kortsiktig och vag och utan klar måluppfattning. I feodalsamhället där slutna grupper såsom adeln ville bevara sina symbolers värden och i andra samhällen med patriakalisk struktur där "tiden rörde sig sakta" var man ej inställd på förändring. Man såg inte långt varken i tid eller rum utan blott till den egna gruppens framtid med traditionellt, slutet och klassindelat mönster.[9]

Där mytologi, magi eller religiösa föreställningar är intensiva och dominerar samhället tycks människorna följa rituella och cykliska sociala förlopp utan egentlig tanke på framtiden.[10] Religionen tycks även ofta användas som motivering för att bevara status quo. Men religionen kan påverka samhället på olika sätt.[11] I vissa fall har den varit framtidsinriktad med tankegångar om social förändring och förnyelse. Den första kristendomen var revolutionär även i socialt avseenden med bl a krav på en mänsklig frihetssfär. Puritanerna i England, som förträdde det som kallas inomvärldslig asketism, ville tjäna Gud genom att upptäcka och utnyttja hans lagar i naturen.[12] Därigenom inriktade de tankarna på social förändring och en materiellt bättre framtid på jorden. De engagerade sig i framtiden.

Det är en i västerlandet vida spridd uppfattning, att de ultima målen på jorden eller i himmelen skall nås genom människans handlande och Gud vilja. *Framtidsföreställningen är då inriktad på lång sikt.* Enligt den kristna religionen kämpar individen en livslång kamp för att rädda sin själ. Denna genomgår under livet en lineär förändring p g a individens eget tänkande och handlande inspirerat av Kristus andliga triumf.[13]

2.2.1: Olika samhällens historiska bakgrund och selektivt historiskt urval för styrning av framtidsföreställningen.

Vi har inget arv från framtiden. Det är ett av skälen till att vi har svårt att föreställa oss den. Men nuet och det förflutna påverkar framtidsföreställningen i hög grad. Det historiska arvet är av skiftande betydelse. I tekniskt utvecklade länder, särskilt i Europa, har det starka arvet från det förflutna blivit ett mycket markerat motiv att befästa det gångnas civilisation in i framtiden.[14] I USA är den historiska bundenheten mindre. Japans snabba ekonomiska tillväxt och deformeringen av dess tidigare kultur kan ha riktat människornas uppmärksamhet starkt mot framtiden.[15] I stor utsträckning tycks framtidsföreställningen härvid inriktas på ekonomiska ideal och maktideal. Olika historisk-kulturell bakgrund torde ge benägenhet att se framåt på olika sätt och med olika intensitet.[16]

Vid jämförelsen längre fram mellan 10-nationsstudien och min egen undersökning är naturligtvis de här angivna bakgrundsvariablerna liksom de i föregående avsnitt angivna av viss betydelse. Japan ingår f ö i 10-nationsstudiens länder. Av större teoritiskt intresse är kanske i den närmaste följande diskussionen de drag av oautensitet som historieskrivningens frisering av det förflutna kan innebära.

Fantasin, kreativiteten och känslan av oinfriade levnadskvaliteter kan hjälpa oss att förställa oss en annorlunda framtid. Men behovet av stöd från nuet och det förflutna tycks vara starkt. Muntlig och skriftlig tradition förser oss med stoff för att förberaeda oss för framtida roller och för att vi skall kunna möta miljöns olika krav. Numera försöker historiker på många håll i världen ge oss en mångsidigare och mer nyanserad bild av det förflutna än som tidigare var vanligt. Det kan vara frestande att mer eller mindre medvetet hoppa över händelser och kanske hela epoker i ett lands historia Bilden av det förflutna kan snyggas upp till stöd för vår självkänsla och nationella stolthet och för att stärka samhörigheten. Både i demokratier och

i diktaturer förekommer kampanjer avsedda att stärka moralen och höja entusiasmen inför framtiden.

I "The Living and the Dead" berättar Warner[17] om hur Yankey City firar sitt 300-årsjubileum. I en procession visas tablåer från stadens långa historia. Warner delar in processionen i huvudperioder för stadens förflutna med bl a perioderna "The Early Fathers", "The New Nation" och "The Power and the Glory". Det visar sig därvid, att betydligt fler tablåer i processionen representerade storhetstiden än som borde vara fallet med hänsyn till dess andel av den totala objektiva eller astronomiska tiden. Framgångens tid favoriserades medan föga "ärorik" tid mer eller mindre förbigicks med tystnad. Det medborgarna - eller den ledande klassen - ville samlas kring och identifiera sig med i nuet och även inför framtiden fick ta i anspråk det mesta av den historiskt sociala tiden.
Den skrivna historien används ofta som ett stöd för att bevara en viss samhällsstruktur eller för att förändra den. Den som vill styra framtiden och därigenom kanske behålla eller skaffa sig makt över folket kan begagna sig av detta förhållande. I Orwells "Nineteen Eighty Four"[18] styrs människorna genom en systematisk förfalskning av det förflutna. Ett helt departement, "sanningsministeriet", sköter denna uppgift. Motto är: "Den som behärskar det förflutna behärskar nuet och framtiden". Även de människor som upplevt vissa händelser i det förflutna blir osäkra av den förfalskade historieskrivningen kring dessa. De kan mista sin förankring och till sist blir de hjälplösa offer utan identitet. Förfalskat förflutet blir förfalskat sammanhang liksom saknat förflutet är saknat sammanhang och saknat socialt liv. Estragon och Vladimir i Samuel Becketts "I väntan på Godot"[19] har tappat minnet och därmed kontakten med det förflutna. De tycks befinna sig i en intighet såväl ur personlighetssynpunkt som socialt.[20] - De ser ändå framåt, men de tycks inte veta något om innebörden. De har ingen maedvetenhet om framtiden. De väntar bara på Godot.

De vetenskapliga undersökningsresultat som föreligger om hur den kulturella bakgrunden och styrkan i den historiska bindningen påverkar framtidsföreställningen är alltför få och osäkra för att ge stöd åt några klarare hypoteser. Det är tänkbart, att påverkan blir mycket olika för olika delar av föreställningen. För att undvika grova generaliseringar och för att få en bättre analys av människans varierande framtidsbilder kan det vara värdefullt att studera dessa genom en uppdelning i ett flertal dimensioner. Vi återkommer till detta i kapitel 3.

2.3: GRUPPTILLHÖRIGHETEN, ROLLTILLDELNING OCH FRAMTIDSFÖRESTÄLLNINGEN.

De yttre faktorerna formar i hög grad det vi kallar personligheten. Jag vill här koncentrera mig på den del av personligheten jag kallar den sociala personligheten, vilket markerar hur den påverkas av - men även själv påverkar - den sociala strukturen. De första levnadsåren är kanske de viktigaste för utformningen av personligheten. De olika interaktionsprocesser som vi benämner socialisering förbereder för deltagandet i det sociala livet. Det är processer som ger individen en framtidsriktad rollföreställning och som får honom att mer eller mindre klart föreställa sig sin framtida utveckling som individ i samhället.

Linton[21] gör en indelning av personligheten i en grundpersonlighetstyp och en statuspersonlighetstyp. Grundpersonligheten består av de element och deras samband i personligheten som är gemensamma för medlemmarna i ett visst samhälle eller en viss kultur. "Apollonisk" kultur, som hos pueblos i sydvästra USA, ger helt annan grundpersonlighetstyp än nordvästkustens indianstammars "dionysiska" kultur. Den senare har extatiska, våldsamma drag medan den förra typen kännetecknas av misstro mot individualism och har "den gyllene medelvägen" som rättesnöre.[22] För dessa drag och bl a för de föreställningar om framtiden som kan förknippas härmed är samhällsstrukturen starkt styrande.

Statuspersonligheten bestäms av delaktigheten i subgrupper i samhället. Medlemmerna har där vissa roller med viss status och ser också en del av sina framtida roller och sin framtida status. Statusen kan variera beroende på om man är man eller kvinna, barn eller vuxen, anställd eller arbetsgivare osv. De flesta rollskillnaderna för olika åldrar etc beror i sin tur nästan helt på kulturen och varierar starkt med kulturen. De föreställningar individen utvecklar härigenom överensstämmer enligt referensgruppsteorin i stora drag med de sociala föreställningar som är förhärskande i de grupper han främst upplever kontakt med.[23]

I människosläktets kamp för att överleva har samhället blivit en viktig faktor. Individerna får åtaga sig olika uppgifter och spela olika roller. Att göra detta innebär att inpassa sig i ett interaktionsmönster med övriga egna successiva roller och andra individers roller under hänsyntagande till de ofta oskrivna regler som gäller. Socialt liv kan sägas bestå av ett antal roller och förberedelser av nya roller som spelas av individerna i samhället.

Figur 2.1: Den sociala personligheten.

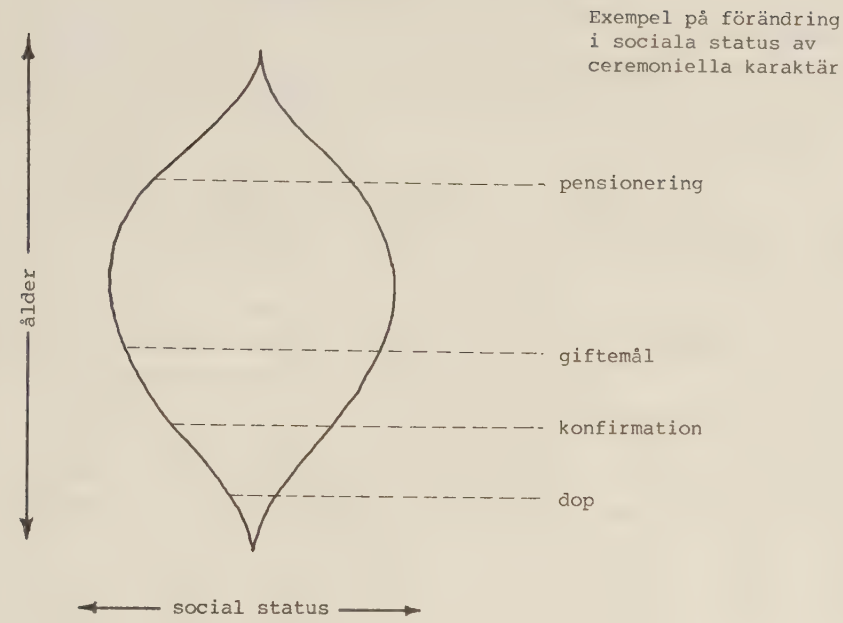

Individens sociala personlighet består - utöver gemensamma grundpersonlighetsdragen - av alla de olika statusar som iniviiden uppbär i sina roller undan för undan genom hela livet. För att grafiskt illustrera detta kan vi avsätta tiden, dvs levnadsåldern, längs den vertikala axeln och det sociala anseendet, sett ur individens egen synvinkel eller som andra bedömer det, längs den horisontella axeln.[24] Diagrammets bredd varierar då med åldern beroende på den status samhället, grupper eller individen tillskriver olika ålder. Om man särskilt respekterar de äldre i samhället får diagrammet former av en triangel ställd på sin spets. Där barn- och ungdomskult råder blir bilden en rättvänd triangel. Det är vanligt, att den sociala personlighetens profil beror på hur stort individens aktiva bidrag i samhället är. Den s k produktiva åldern skattas då högst. Den sociala personligheten kan i det fallet åskådliggöras med ovanstående figur (2.1.). Föreställningen om den sociala personligheten är beroende av värderingar och förväntningar. Vid varje tidpunkt är bilden av den sociala personligheten en föreställning om det förflutna, om nuet och om framtiden (Empiriskt behandlas detta i kapitel 7). En viss individs sociala personlighet får mer eller mindre olika utformning

i individens egen föreställning och i andras förställningar.

Socialiseringsprocessen och andra människors fortlöpande åsikter och förväntningar på individen ger huvudreglerna för hur han "bör" spela sina roller. Vissa roller förbereds vi på mycket tidigt i barndomen även om det dröjer lång tid innan vi skall ikläda oss dem. Andra roller blir vi knappast alls förberedda på. Exempel på den förra sortens roller är modersrollen. Exempel på den senare typen är roller som blir aktuella p g a tvånget att plötsligt byta yrke vid teknisk-ekonomisk strukturändring i samhället eller sedan en trafikolycka medfört fysiskt handikapp men givitvis också överraskande "positiva" roller. Vår beredskap varierar och därmed varierar också våra möjligheter att föreställa oss vår framtid på kort eller lång sikt. Könsrollsinlärningen torde börja mycket tidigt och fortlöpa under livet och ger också attityder till framtiden och uppfattningar om den sociala personlighetens expansion och kontraktion.

Det är inte säkert, att de tillskrivna rollerna stämmer överens med de förväntningar och önskningar vi själva har om vilka roller vi bör inneha under livet och vilken status och vilket inflytande vi bör ha osv. Därför kan vi uppleva, att vi inte fått vår rätta plats i samhället eller anse att samhällsstrukturen borde vara annorlunda. Vi har kanske en idé om samhället och om våra egna och andras roller i detta samhället. Om denna idé är svår att förverkliga uppstår det lätt känslomässiga konflikter och kanske också praktiskt påtagbara konsekvenser. Föreställningen om verkligheten i nuet och om den potentiella verkligheten i framtiden kan t ex leda till känslor av maktlöshet, osäkerhet och alienation och kan påverka andra föreställningar om t ex framtiden.

Framtiden börjar i "the Mind" och bestäms av människans egna visioner. Hon bär på en "future-focused role-image".[25] Det innebär, att varje individ bär på en mångfald subjektiva framtider. Var och en av dessa gäller för en viss roll i livet och torde variera i större eller mindre utsträckning med individens socialklass, religiös tillhörighet osv . Den varierar också med ålder, sysselsättning och många andra förhållanden.[26]

Noter

1. Carlsson, Gösta: Socialpsykologisk metod. Bonniers, Stockholm 1954, s 57-74.
2. Lenski, Gerhard: Makt och privilegium, Rabén & Sjögren, Stockholm 1969, s 94-98.
3. Kristensen, Thorkil: "A set of concecutive Futures". Föreläsning i Helsingör, oktober 1970.
4. Galtung, Johan: "Pluralism and The Future Human society" i Futuriblerne, nr 2, 1970, s 51-64.
5. A a, s 56.
6. Benedict, Ruth: Patterns of Culture. Mentor Books, New York 1953, flera ställen.
7. Mead, Margaret: Kvinnligt, manligt, mänskligt. Aldus, Stockholm 1970.
8. Mead, Margaret: Kultur och engagemang. Rabén & Sjögren, Ystad 1970.
9. Gurwitch, Georges: "Social Structure and the Muliplicity of Times" in Tirykaian, Edward A (ed.): Sociological Theory Values and Sociocultural change. Glencou Free Press 1963, s 175 f.
   Hayashi, Yojiro: "The Direction and Orientation of Futurology as a Science" i Jungk, Robert and Johan Galtung (eds.): Mankind 2000. Universitetsforlaget, Osla 1969, s 272.
10. Gurwitch, a a, s 176 f; Warner, a a.
11. Allardt, Erik: Samhällsstruktur och sociala spänningar, Almqvist Wiksell, Tammerfors 1970, s 190-201.
12. Merton, Robert K: Social Theory and Social Structure The Free Press, Glencoe, Thiniois, 1957, kap 18.
13. Allardt, a a, s 191.
14. Hayashi, a a, s 272 f.
15. A a, samma plats.
16. Toffler, Alvin: Future Shock. Bantan Books, New York 1971, s 37 ff.
17. Warner, a a, kap 5.
18. Orwell, George: Nineteen Eighty Four. Mrs Sonia Pitt-Rivers, London 1948.
19. Beckett, Samuel: I väntan på Godot. Bonnier, Stockholm 1957.
20. Aubert, Vilhelm: Det skjulte samfunn, Pax Forlag, Oslo 1969, s 34 ff.
21. Linton, Ralph: The Cultural Background of Personality, Appleton-Century-Crofts, New York 1945, kap 5.
22. Se not 6.

23. Merton, a a, kap 8-9.
24. Warner, a a, kap 9.
25. Singer, Benjamin D: "The Future Focused Role-Image" i Toffler, Alvin: Learning for Tomorrow. Random House, New York 1974, s 19-32.
26. Barndt, R & D M Johnson: "Time orientation in Delinquents" i Journal of Abnormal and Social Psyckology, vol 51, 1955, s 343 f.
    Firey, Walter: "Conditions for the Realization of values Remote in Time" i Tiryakian, Edward A. (ed): Sociological Theory, Values, and sociocultural Change, Glencoe Free Press, 1963, s 148 f.
    Hayashi, a a, s 270.
    Klineberg, Stephen L: "Canges in Outlook on the Future between Childhood and Adolescence" i Journal of Personality and Social Psychology, vol 7, 1967, s 185-193.
    LeShan, Lawrence L: "Time Orientation and Social Class" i Journal of Abnormal and Social Psychology, vol 47, 1952, s 589-592.
    Siegman, A W: "Future Time Perspective and the Perception of Duration i Perceptual and Motorskills, vol 15, 1962, s 609 f,

3: FRAMTIDSFÖRESTÄLLNINGEN OCH DESS DIMENSIONER.

Vid analys av människors förställningar om framtiden bör vi göra en uppdelning av dessa förställningar i ett flertal dimensioner. Det kan vara svårt att bryta ned i analytiskt och praktiskt godtagbara dimensioner. Det är emellertid nödvändigt för att nå större klarhet om variationen i föreställningarna.

Med "framtid" menar vi knappast ett försvinnande ögonblick i något mer eller mindre fjärran. Den har utsträckning i tiden och vår uppmärksamhet är riktad olika starkt mot olika tidsperioder bl a beroende på deras avstånd från nuet. Rumshorisonten kan också vara olika vid. Vi kan införa begrepp som självcentrerad, gruppcentrerad, nationscentrerad och världscentrerad. Det är också av intresse hur bilden av framtiden ser ut, hur detaljerad, skarp och klar den är och att finna om den är sammanhängande och stabil. Den uppdelning som jag här gör avser att fästa uppmärksamheten vid några av de viktigaste komponenterna.

1. Tidsdimensionen anger hur långt vi ser framåt i tiden och hur vår tidsupplevelse är. De som vill förbereda sig för ett yrke som kräver lång utbildning såväl som de som är sysselsatta med samhällsplanering är medvetna om tidsdimensionens betydelse. Förmågan att leva sig in i problem vars konsekvenser är relativt avlägsna tycks vara svag även när man har kunskap om att framtiden kan vara osäker och hotfull. Tidsbegreppet är komplicerat. Jag kommer längre fram in på en diskusion om objektiv tid kontra social tid.[2]

I den empiriska undersökningen relaterar jag grupptillhörighet som ålder, kön social position m m till dels hur långt framåt i tiden man tänker dels till den upplevelse man har av tidsavståndet från år 1973 till år 2000.

2. Rumsdimensionen. Vi kan tänka på endast vår egen framtid. Vidgar vi skalan successivt kommer vi till gruppens, nationens och mänsklighetens framtid. Man kan sträcka sig ännu längre och taga med alla ekosystemen i sin föreställning.[3] Här kan man också använda beteckningar som privatism, nationalism och internationalism beroende på individens fokusering av sin uppmärksamhet på framtiden.

3. Helhets- eller detaljsynen. En del personer ser framtiden som en helhet, andra "ser inte skogen för bara träd". Psykologer försöker när de använder sig av Rorschach-test bl a finna ut om en person har tendens att iakttaga deltaljer eller ser i stora svep och till helheten. En motsvarande indelning.

bör vi kunna göra för människornas framtidsföreställning.

4. Framtidsmönster är de aspekter av framtid som vi uppfattar på något sätt. Detta är en kvalitativ variabel. Vi vet, att det finns kulturer som skiljer sig avsevärt från varandra inte bara när det gäller levnadsstandard och teknisk utveckling. De kan skilja sig i livsstil och i vad man intresserar sig för. Socialantropologer har studerat vad de kallar kulturmönster.[4] Inom ramen för en kvalitet kan man i vissa fall göra en dikotomisering eller skala. Vi talar om knapphetssamhälle kontra överflödssamhälle: traditionellt kontra kreativt, konflikt kontra konsensussamhälle, centraliserat kontra decentraliserat och öppet kontra slutet samhälle.
Frågan är emellertid här vilken typ av samhälle de som besvarat enkäten i den empiriska undersökningen förställer sig år 2000 i förhållande till i dag. Hur tror man att samhällets sociala struktur kommer att ändras, blir det ett mer eller mindra "autentiskt" samhälle än i dag? Denna förställning kan t ex påverkas av om man bekänner sig till en optimistisk ideologi, och marxismen, eller till en mer pessimistisk beträffande utvecklingen på jorden, som den kristna tron.

5. Mångsidigheten. Hur många mosaikbitar uppfattar vi i vårt framtidsmönster? Kanske tänker vi på vissa ekonomiska sidor men ej på fysisk eller psykisk hälsa. Johan Galtung[5] har i 10-nationsstudien funnit, att framtidsföreställningen var starkt inriktad på tekniska förbeelser men mycket litet på sociala förhållanden (se också 4 ovan). Människan tycks strukturera verkligheten i stereotypa mönster, det s k fördomsproblemet, enligt Strotzka.[6] Det är rimligt att antaga, att tendensen är densamma när det gäller framtidsföreställningen.

6. Bildens sammanhang, dvs hur mosaikbitarna passar ihop till ett enhetligt mönster. Kanske saknar de logiskt sammanhang eller är helt oförenliga med varandra.

7. Intensiteten i föreställningen. Vi kan känna olika starkt för framtiden och för olika aspekter av den.[7] Hur ofta en person tänker på framtiden kan ha samband med denna dimension men också hur långt framåt i tiden som man tänker. Tillhör man ett land som Japan och USA, mindre historiskt bundna nationer, eller en grupp i centrumposition eller en politiskt aktiv grupp bör framtidsföreställningen kunna vara ganska intensiv. Intensiteten i föreställningen kan också påverka tidsupplevelsen.

8. Stabiliteten i föreställningen, dvs hur fast och oföränderlig framtidsbilden är. Vi kan ändra vår föreställning om framtiden från gång till annan påverkad av situationen, av ny kunskap eller av tillfälliga stämningar. En del människor bär å andra sidan troligen på en orubblig bild av framtiden.

En variabel som ganska ofta framförs vid diskussionen om människans föreställningar (images) eller medvetande (consciousness) om framtiden är optimism-pessimism. Sande[8] tar upp den som en dimension av framtidsmedvetandet. Enligt mitt sätt att se framtidsförställningen som en på nuets duk projicerad bild av framtiden är optimism-pessimism ej en dimension av denna föreställning. Den är snarare en bakgrundsvariabel hos individen, ett personlighetsdrag. Den färgar mer eller mindre av sig på bl a framtidsföreställningens olika dimensioner.[9]

3.1: TIDSBEGREPPET.

Jag skall här diskutera tidsbegreppet något mer ingående. Dels kan det anses vara en central dimension när det gäller framtidsföreställningen. Men tidsbegreppet är också av självklar betydelse för människans hela sociala liv. Det kan därvid ha olika innebörd i olika samhällen. Människor tillhörande olika grupper och med olika roller som yngre eller äldre, män eller kvinnor, med olika "ideologier" som religiöst eller politiskt engagerade ser kanske inte på samma sätt på tiden. Detta kan medföra ett flertal och varierande komplikationer för deras liv, deras uppfattning om verkligheten och syn på framtiden.

3.1.1: Objektiv tid.

Objektiv tid eller astronomisk tid i Newtons anda är bara ett av flera tidsbegrepp. Relativitetsdoktrinen i nyare astronomi anses ha berikat tidsbegreppet. Tidsbegreppet är inte detsamma i filosofi, psykologi och sociologi. Bergson ansåg, att föreställningen om homogen tid är en fiktion. Aristoteles talade om subjektiv tid. En del av våra tidsenheter refererar till astronomiska fenomen. Ett dygn är den tid det tar för jorden att vrida sig ett varv kring sin axel. Ett år är den tid det tar för jorden att kretsa ett varv runt solen. Men antalet dygn i en vecka är konventionellt bestämt. Inka-kulturen hade tio dagars vecka och det finns kulturer där veckan har tre, fem eller åtta dagar. Veckans längd beror därvid på den sociala rytmen

som t ex regelbundenheten i återkommande marknadsdagar. Tidssystemet varierar med den sociala strukturen i en kultur.[10]

3.1.2: Social tid.

Vi kan tala om social tid och även ange tiden som en beroende variabel.[11] Den är *en produkt av social interaktion* där rytmen i arbetsordningen och rutinen i religiösa aktiviteter i stor utsträckning är avgörande. Det är betecknande för social tid, att något rutinmässigt bestämt händer en viss dag eller en viss timme. Alla samhällen anses ha tidsbegrepp. Människorna är medvetna om tiden, men vi är olika medvetna om den. I de samhällen där klockorna och almanackor är var mans egendom är människorna medvetna om "tidens gång" på ett annat sätt än i samhällen där man har erfarenhet av dygnets och årets växlingar i dag, natt och årstider.[12] Jag har tidigare sagt, att "tiden rörde sig sakta" i feodalsamhället. Det är en vanlig uppfattning, att detta var en socialt händelsefattig tidsepok med liten förändring i samhället.

Vi kan tänka oss tiden som *lineär*. Tidens gång är då som en älv som oåterkalleligt som "livets älv" rinner bort. Men vi kan också se tiden som cyklisk upprepning. Exempel härpå är visarna i klockans cirkel, veckans dagar, årstidernas regelbundna återkomst och generationernas avlösning av varandra.[13] I den romerska mässans heliga tidscykel, kyrkoåret, sammanbinds den kronologiska tiden i årets gång med det liturgiska dramat som noga följer en serie av oåterkalleliga händelser i samband med Jesu liv. Början är första söndagen i advent, väntanstiden. Tiden från Jesu födelse, julen, till Jesu död, påsken, spänner i kyrkoåret över elva till femton veckor medan den följande tiden fram till Kristi himmelsfärd får representera lika lång del av vårt kalenderår som bibeln. I den heliga tidscykeln följer efter pingst en latensfas som kan vara obestämd i sin längd och som innefattar kyrkans födelse och Guds rike på jorden. I kalenderåret är detta tiden fram till nästa advent. Denna kalendercykel, anser Warner återspeglar också människans och ger genom sin upprepning människan en upplevelse av evigt liv.[14] Kalendern tycks även ha funktionen att försäkra om regelbundenheten i kollektivets aktiviteter. De stora, emotionella höjdpunkterna markeras av julen och påsken. *Förflutet, nuet och framtiden sammanbinds genom den symboliska sociala tiden.* Det blir en dynamisk interaktion.

3.1.3: Jagets tidsbegrepp: Self-time samt referenstid och referensålder.

Vi kan se på klockan och utbrista: "Vad tiden har flugit iväg!" Vid ett annat tillfälle kan vi tycka, att tiden har sniglat sig fram. Vi kommer här in på vad som kallas psykologisk tid eller som jag själv hellre skulle vilja kalla ett socialpsykologiskt tidsbegrepp, där antalet och vikten av konkreta händelser, samt tankar och känslor påverkar uppfattningen om tiden. Experiment visar, att vi uppfattar en viss tidsperiod olika under olika förhållanden. Vi kan tycka, att tiden gör språng, vrids tillbaka eller står stilla.[15] Vi kan få intryck av stillastående när det någonstans i tidsförloppet finns en från rutinen avvikande latensfas. Exempel på en sådan latensfas kan vara vår nattsömn. Den kan ha socialpsykologisk betydelse i många avseenden. Vi kan fly från "verkligheten", vila och bortse ifrån vardagens rutin som kanske tråkar ut oss. De annars gällande sociala riktlinjerna och normerna kan mer eller mindre kopplas bort. Statuspositioner och roller kan suddas ut som om de aldrig funnits eller också kan de t ex i en dröm kastas om under denna "overkliga" latensfas. Vi kan befrias från tankarna på ständig beredskap eller strid inför framtiden.[16] Å andra sidan kan det finnas mycket konkret otrygghet lurande under latensfasen. Vi är inte på vår vakt mot överraskningar. Det är inte av en ren slump som razzior och maktövertagande ofta sker på kvällar och nätter när vi vilar ut "efter dagens värv". I regel har vi inte revolvern i beredskap under huvudkudden när människor som är föga "slätkammade" och som sover oroligt om natten smider sina planer eller t o m förverkliga dem.[17]

Under den *self-time* som anger jagets tidsbegrepp uppfattas tiden ej som objektiv. Vissa sociala fakta kan markera avgörande händelser eller höjdpunkter. Som exempel kan nämnas dop, konfirmation, examen, giftemål, barnens födelse, befordran och pensionering. Dessa händelser är mer eller mindre rituellt markerade och föregås av förväntan och kanske oro flera år i förväg. De orsakar ofta en förändring av den sociala personligheten som en expansion eller kontraktion av denna. (Se figur 2.1.). Härvid sker byten eller tillägg av roller och förändring av status, vilket synes vara betydelsefulla faktorer i individens liv.[18]
I self-time beror tidsupplevelsen på hur mycket och på vilket sätt individen själv värderar de "milstolpar" han har framför sig i livet. Individens förväntningar inför framtida händelser och förlopp - förväntningar om sådant som han förutser kommer att bli tråkigt, intressant eller spännande, eller

medföra nya roller etc - utformar hans sociala tidsbegrepp inför framtiden. Han placerar gärna allt på sin subjektiva tidsaxel på ett avstånd som stämmer överens med hans känslomässiga inställning till det. När man är starkt engagerad i det som pågår tycks tiden gå snabbt. Vid rastlös väntan tycks tiden lång. Denna otålighet har uttryckts så här av en person som väntade på ett försenat tåg: "Nej, jag har inte tid att sitta här och vänta! Jag går före!"

Till jagets tidsbegrepp hör också *referenstid och referensålder.* Referensålder är individens ålder och därvid hur långt man själv kan se tillbaka för egen del. Referenstid innebär, att man ställer tiden fram till en viss framtida händelse eller visst framtida skeende i relation till hur lång tid som redan passerat av livet. Ju äldre man blir, desto mer tycks tiden krympa på många sätt. I enlighet med denna hypotes tycker troligen en femtonåring som måste vänta i tre år för att få körkort, att detta är en lång tid. En person som har tre år kvar till pensionsåldern tycker däremot, att detta är en kort tidrymd. I förra fallet gäller det en femtedel av referensåldern och i det senare fallet en tjugondel.

Detta resonemang för tanken till ungdomens situation. Ungdomen kan i sin väntan på att "bli vuxen" vara rastlös och tycka att tiden kryper fram. Att erhålla vuxenstatus anser många vara ett språng i livskarriären.

I primitiva samhällen krävs inte så lång träning för att klara vuxenrollen som i det moderna industrisamhället. Den nedre gränsen för denna roll kan i primitiva samhällen sammanfalla med en biobogiskt definierad gräns, dvs övergången från den fysiologiska puberteten. I den västerländska kulturen krävs mycket längre träning för att få ikläda sig den vuxnas roll. Detta markeras kanske mest av den långa skoltiden i industrisamhället. Längden av denna varierar dock starkt med den framtida yrkesroll. Härigenom får vi en kulturellt definierad gräns för begreppet vuxen som ej sammanfaller med den biologiska gränsen. Ungdomen har en "okristalliserad" status eller sägs vara i rengobalans.[19] Den är nämligen biologiskt vuxen och har mycket utbildning men kanske ingen makt i samhället.
Under dessa omständigheter kan vuxenstatusen mista sin attraktionskraft. En del beteendevetare anser, att ungdomen bl a av detta skäl bildar en subkultur i samhället med egna normer och värderingar. Denna ungdom negligerar eller förnekar de vuxnas värld. Den ser ej fram mot de karriärsteg som tidigare generationer ansåg attraktiva. De ser som "periferimänniskor" kanske ej framåt, de lever i en "presentism" (Se tabell i den empiriska delen,

avsnitt 6.1. och 6.2.).

Ekman och Lundberg har i ett flertal experiment funnit, att den känslomässiga reaktionen inför framtida händelser är en funktion av såväl det subjektiva som det objektiva tidsavståndet.[20] Clark L. Hulls så kallade målgradient har undersökts empiriskt. Den fysiska ansträngningen för att nå ett attraktivt mål visade sig därvid minska exponentiellt med ett allt större tids- eller rumsavstånd till detta mål.[21]

Som ovan framgått består framtidsföreställningen av många olika dimensioner som påverkas av många olika faktorer. Närmre undersökningar kommer troligen att visa ett komplicerat feedbacksystem.

3.2: FRAMTIDSFÖRSTÄLLNINGENS UPPGIFTER.

Föreställningen om framtiden kan innebära en *beredskap* att möta nya situationer. Rolltagandet i framtiden kan underlättas om man har bildat sig en uppfattning om denna framtid men det kan också försvåras om föreställningarna om en framtida verklighet är alltför orealistiska. Föreställningen kan också *leda till handlingar* som påverkar hur nuet och framtiden faktiskt blir.[22]

Osäkerheten om våra framtida roller och missräkning inför vår grad av medbestämmande för att medverka till att styra framtiden kan ge känslor av en hotfull och otrygg framtid - s k futurufobi.[23] Men föreställningen kan också fungera som *skyddsmekanism mot nuet* och därvid ge känsla av trygghet. Dessa känslor av ängslan eller trygghet inverkar också på framtiden. Eftersom föreställningen beror både på kunskap och känsla kan behovet att få information och behovet att skydda sig mot rädsla och hot därigenom komma i motsatsställning till varandra.[24]

Föreställningar om framtiden skiljer sig i uppbyggnad och innehåll och därmed i sina uppgifter. Iakttar vi deras följder finner vi:

1. De kan komma i *konflikt* med varandra inom en individ och också orsaka konflikter mellan en individ och andra individer och mellan olika grupper och deras intressen;
2. De kan *samverka* vid individers och gruppers interaktion;
3. De kan vara *neutrala* i förhållande till varandra. Detta är fallet när de är på olika plan och inte inkräktar på varandras intresseområden eller om toleransgränserna är vida.

Vid interaktionen med den fysiska miljön och med varandra har framtidsföreställningarna påtagbara följder för samhällsstrukturen och för samhällsprocesserna. Föreställningarna om framtiden kan vara utgångspunkt för omformning av samhället.

Efter detta kapitel går vi över till den empiriska delen. Många av de synpunkter som framförts tidigare och även i detta kapitel kommer då att i större eller mindre utsträckning anknytas till datamaterialet för prövning på detta i sin helhet eller på de olika undergrupper som det kan delas in i.

Noter

1. Frankenhaeuser, Marianne: Forskning om människan i framtidens samhälle. dsJu 1972:24, Stockholm 1972, s 37.
2. Warner W Lloyd: The Living and the Dead. A Study of Symbolic Life of Ameicans. New Haven 1959, kap 5-6.
3. Bajer, Kurt and N Rescher (ed.): Values and the Future. Englewood Cliffs, New Jersey 1969, s 541-545.
4. Benedict, Ruth: Patterns of Culture. Mentor Books, New York 1953.
5. Images of the World in the Year 2000. (H Ornauer, H Wiberg, A Sicinski, J Galtung). Mouton, The Hague 1976, s 56 f (J Galtung).
6. Lohmann, Hans: Psykisk hälsa och mänsklig miljö. 2:a upp, Allmänna Förlaget, Stockholm 1973, ref s 194.
7. Warner, a a, s383.
8. Sande, Öystein: "Future Consciousness" i Journal of Peace Research 3/ 1972, s 274.
9. Cantril, N H: The Pattern of Human Concerns. Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1965.
   Halle, N H: "Social position and foreign policy attitudes" i Journal of Peace Research nr 1, 1966, s 46-73.
   Images, s 23-42 (A Sicinski) s 74-80 (J Galtung), s 403-419 (T Konwicka).
10. Sorokin, Pitirim A and Robert K Merton: "Social Time: A Methodological and Functional Analysis" i American Journal of Sociology, vol 42/5, 1937, s 615-229.
11. Gurwitch, Georges: "Social Structure and the Multiplicity of Times" I Tirykaian, Edward A. (ed.): Sociological Theory, Values and Sociocultu-

ral Change. Glencoe Free Press 1963, s 171 ff.

Warner, a a, kap 6 och 12

12. Aubert, Vilhelm: Det skjulte samfunn. Pax Forlag, Oslo 1979, s 90.
13. A a, s 90-99

Gurwitch, a a, s 176 ff.

Sorokin & Merton, a a.

Warner, a a, kap 12.

14 Warner, a a, kap 12.

15 Gurwitch, a a.

16 Aubert, a a, s 99.

17. A a, samma plats
18. Warner, a a, kap 9
19. Galtung, Johan: Fredforskning. Prisma, Oskarshamn 1967, s 67 ff.
20. Ekman, Gösta and Ulf Lundberg: "Emotional Reaction to Past and Future Events as a Function of Temporal Distance" i Acta Psychologica, vol 35 1971, s 430-441.
21. Dalkey, Norman C.: "Quality of Life". Rand Paper P 3805, March 1969.
22. Massé, Pierre: "Attitudes towards the Future and their influence on the Present" i Future, vol 4/1 1972, s 24
23. Rolbjecki, Waldemar: "Prognostication and Prognoseology" i Jungk, Robert and Johan Galtung (eds.): Mankind 2000. London 1969, s 278 f.
24. Polak, Frederik L.: "Towards the Goal of Goals" i Jungk, Robert and Johan Galtung (eds.): Mankind 2000. London 1969, s 307 ff.

4:PRESENTATION AV UNDERSÖKNINGSMATERIALET OCH DESS JÄMFÖRBARHET.

Den empiriska undersökningens syfte är att applicera det resonemang och den teoretiska ram som utvecklats i föregående kapitel på folkhögskoleelevers och folkhörgskolelärares föreställningar om och attityder i övrigt till framtiden som de framkommer med hjälp av mätinstrumentet.
Det innebär en *beskrivning* av den projicerade framtidens dimensioner för olika grupper. En viktig uppgift är då att undersöka hur roll och grupptillhörighet bestämmer strukturen i dessa föreställningar. Vilka faktorer ligger bakom variationerna i föreställningarna om hur samhället dels *antages komma att förändra sig* dels *anses bör förändras*. Frågan ställs också till eleverna om vad de anser vara orsaken till de förändringar de väntar sig till år 2000.

En viktig ansats vid forskning är att försöka jämföra sitt material och sina resultat med andra undersökningar som kan ha utförts inom samma område. På så sätt kan kompletteringar ske, teorier kan stärkas eller kanske vederläggas och nya teorier och hypoteser eventuellt utformas för senare prövning. När jag i fortsättningen försöker finna mönster för skillnader eller likheter beträffande åsikter om och attityder till framtiden gör jag främst följande jämförelser: 1. Nationer eller grupper av nationer jämförs med det totala svenska materialet. 2. Grupper i det svenska materialet som män och kvinnor, lärare och elever samt religiöst respektive politiskt engagerade (s k ideologigrupper) jämförs. 3. Sociala positionsjämförelser, dvs centrum - komtra periferigrupper. 4. S k idealtyper av samhällen, sammanställda med stöd av en del nutida, ställs mot folkhögskoleeleverna förställningar om framtidens samhälle.

4.1: NATIONSJÄMFÖRELSER.

Den undersökning som ligger närmast till hands för jämförelser med detta svenska material är den redan tidigare angivna 10-nationsstudien, en mångfalt större undersökning än den här redovisade. Ganska många av frågorna i den finns också med i min enkät. Den torde vara en av de största tvärnationella studierna i sitt slag om förställningar om framtiden. Projektet samordnades av European Coordination Centre for Research and Documentation in Social Sciences i Wien. Närmre 9000 intervjuer (i Japan enkät) i tio länder utfördes från juni 1967 till oktober 1969 med personer i åldrarna 15 till 40 år.[1] Någon ingående sociologisk teoretisk ram som utgångspunkt för denna studie finns tyvärr inte tillgängliga. Ett antal studentsamplar redo-

visas också i 10-natiosstudien av Håkan Wiberg.[2] Utbildningsnivån för dessa är nästan genomgående avsevärt högre än för mitt folkhögskoleurval.

10-nationsstudiens urval av länder består av såväl katolska som protestantiska, socialistiska som icke socialistiska samt högre och lägre tekniskekonomiskt utvecklade länder. Två nationer är utomeuropeiska: Japan och Indiska Unionen.

De flesta nationsamplarna har tagits ut genom urval av regioner eller olika ortstyper från hela landet. Individerna har tagits ut genom kvot- eller slumpurval. Undantag härifrån är Indien där enbart en delstat är representerad och där urvalet är starkt selektivt (utbildningselit med manlig dominans) samt Jugoslavien som representeras enbart av Slovenien som har låg analfabetism i förhållande till medeltalet för landet. Denna sampel har också en överrpresentation från städer.

Beträffande *ålder* är som angivet urvalet mellan 15 och 40 år. Det betyder, att cirka 15% är yngre än någon i mitt urval, där ingen är mindre än 19 år det år då enkätundersökningen ägde rum, medan omkring 15% är över 40 år i mitt urval. Medianåldern är för de 10 länderna i regel 26 eller 27 år men för mitt urval 23 år. Av detta senare är 23% lärare.[3]

Beträffande *könsfördelningen* så är kvinnor och män representerade i nästan lika stort antal i urvalen inklusive det svenska. Undantag är Indien som har 73% män. Ålder eller könstillhörighet tycks emellertid, efter vad man funnit i 10-nationsstudien, spela ganska liten roll för svaren för de flesta frågorna. Undantag härifrån finns emellertid.[4]

När det gäller *utbildning* är procenttalen för högst 10 års utbildning följande:[5]

Tjeckoslovakien (CS)	54%	Japan (J)	32%	Finland (SF)	74%
Spanien (E)	73%	Norge (N)	58%	Jugoslavien (YU)	66%
England (GB)	56%	Holland (NL)	60%		
Indien (IND)	13%	Polen (PL)	72%	Sverige (S)	60%

Det svenska urvalet kan inte sägas bestå av en "utbildningselit" i förhållande till majoriteten av länder. Det kan däremot sägas om Indien och kanske Japan. 13% av folkhögskoleeleverna har enbart folkskola och 33% ytterligare har högst grundskoleutbildning (ofta med ganska svaga resultat). Ytterligare 18% har husmorsskola eller kortare yrkesskola som högsta utbildning. Universitetesstudierna representeras i mitt urval - i denna räknar jag in både

lärare och elever, totalt 261 personer - av folkhögskolelärare med 19%. Beträffande *bortfall* så saknas för en del länder uppgifter om dess storlek. Där bortfallen är angivna är de ganska måttliga. Bortfallet för Holland är 32% och Japan torde vara ett undantag från alla de andra med hela 72% bortfall (postenkäter till skillnad för de övriga länderna som gjorde uppsökande intervjuer).[6]

Den relativt goda överensstämmelsen mellan mitt svenska material och de flesta av de övriga nationerna i ett flertal avseenden ovan kan inte undanskymma, att folkhögskolefolket naturligtvis inte utgör ett miniatyr-Sverige i de aktuella åldrarna. Avgörande för brister i representativitet torde därvid inte vara socialklasstillhörighet, politisk tillhörighet och inte heller yrkesfördelning.

Faktorer som kan ha större eller mindre betydelse för många av attityderna till framtiden, vilket är viktigt att uppmärksamma vid jämförelsen av 10-nationsstudiens data med de svenska data, bör vara följande:

1. Den faktiska situationen, de objektiva förhållandena i omgivningen har ändrats.
2. Informationen (nivå, mängd och innehåll) i medias uppgifter har ändrats.
3. Ändring i vissa delar av samhällets värdesystem (t ex livskvalitet betonas).
4. Urvalets sammansättning, vilket redan angivits.
5. Avståndet till år 2000 mätt i objektiv tid har ändrats.

Låt oss se något på vad detta kan innebära. Föreställningarna om Sveriges framtida utveckling har troligen förankring i uppfattningen om det kapitalistiska industrisamhällets nuvarande utveckling och dess innebörd för människan och omgivningen.

Hur kan man antaga, att föreställningen om utveckling av enskilda länder som Sverige - och därmed troligen i huvudsak i-länder - bedömdes vid tidpunkten för min enkät våren 1973? Hur kan man antaga, att världens utvecking fram till år 2000 bedömdes? Den information man fick via massmedia och vad man själv kunde iakttaga var troligen i flera avseenden ganska annorlunda åren närmast före 10-naitonsstudien jämfört med åren därefter fram till våren 1973. Detta gällde särskilt den tekniska-ekonomiska utveckingens fortsatta innebörd. Ett stort antal politiska konflikter kan noteras under lång tid såväl 1960- som 1970-talet.
Istället hade en "ädel tävlan" börjat i världsrymden. Bemannade Apollo-far-

koster var på väg att erövra månen, Surveyor 3 landade i Stormarnas hav den 20 april 1967.[7]

Efter 1967 följde nedslagna studentrevolter och invationen i Tjeckoslovakien. Men det hände också annat, särskilt när det gällde den tekniska -ekonomiska utvecklingens fortsatta innebörd. En miljövårdsdebatt startade i varje fall i Sverige. Åren 1968 till 1972 undervisade jag själv i miljövård och resursfrågor vid folkhögskola och folkhögskolor runt om i Sverige samarbetade och samlade in regnvatten för att mäta försurningen. Biocider, vatten- och luftföroreningar, resursförbrukning, fysisk och psykisk hälsa i industrisamhället började diskuteras. En dystopisk framtidsbild tecknades i böcker med titlar som "Vår livsmiljö i fara?". "Före - efter", "Tillväxtens gränser", "Välfärd till döds", "Plundring, svält, förgiftning" osv.

Tankegångar, som tycktes växa sig allt starkare i början av 1970-talet, var, att de positiva effekterna av industrisamhällets utveckling dittills visserligen i de flesta avseenden dominerat men att man nu började uppleva hur de kumulativa, negativa effekterna blev alltmer framträdande. Detta kunde bl a antas visa sig i form av sociala, fysiska och psykiska hälsoproblem samt även i form av ekologiska rubbningar. Fortsatte utvecklingen oförändrat så kunde man antaga, att dessa senare negativa effekter helt skulle taga överhanden. Många människor ändrade kanske på detta sätt sin uppfattning - de upplevde hur "fakta sparkar".[8] Det uppstod därvid nya förställningar om verkligheten och om framtiden bortom horisonten och förmodligen också nya värderingar och ställningstaganden. Tidigare dominerade tankegångar om det postindustriella samhällets välsignelser som en utveckling av tankefigur om människan som naturens härskare. Men nu tycks förställningar växa fram om att naturen - eventuellt det övernaturliga - slår tillbaka emedan "allt hänger samman".[9]

Med detta menar jag, att "nuet" 1967 och 1973 och därmed den troliga framtid som vid dessa två tidpunkter tycktes avteckna sig kunde uppfattas ganska olika för 10-nationsstudiens urval och mitt urval. Våra urval tillhörde olika "socialhistoriska" generationer vilket innebär olika aktuella erfarenheter och uppfattningar. - Till detta återkommer jag ytterligare i nästa avsnitt.

Påverkar de ovan angivna fem förhållandena föreställningen om den allmänna framtida utvecklingen i olika riktningar eller kanske i samma riktning? Faktorerna 1-3 kan alla medföra en mer dystopisk syn på framtiden än tidigare. Att både elever och lärare sökt sig till just folkhögskola kan betyda

att man psykologiskt eller när det gäller personlighetsegenskaper fått ett urval som avviker från nationsmönstret. Folkhögskolan har ett bildningsideal som också kan slå igenom på lärarnas såväl som på elevernas synsätt under folkhögskoletiden. Skolsituationen ger troligen mer information och färgas mer av den negativa debatten om utvecklingen än fallet bör ha varit för 10-nationsstudiens urval. Punkt 5 innebär, att den objektiva tiden till år 2000 är cirka sex år kortare för den svenska gruppen.

4.1.1: En diskussion om kohortfenomen.

Man kan antaga, att förställningarna om det egna landets och världens samhällsförhållanden utvecklas men även befästes i stor utsträckning under en viss period i livet. Vi säger, att detta i huvudsak sker under en tioårsperiod, t ex från 14 till 24 års ålder. Detta betecknas som de formativa åren. De som är födda samma år upplever sin formativa period samtidigt. Det socialhistoriska skeendet är på ett ungefär lika för alla tillhörande samma kohort. Tar vi en grupp som är född 10 år senare så blir den formativa perioden också 10 år senare än den förra gruppens. Om det socialhistoriska skeendet är och uppfattas annorlunda bör denna annorlunda upplevelse också medföra en annorlunda föreställning om samhället och dess utveckling.

Det svenska urvalet tillhör i stor utsträckning andra kohorter än 10-nationsstudiens urval. Till viss del går de dock om lott, fasar över varandra. De formativa åren är motsvarande förskjutna i tiden och upplevelser, formningen bör påverkas av de därvid mer eller mindre olika socialhistoriska skeendena. Vi ser nedan i figur 4.1. inte på hela utan endast på den åldersmässigt mittersta hälften av urvalet, det område som ligger mellan första och tredje kvartilen. Vid 10-nationsstudiens surveyundersökningar, i huvudsak år 1967,[10] låg medianen för dess urval på ca 26 år (födelsetid 1941). Det svenska urvalet borde då för medianen, för att få samma formtiva tidsskede och samma födelseår, vid enkäterna 1973 visa på 32 år (födelsetid 1941). Värdet är emellertid 23 år (födelseår 1950), en kohortförskjutning på 9 år. Detta bör ha effekter på formningen av attityderna till det nuvarande och det framtida - och naturligtvis även det historiska - samhället, allt i förhållande till upplevelserna under de formativa åren i första hand. Figur 4.1. vill illustrera detta kohortproblem.
Figuren visar, att de två urvalen i stor utsträckning tillhör socialhistoriskt olika generationer. De formativa åren infaller till en betydande del

under tidsperioderna närmast före respektive datainsamlande. De formativa upplevelserna är samtidigt relativt "färska" intryck. Min uppfattning är, att de år man har närmast bakom sig under alla omständigheter spelar stor roll för bedömningen i cantrilstegarna. Vi får härvid ingen motsägelse utan förstärkning av förställningarnas formande. Märk dock, att bara 50% av urvalen har belysts. Skillnaderna i resultat mellan 10-nationsstudien och Sverige kan till en ganske stor del vara ett kohortfenomen.

Om två undersökningar är förskjutna i tiden i förhållande till varandra kan vi få:

1. Lika åldersurval ⟹ olika kohorter (födelseår) ⟹ olika formativa tidsperioder ⟹ olika socialhistoriska skeenden ⟹ olika föreställningar.
2. Samma kohorter ⟹ olika åldersurval men samma födelseår ⟹ samma formativa tidsperiod ⟹ samma socialhistoriska skeenden ⟹ lika föreställningar, ceteris paribus.

Interkvartilmaterialet är i figur 4.1. angivet med två parallellogrammer - som är något stympade i övre högra hörnan p g a tidpunkten för undersökningarna. Det framgår att delar av 10-nationsurvalet men inte det svenska urvalet upplevde Suez- och Ungern-kriserna under sina formativa år. Tjeckoslovakien-krisen såväl som miljödebatten upplevdes däremot under en rätt lång tidsperiod av det svenska urvalet men ej alls av 10-nationsrepondenterna datasamlandet hade redan skett. Observera att 25% av urvalet ligger till vänster och höger om respektive parallellogram, som dock anger principresonemang. Det svenska urvalet har p g a lärarna något sned spridning.

Figur 4.1: Formativa år för de med hänsyn till åldern mittersta 50% av urvalet.

Urval		Födda år	Kvartil-avstånd	Formativa år
10-nat	Q_1 = 1934		13 år	1948-1958
	Q_3 = 1947			1961-1971
Sverige	Q_1 = 1946		7 år	1960-1970
	Q_3 = 1953			1967-1977

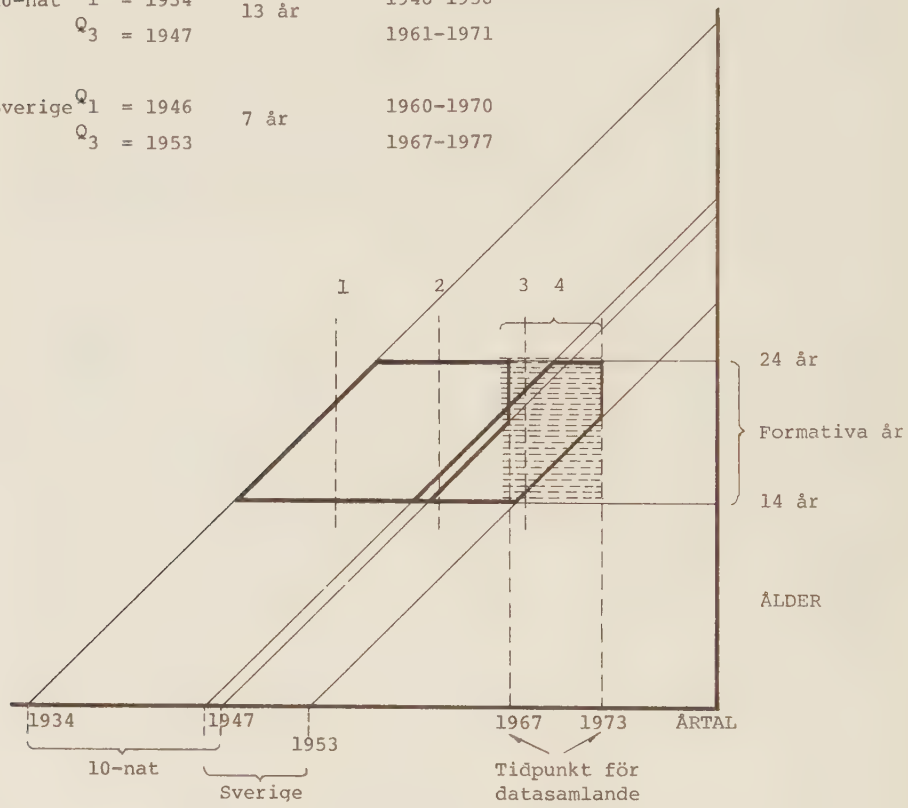

Områden för de mellersta 50 procenten av urvalen

Förklaringar: 1. Suez- och Ungern-kriser 1955
2. Kuba-krisen 1962
3. Tjeckoslovakien 1968
4. Miljö- och teknologidebatt omkring 1965-1973

4.1.2: Klassificering av länderna som bakgrund till variationer i framtidsföreställningar.

I 10-nationsstudien är Johan Galtung och Andrzej Sicinski i stort sett eniga vid sina analyser. Deras förklaringsmodeller för framtidsmedvetenheten i olika länder ser dock något olika ut.[11] Sicinski utgår bl a ifrån i vilken utsträckning som ett land har ett målsättningssystem som kan stimulera till att tänka på framtiden. En klar målstruktur finner han i s k socialistländer (dvs Jugoslavien, Polen och Tjeckolslovakien) samt de utomeuropeiska länderna Indien och Japan, England, Spanien, Norge, Holland och Finland bildar enligt Sicinski en grupp som saknar sådan målstruktur.[12] Galtung indelar istället de tio länderna främst i två grupper med hänsyn till teknisk-ekonomisk utvecklingsgrad.[13] Länder med lägre utvecklingsgrad är enligt Galtung Jugoslavien, Polen, Tjeckoslovakien, Indien och Spanien. Det sistnämnda är således det land som bytt grupp med Japan jämfört med Sicinskis indelning. Det kan naturligtvis finnas många andra förhållanden, sedda som bakgrundsvariabler, att rangordna länder efter Galtung för en kortare diskussion härom. De torde komma in i varierande grad beroende på vilka dimensioner i framtidsförställningen som diskuteras. En faktor är även religionstillhörighet, en annan är landets storlek (invånareantal) och en tredje hur integrerat landet är med de omgivande länderna.[14] När jag skall jämföra de svenska data med 10-nationsstudiens data så rangordnar jag först de tio nationerna med hänsyn till svaren (mätt med acceptance ratio - se nedan). Därefter försöker jag finna mönster för rangordningen. I allmänhet utgår jag från Galtungs indelning för teknisk-ekonomiskt utveckling. Därefter ställs frågan var vi kan vänta oss att Sverige skall hamna i rangordningen. Vi kan utgå ifrån att Sverige befinner sig nära nog främst bland de högre tekniskt-ekonomiskt utvecklade länderna. Sveriges antagna plats kontrolleras med de svenska data och större avvikelser försöker förklaras. Försiktighet måste iakttagas vid tolkningen. Dels finns brister beträffande slumpmässighet både för urvalet av nationer och för samplarna inom respektive länder.

4.2: DET SVENSKA MATERIALET OCH DESS UNDERGUPPER.

Vi skall nu studera det svenska urvalets bakgrundsdata. Först jämförs det med sitt "universum" vid svenska folkhögskolor. Det är inte ett obundet, slumpmässigt urval av svenska folket, vilket också framgått ovan (Se 4.1.).

Detta är dels viktigt att observera vid jämförelsen med 10-nationsstudiens samplar men också vid ställningstagandet för hypotesprövningar.
En redovisning av de olika undergrupperna i förhållande till varandra kommer också att göras.

4.2.1: Folhögskoleurvalet och dess universum.

Universum för elevurvalet är eleverna vid allmän linje, första årskurs läsåret 1972-1973 vid alla svenska folkhögskolor. En del uppgifter om detta material finns i elevstatistiken i folkhögskolornas lärartidning.[15] En folkhögskoleutredning för arbetsåret 1973-1974 utnyttjas också i viss utsträckning vid nedanstående jämförelser med urvalet.[16]

Elevurvalet bestod av *studerande i första årskursen, allmän linje*. Årskursbegreppet är som framgått av inledningen (kapitel 1) inte renodlat. Vid de skolor som ingår i mitt urval sammanfaller emellertid i stort sett årskursbegreppet med senast antagna elever på lägre nivå (Studeranden *kan* antagas direkt till andra eller tredje årskurs.).

Skolorna valdes ut så att såväl Norrland, Svealand som Götaland skulle representeras i samma proportioner som den aktuella folkhögskolepopulationen är fördelad. Skolorna för urvalet valdes också ut så att de representerade de olika typer av skolor som förekommer: Landsting, stift, frikyrka, arbetarrörelse och stödförening. I vilken utsträckning urvalet överensstämmer med hela populationen folkhögskolor framgår av nedanstående data.[17] Härvid krävs kanske ett par påpekanden: Vissa skolor har filialer i annat län och t o m i annan del av landet (En huvudskola i Svealand hade filial i Götaland). Detta ger en viss felaktighet i elevfördelningen då alla statistiskt räknas till huvudskolans län. Elevantalet 1972/1973 var statistiskt räknat på antalet elever som antagits och ej lämnat återbud mer än 14 dagar före kursstarten 1972. Detta bortfall torde ligga på omkring 10% av det reela antalet studerande.

Tabell 4.1: Elevfördelning geografiskt (Vid skolor i...), första årskurs.

		Proc.		Proc.
NORRLAND	Urvalet	32	LÄRARTIDNINGEN	21
SVEALAND	Urvalet	32	LÄRARTIDNINGEN	36
GÖTALAND	Urvalet	36	LÄRARTIDNINGEN	43
SUMMA	Urvalet	100	LÄRARTIDNINGEN	100

Överrepresentationen för Norrland i urvalet beror på att en svealandsskola som misslyckats med att besvara enkäterna ersattes av en "tvillingskola" (landsting) i Härjedalen. Man kan även säga att indelningen (gränsdragningen) i Norrland, Svealand och Götaland är något tveksam.

Tabell 4.2: Elevernas åldersfördelning, medianvärden. Första årskurs.

MÄN	Urvalet	22 år	Utredningen	23 år
KVINNOR	Urvalet	20 år	Utredningen	21 år

Utredningen gäller alla elever (även 2:a och 3:e årskurs) och det bör innebära cirka ett år högre medelålder.

Tabell 4.3: Elevernas könsfördelning. Första årskurs.

		Proc.		Proc.		Proc.
MÄN	Urvalet	44	Lärartidn.	38	Utredningen	39
KVINNOR	Urvalet	56	Lärartidn.	62	Utredningen	61

Jämfört med populationen är kvinnorna något underrepresenterade i urvalet.

Tabell 4.4: Elevernas fäders socialgruppsfördelning. Första årskurs.

SOCIALGRUPP		PROC.	PROC.
1 + 2	URVALET	MÄN 44	KVINNOR 45
	UTREDNINGEN	MÄN 47	KVINNOR 51
3	URVALET	MÄN 39	KVINNOR 42
	UTREDNINGEN	MÄN 45	KVINNOR 44
1 + 2 + 3	URVALET	MÄN + KVINNOR 11% + 34% + 41%	
MÄN + KVINNOR	UTREDNINGEN	MÄN + KVINNOR 15% + 33% + 45%	

20 personer i urvalet har inte besvarat frågan och ett tiotal har angivit sig faderlösa. Jag har utgått från faderns socialgrupp liksom utredningen.[18]

Lärarurvalet bestod av lärare vid samma skolor som elevurvalet kom ifrån. De flesta av lärarna var heltidsanställda vid skolan men en och annan deltidsanställd kan finnas med. 5% av de 60 lärarna som besvarat enkäten hade enbart folkskoleutbildning, 85% högskole- eller universitetsutbildning och 5% ekonomi- eller internatföreståndareutbildning. Se i övrigt tabell 4.5. Urvalet bestod alltså av samtliga lärare vid de skolor där elevurvalet gjordes. Lärare är inte årskursindelade utan kan tjänstgöra vid samtliga årskurser och linjer. Det är således en annan typ av universum för lärarurvalet än för elevurvalet vilket ligger i sakens natur.

Lärarnas geografiska fördelning i urvalet med hänsyn till skolornas läge är som följer: Norrland 30%, Svealand 32% och Götaland 38%. Detta innebär att Norrland tycks överrepresenterat på motsvarande sätt som för eleverna.

Lärarnas åldersfördelning visar att 50% av lärarna är mellan 33 och 48 år. Mätt i median och kvartiler får vi: Q_1 33 år; Mdn 42 år; Q_3 48 år.

Lärarnas könsfördelning i urvalet: Män 62%; Kvinnor 35%; Utan uppgift 3%. En genomgång av lärarmatrikel för folkhögskolor i Sverige visar, att det finns drygt dubbelt så många heltidsanställda män som kvinnor.

Urvalsuppgifterna ovan för såväl studeranden som lärare avser slutligt godkända enkäter.

Det urvalsmaterial som ingår i intervjuerna, vilka utfördes ett år efter enkäterna, bestod av elever som deltagit i enkätundersökningen men nu gick i

andra årskursen. Härvid utvaldes i första hand två starkt profilerade skolor, en arbetarrörelseskola och en frikyrklig. Vid den förra skolan fanns nästan samtliga kvar från föregående läsår och alla dessa intervjuades. Vid den senare lyckades jag intervjua hälften av de som besvarat enkäten. Ett mindre antal elever intervjuades vid ytterligare ett par skolor.

4.2.2: Olika grupper i folkhögskolematerialet.

Föreställningar hos en individ är bl a beroende av individens position i den sociala strukturen. Därför är vi intresserade av att finna individens plats i denna struktur eller finna grupper med samma eller näraliggande positioner. Socialgrupptillhörighet eller klass är mycket använt. Men total position eller rangordning är mer sammansatt än så. Det kan därför anses vara otillräckligt att ange endast en dimension av den sociala tillvaron för en person. Bättre är att försöka få med flera karaktäristikor. Johan Galtung har konstruerat ett *index för social position* som kan anses additivt och därför bör ge högre korrelation med attityder etc än en enstaka av dess komponenter.[19] Det konstrueras med hjälp av åtta faktorer nämligen kön, ålder, inkomst, utbildning, yrkesposition (socialklass), yrkessektor (primär, sekundär, tertiär), ekologisk lokalisering (stad-landsbygd) och geografisk lokalisering (centralt-perifert i landet). Beroende på den summapoäng en person härvid kan få bedöms hans sociala position som mer eller mindre cenral eller perifer i samhället. Att tillhöra centrum betyder att vara nära samhällets beslutsfattare. Galtungs modell kan anges med ett antal koncentriska cirklar. Innerst finns samhällets beslutskärna och närmast utanför centrumgrupperna. Utanför denna cirkel finns periferin och ytterst den extrema periferin. Mina två urval, lärare och elever kan på ett ungefär placeras som i figur 4.2. En diskussion om innebörden av begreppen position och närhet bl a förts av Sparre Nilsson och Sivert Langholm.[20]

Figur 4.2: Centrum-periferimodell med två grupper.[21]

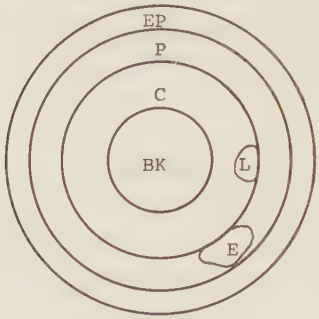

BK = Beslutskärna
C = Centrum
P = Periferi
EP = Extrem periferi
L = Lärare
E = Elever

En huvuduppgift för undersökningen är att testa de svenska undergrupperna med hänsyn till de skiftande förställningar de kan visa för de olika framtidsdimensionerna. Härvid kan möjligen - trots det begränsade materialet - centrum-periferibegreppet och dess användbarhet prövas för vissa frågeställningar. I mitt material kommer då lärargruppen, som har den mest markerade centrumpositionen mätt med Galtungs sociala positionsindex, att ställas mot samtliga elever likaväl som manliga och kvinnliga elever jämförs. Den karaktäristika som främst kan markera skillnad i social position för detta senare par är just kön. Därutöver finns också en viss åldersskillnad. För lärare-elever består det sociala positionsindexet av såväl ålder, utbildning, inkomst, yrkesposition och föräldrars socialklass.
För lärarna, som också är betydligt äldre än eleverna, torde den egna socialklassen spela stor roll. Eleverna är mer åldershomogena än lärarna. Beträffande utbildningar har lärarna låg spridning men eleverna har större spridning (från 6 årig skolgång till gymnasiekompetens).

Jag har även utskilt två "ideologigrupper", dvs politiskt respektive religiöst engagerade elever. Dessa kommer att jämföras med varandra men även de andra grupperna. De två ideologigrupperna är ganska små och skiljer sig också från varandra på centrum-periferiskalan då den ena gruppen består av enbart kvinnor den politiska gruppen består av enbart män som dessutom är något äldre än kvinnorna. Förhållandet mellan gruppernas attityder kan därför inte sägas bero endast på ideologins genomslagskraft. Vilken roll ideologiskillnaderna spelar bör dock kunna utläsas eftersom samtliga kvinnliga respektive manliga elever ju också bildar jämförelsegrupper.

Tabell 4.5: Bakgrundsvariabler för olika grupper.

VARIABEL	EM	EK	L	E	PM	RK
KÖN	M	K	M 62% K 35%	M 44% K 56%	M	K
ÅLDER	≥24 år		medianålder		≥24 år	
	41%	21%	42 år	22 år	62%	7%
UTBILDNING	låg	låg	hög	låg	låg	låg
INKOMST	låg	låg	hög	låg	låg	låg
YRKESPOSITION	låg	låg	hög	låg	låg	låg
FÖRÄLDERS SOCIALGRUPP	1:10% 3:39%	1:12% 3:42%	1:28% 3:22%	1:11% 3:41%	1:13% 3:56%	1:0% 3:64%
N	89	112	60	201	16	14

Förklaring: EM = manliga elever EK = kvinnliga elever
L = lärare E = elever, samtliga
PM = politiskt engagerade manliga elever
RK = religiösa engagerade kvinnliga elever

Dessa förkortningar återkommer fortlöpande.
Variabelvärdena markerar även social position. Härvid representerar L och EM centrumgrupper (C) samt E och EK periferigrupper (P).

Fyra av grupperna ovan kan anges som två olika centrum-periferipar. En markerad gruppering i centrum-periferi finner vi för lärare-elever. Vid redovisning av datamaterialet kommer en granskning att ske av grupperna för en följd av item för att se *om ett genomgående mönster* kan finnas för var och en av grupperna och för paren av grupper sinsemellan. En sådan jämförelse kan även ge styrka åt kontrollen av teorier om centrum - periferi och om ideologitillhörighet. Skillnaden mellan centrum och periferi i ett par bör som tidigare antytts vara *större ju fler komponenter* det sociala positionsindexet består av om detta index skall vara meningsfullt användbart för ett visst

item.[22] Som framgår av tabell 4.5. är den enda karaktäristika som skiljer positionen för manliga och kvinnliga elever just könstillhörigheten (något litet också ålder). För lärare-elever är däremot positionsindexet betydligt mer sammansatt.

Indexets validitet har i flera sammanhang tidigare prövats med aktivitetsgrad. Centrum bör därvid visa högre social participation än periferi.

Tabell 4.6: Aktivitetsgrad. En validitetsprövning av den sociala positionen.

	EM	EK	L	E	PM	RK
Medlem i politisk förening	31%	14%	38%	22%	100%	0%
Aktiv i politisk förening	19%	8%	25%	13%	100%	0%
Styrelsemedlem i dito	10%	3%	15%	6%	50%	0%
Talat på möte	70%	39%	87%	53%	100%	57%
Skrivit till tidning	25%	13%	45%	18%	50%	0%
N	89	112	60	201	16	14

PM-gruppen är särskilt utsorterad ur det övriga elevmaterialet och den bryter härför ganska självklart mot indexordningen i tabell 4.5. RK-gruppen som uttagits på motsvarande sätt visar ett eget mönster. För de fyra första grupperna är positionstillhörigheten (C-P-angivelse i tabell 4.5.) bekräftad.

Utgår vi från ett enkelt mönster om vad man kan vänta sig beträffande åsikter och attityder i enlighet med det sociala positionsindexet - där att vara kvinna och yngre är periferiegenskaper - så kan vi placera grupperna i en skala (mätt med acceptance ratio - se nedan) enligt figur 4.3.-nedan.

Figur 4.3: Modell för förväntningar vid dataanalys beträffande centrum-periferi-förhållanden för beroende variabler (Utgår från tabell 4.5.).

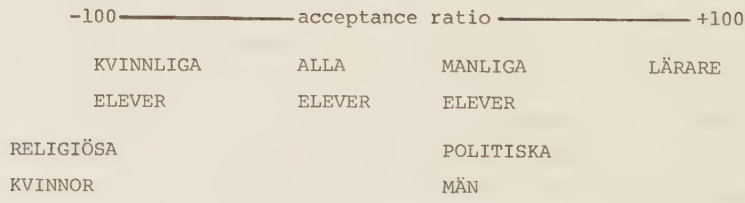

Anmärkning: Figur 4.3. gäller när man har en attitydvariabel som förväntas korrelera positivt med centrumposition.

De två ideologiska gruppernas spännvidd och lägen i förhållande till de fyra övriga grupperna har markerats som relativt osäker.

Vi kan göra femton parvisa jämförelser beträffande vad som avgör läget på centrum-periferi-skalan. För tio av dessa är förhållandet helt klart utan motsägelser. Vi finner från tabell 4.5:

Högre social position för	i förhållande till	Oklart
L	E EK RK	EM PM
EM	E EK RK	PM
E	EK RK	PM
EK	RK	PM
PM	RK	

Slutsats 1: RK är den mest extrema periferigruppen.
Slutsats 2: Ordningsföljden EM-E-EK-RK är helt klar.

Lärarna består av både kvinnor och män. För högre social position för L än för EM och PM krävs, att det kvinnliga inslaget bland lärarna uppvägs av övriga komponenter i C-P-indexet.
Vi finner, att L ligger högre än EM och PM såväl när det gäller ålder, yrke, inkomst, utbildning och förälders socialgrupp. Detta bör uppväga kvinnoinslaget.
Slutsats 3: L har högre social position än alla övriga grupper.

De politiskt engagerade männen kommer i större utsträckning från socialgrupp 3 än alla de andra grupperna utom RK. För högre social position för PM än för EM, E och EK krävs att övriga komponenter uppväger socialgruppskillnaderna. Vi finner, att PM ligger högre än EK och E beträffande ålder. De två senare grupperna innehåller även kvinnor. Detta bör motväga skillnad i socialgrupp. Vi finner också, att PM ligger högre än EM enbart för ålder. Det är svårt att avgöra om detta uppväger socialgruppskillnaden.

Slutsats 4: PM har ganska säkert högre social position än EK och E.
Slutsats 5: PM har likvärdig social position jämfört med EM.

Till sist en översikt över fördelningen av den religiösa aktiviteten.

Tabell 4.7: Religiöst medlemskap och religiös aktivitet för olika grupper.

	EM	EK	L	E	PM	RK
Medlem i religiös förening	12%	15%	13%	14%	0%	100%
Aktiv i religiös förening	11%	13%	10%	12%	0%	100%
Styrelsemedlem i dito	1%	0%	7%	0%	0%	0%
N	89	112	60	201	16	14

4.3: HYPOTESPRÖVNING.

Ett antal hypoteser kommer att ställas upp för prövning i kapitel 6 - 10. Vissa av dem kunde kanske uteslutits med hänsyn till deras innebörd och urvalets storlek.

Redan i indelningen till 4.2. angavs, att universum för mitt eget huvudsakliga undersökningsmaterial endast är folkhögskoleelever läsåret 1972-73, allmänna linjens första årskurs. Det är inte ett obundet slumpmässigt urval, vilket medför vissa begränsningar. Urvalet är också ganska litet och inte minst därvid är ett par av undergrupperna små. Jag skall här kortfattat redogöra för hur relationen hypoteser-data-hypotesprövning hanteras.

Vid hypotesprövningen är det inte särskilt meningsfullt att här använda det "språk", som skulle innebära en statistisk signifikansprövning. Det skulle betyda, att ett stort område förkastas och att vi får en stränghet vid konfirmationen av hypotes eller mothypotes. Mina hypoteser och resultat är också i stor utsträckning relaterade till varandra. Jag nöjer mig med ett mindre strängt "språk". Hypotesen godtages respektive förkastas om resultaten pekar i endera riktningen. Det oklara området blir avsevärt mindre än vid signifikanstest och i huvudsak där ungefär lika många värden går i vardera riktningen.[23]

Figur 4.4: Jämförelser mellan starkt och svagt språk vid hypotesprövning.

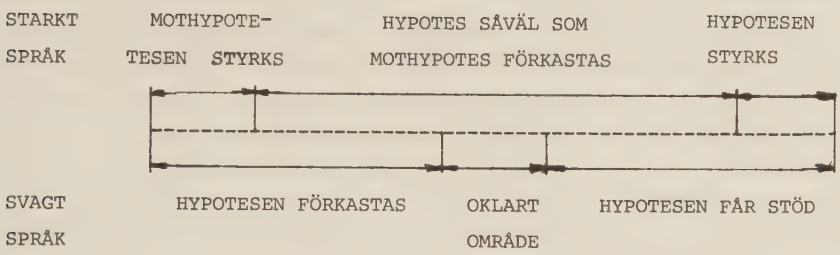

Vid beräkning i resultat och tabeller använder jag företrädesvis acceptance ratio för jämförelser mellan länder och grupper. Ett viktigt skäl härtill är, att när jag i denna undersökning söker *mönster för skillnader mellan länder och mina egna grupper* belyses detta inte alls lika bra med andra statistiska testningar.[24] Acceptance ratio (AR) blir härvid en enda enkel parameter. AR är ett steg ifrån rådata och ger ingen absolut information. Då man har svarslternativ som "mer" och "mindre", "ja" och "nej" blir informationen dock god. Den förra typen av svarsalternativ är mycket ofta förekommande i denna undersökning såväl som i 10-nationsstudien ("Images...").
Detta senare är också ett mycket viktigt skäl till att jag använder acceptance ratio som kvotmått.
Man kan härvid jämföra "optimism" och "pessimism" och grader härav, eutopisk eller dystopisk bild av framtiden etc.

Antag, att vi har följande svarsfördelning för våra svarsalternativ beträffande en fråga om förhållanden år 2000 jämfört med i dag:

"Mer än nu" = a
"Mindre än nu" = b
"Som nu" = c

Acceptance ratio blir därvid:

$$AR = \frac{a - b}{a + b}$$ [25]

Det framgår härvid, att såväl a som b för *en svarsgrupp* kan vara låga och för *en annan svarsgrupp* höga. Därvid kan man ändå få samma skillnad över bråkstrecket men kvoterna skiljer sig starkt på grund av stor olikhet beträffande nämnarnas värden. Man ser inte av AR, att den förra gruppen av allt att döma har ett stort antal status quo-svar. Om vi tar ett annat exempel, där a = b = 5 för den ena gruppen men c = 90 samt a = b = 45 för den andra

gruppen och c = 10 får vi 0-kvoter för båda grupperna. Man missar i detta senare fall när man enbart betraktar AR-värdet, att den första gruppen är mycket enig om status quo-alternativet, oförändrade förhållanden, medan den senare gruppen är starkt splittrad.

Där ett mittenalternativ finns kan acceptance ratio således missa en del information som kan vara värdefull. I de fall där ett större antal respondenter angivit mittenalternativet har jag därför kommenterat detta i texten eller givit procenttalen i tabeller och figurer.

Hypoteser inom samma attitydområde kan ange, att centrum (t ex lärare) bör vara mer optimister än periferin (t ex elever). Acceptance ratio för centrum minskat med acceptance ratio för periferin skall då ge positivt kvotvärde för att hypotesen skall anses få stöd. Om vi för ett antal item i flertalet fall får positiva kvoter så stöds teorin om sociala positionens betydelse inom detta attitydområde eftersom resultaten har teoretisk signifikans.[26] Vi har funnit ett mönster. Motsvarande gäller vid andra jämförelser t ex när det gäller kön eller politiskt kontra religiöst engagerade grupper.

I ett mindre antal fall har jag vid korrelationskontroll använt mig av Yule's Q för fyrfältstabeller samt vid rangordning av Spearman's rho.

Noter

1. Images of the world in the Year 2000. (H Ornauer, H Wiberg, A Sicinski J Galtung). Mouton, The Hague 1976.
2. A a, s 185-216 (H Wiberg).
3. A a, s 701.
4. A a, s 701.
5. A a, s 696.
6. A a, s 601-609 (H Ornauer).
7. A a, s 609 f (H Ornauer).
8. Uttrycket taget från Gunnar Myrdal: Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen. Rabén & Sjögren, 2:a upplagan, Uddevalla 1970, s 40 ff.

9. Wright, Georg Henrik von: Humanismen som livshållning. Rabén & Sjögren, Borgå 1979, s 67 ff, 87 ff, 168 f
Wright, Asplund, Johan: Teorier om framtiden. Liber, Falköping 1979, s 149 ff, 161, 227.
10. Images, s 612 (H Ornauer).
11. A a, s 163-170 (J Galtung, A Sicinski).
12. A a, s 124 f, 129 ff (A Sicinski).
13. A a, s 48 f (J Galtung).
14. A a, s 129 f (A Sicinski).
15. Se elevstatistik i Tidskrift för Svenska folkhögskolan, nr 1, 1973, s 57 ff.
16. Folkhögskoleutredning DsU 1974:9 och DsU 1974:10.
17. Se not 15 och 16.
18. Socialgruppering har i båda fallen skett i enlighet med SCB:s valstatistik 1956.
19. Images, s 383 ff (J Galtung).
20. Langholm, Sivert: "On the Concepts of Center and Periphery" i Journal of Peace Research vol 8 1971, s 273-278.
Nilsson, Sten Sparre: "In What Sence is a High Social Position also a Central Position?" i Journal of Peace Research, vol 13, 1976, s 67-71.
21. Galtung, Johan: "Foreign Policy Opinion as a Function of Social Position" i Journal of Peace Research, vol 1, 1964, s 208.
22. Se not 19.
23. Galtung, Johan: Theory and Methods of Social Research. Reviderad upplaga, Universitetsforlaget, Kristiansand 1970, s 372-376.
24. Images, s 51 f (J Galtung).
25. A a, s 50 ff (J Galtung).
26. Se not 23.

5: UNDERSÖKNINGENS UPPLÄGGNING OCH GENOMFÖRANDE.

5.1: FRÅGEFORMULÄREN.

ENKÄTFORMULÄRET: Det instrument som användes för att från urvalet få information om olika föreställningar och åsikter om framtiden, främst beträffande samhället år 2000 i förhållande till tidpunkten för undersökningen, var främst ett enkätformulär.[1] Övervägande delen av frågorna hade bundna svar men ett mindre antal frågor med öppna svar fanns också. Man kan uppdela ungefär enligt följande:

1. Bakgrundsvariabler: Demografiska som kön, ålder etc; sociala faktorer som socialgrupp, utbildning, arbete, uppfostran.
2. Social aktivitet: Medlemskap (politisk, religiös organisation etc), talat på möte, skrivit till tidning.
3. Upplevelser och känslor av maktlöshet och osäkerhet.
4. Inställning till nuvarande värderingar och till förändring; futurofobi, dvs känsla av otrygg och hotfull framtid.
5. Tidsengagemang och tidsupplevelse; objektiv respektive subjektiv tid.
6. Rumsengagemang: Tänker på och talar om sin egen, Sveriges, u-ländernas och världens framtid.
7. Rumsengagemang: Exponering inför massmedia: Läser om eller hör på radio eller ser i TV om Sveriges, u-ländernas och världens framtid.
8. Rumsengagemang: Hur starkt man känner för sig egen, Sveriges etc framtid.
9. Övergripande utveckling: Cantrilstegar om egen, Sveriges, u-ländernas och världens utveckling (läget för 5 år sen, i dag, om 5 år, år 2000).
10. Samhällsstruktur och samhällsprocesser år 2000 i förhållande till i dag: Förhållanden kvinnor-män, yngre-äldre, fattiga-rika, inflytande på arbetet och i samhället i allmänhet (=resursfördelning, exploatering etc).
11. Socialt onda-goda förhållanden som effekter och indikatorer: Bruk av narkotika och alkohol, brottslighet, arbetslöshet, arbetstrivsel, fysisk och psykisk hälsa, vänlighet, förståelse, känsla av lycka.
12. Samhällsvärderingar år 2000 i förhållande till i dag: Karriär, pengar, materiella ting, behandling av brottslingar.
13. Önskningar om år 2000 i förhållande till förutsägelser härom. Vad man tror respektive hoppas beträffande familjegemenskap, religion, sexualitet, jämlikhet yngre-äldre och kvinnor och män, bestämmande i samhället samt fritidens längd.

Tillgång till 10-nationsstudiens frågeformulär[2] möjliggjorde en viss likhet i utformningen. Mitt syfte var emellertid delvis ett annat än den angivna undersökningen, som i stor utsträckning var inriktad på fredsforskning. Följaktligen hade jag inte med frågor om fred, krigshot, och nedrustning eller om vetenskapliga och teknologiska tänkbara förändringar. Beträffande tids- och engegemang i övrigt, när det gällde cantrilstegar samt förutsägelser och önskemål om utvecklingen till år 2000 så hade jag betydligt fler frågor än 10-nationsstudien. Ett antal öppna frågor om åsikter om utvecklingen beträffande miljövård, medicin, hälso- och socialvård, rymd-, transport-, och militärteknologi fanns också med i mitt frågeformulär.

För de bundna frågorna var antalet svarsalternativ beträffande engagemang och exponering sex stycken medan 10-nationsstudien här hade fem svarsalternativ. För cantrilstegarna hade jag åtta svarssteg medan 10-nationsstudien hade niogradig skala. Vid dikotomisering på mitten för beräkning av acceptance ratio tappade jag inte någon information medan mittalternativet gick förlorat i 10-nations. Detta försvårade emellertid inte jämförelse med 10-nationsstudien nämnvärt.

INTERVJUERNA: Det intervjuformulär som utarbetades på grundval av enkätsvaren för att användas vid intervjuerna nästa läsår men med samma elever blev ganska omfattande. För att inte intervjuerna skulle bli alltför långa och p g a behovet av avspändhet och självständighet i synpunkter från eleverna blev endast ett mindre antal av frågorna konsekvent ställda. Bland dessa fanns följande frågor:

- Vilka nuvarande värderingar som bedömdes olämpliga och vilka värderingar som bedömdes som viktiga för framtiden.
- Om samhället borde förändras och i så fall hur snabbt och i vilken utsträckning.
- Vilken typ samhälle som man önskade.
- Hur snabb förändring upplevdes.
- Vad som ansågs som främsta hoten inför framtiden.
- Hur utvecklingen i u-länderna bedömdes och vad denna utveckling kunde bero på.
- Om onda förhållanden som narkotika- och alkoholmissbruk, fysisk och psykisk ohälsa, vantrivsel i arbetet, miljöproblem etc kommer att minska eller öka och vad sådana förändringar kan bero på.
- Om man ville ha mer kunskap och information om experters och politikers planer och synpunkter på samhällets framtid.

- Hur engagerad man var i samhällets framtid och hur intresserad man var av att taga aktiv del i samhällets planering.
- Vem eller vilka som utöver en själv bestämmer över ens egen framtid.

Ett fyrtiotal elever från ett mindre antal skolor intervjuades. I huvudsak var det eleverna vid en starkt religiös respektive vid en socialistisk (socialdemokratisk) skola.

5.2: DATAINSAMLING OCH EXTERNT BORTFALL.

Delar av enkäten prövades med egna elever vid Ädelfors folkhögskola redan 1971 och hela frågeformulären under 1972. De studerande kom också med synpunkter på frågorna och deras formulering. Enkäten fick sin slutliga utformning omkring nyåret 1972-1973. Datainsamlingen skedde med gruppenkäter på så sätt att eleverna fick utnyttja en eller två schemalagda timmar som i regel tillhörde samhällskunskapen vid skolan. Alla eleverna satt därvid samtidigt i sin lektionssal. Enkäterna började utsändas vecka 12, 1973. Läkarenkäterna sändes samtidigt och rektor eller annan ansvarig som jag tidigare kontaktat delade ut dem och svarade för att de återsändes sedan de blivit ifyllda. Enkäterna bemöttes övervägande positivt, vid någon skola med allra största intresse och vid en annan med tveksamhet då den allmänna kursens elever där i stor utsträckning bestod av f d särskoleelever och rektor ansåg enkäten vara för svår för dessa. Denna senare skola byttes ut mot en geografiskt och ideologiskt likvärdig skola.

I tabell 5.1. nedan är respektive skola inte angiven med namn med hänsyn till eventuella önskemål om sekretess. I stället har endast *skoltyp* angivits. Det bör påpekas, att endast tre av skolorna kan säjas ha någon ideologisk profilering. Profileringen påverkar lärarrekryteringen starkt men i mindre utsträckning undervisningen vid i varje fall de allmänna kurserna.
Endast vid två av skolorna - en arbetarrörelseskola och en frikyrklig - kan eleverna anses valt studimiljö med hänsyn till skolans ideologiska grundsyn. Vid den förra var 13 av de 17 elever som fyllt i godkända enkäter politiskt engagerade och vid den senare var 18 av 23 motsvarande elever starkt religiöst engagerade. Främsta orsaken till val av skola är i allmänhet det geografiska läget, dvs nära hemmet eller en attraktiv ort samt därnäst att någon rekommenderat skolan. De flesta skolorna kan anses vara "bygdeskolor" med hänsyn till rekryteringsområdet. De två ovan nämnda skolorna kan däremot anses vara "riksskolor" liksom ytterligare en av skolorna med starka inslag

av konsthandverk i sina kurser.

Tabell 5.1: Elevenkäter. Urval, svarsfrekvens och bortfall (Absoluta tal).

SKOLA OCH SKOLTYP	ANTAL ELEVER	EJ BESVARADE	KASSERADE ENKÄTER	GODKÄNDA ENKÄTER	ANMÄRKNING
a Arbetarrörelsen	19	1	1	17	1)
b Stödförening	45	3	2	40	2)
c Hantverkets	30	5	1	24	
d Frikyrklig	26	3	0	23	1)
e Landsting	23	4	3	16	2)
f Landsting	40	9	1	30	
g Statskyrklig	35	3	1	31	2)
h Arbetarrörelsen	24	2	2	20	
SUMMA	242	30	11	201	

Anmärkning: 1. Stakt profilerad skola såväl beträffande elever som lärare.
2. 4 enkäter kasserades därför att kön inte angivits. Övrig kassation berodde på avsevärda brister i ifyllandet av svaren, dvs enkäterna var i det närmaste obesvarade.

Bortfallskontroll: Det totala bortfallet är endast 17%. En bortfallsenkät sändes till den som ansvarade för fullföljandet av undersökningen vid respektive skola. Av svaren härvid framgick att bortfallet (ej besvarade enkäter) berodde på lov eller sjukdom och att de elever som därvid inte besvarat enkäten ej avvek från elevsammansättningen i övrigt beträffande ålder, kön eller personlighetsdrag som de uppfattades av den enkätansvarige.[3]

Bortfallet för lärar-enkäterna: Detta var väntat betydligt större bl a därför det inte var gruppenkäter och möjligen för att lärarna kände sig något oskyddade.
Att jag inte angivit begränsning till enbart heltidsanställda och att antalet timlärare och dessas engagemang vid skolorna är ytterst svårt att precisera gör att urvalets storlek inte helt klart kan anges. Av svaren framgår emellertid, att det helt övervägande antalet av de återsända och ifyllda enkäterna (60 stycken) kommer från heltidsanställda. Beräknat härefter blir bortfallet omkring 30%. En annan faktor värd att påpeka är, att det vid ett par av skolorna finns lärare som inte alls är engagerade med undervisning vid allmän

kurs. En av skolorna hade vid tidpunkten för enkäterna omfattande kursverksamhet med musik- och instrumentalutbildning och majoriteten av skolans lärare hade som musik- och sånglärare knappast alls någon anknytning till allmänna kurserna.
Vid några av skolorna med lågt bortfall för såväl lärare som elever tror jag man kan anse att detta beror på ett särskilt intresse för enkäten och dess innehåll. Min kännedom om de ansvariga vid dessa skolor säger mig, att det inte minst är deras personliga engagemang och arbetsinsats som gett den höga svarsfrekvensen för såväl lärare som elever.

5.3: INTERNT BORTFALL SAMT ALTERNATIVET "KAN ELLER VILL INTE SVARA".

I de slutligt godkända enkäterna var antalet obesvarade frågor nästan genomgående mycket lågt (1-2%). Frågan om faderns yrke var obesvarade av 12% (i regel uppfostrade av enbart modern). 5-6% hade ej besvarat frågan om skattningen av sin egen utveckling till år 2000 samt frågorna om Sveriges och världens allmänna utveckling år 2000.
För ett stort antal av frågorna fanns ett svarsalternativ med lydelse "kan eller vill inte svara" samt för frågorna om hur man *önskade* utvecklingen till år 2000 "vill inte uttala mig". Vid provenkäterna hade det visat sig, att ganska många tyckt, att det var svårt att besvara frågorna. Tankegången med svarsalternativet var därför bl a, att det borde upplevas som mer tillfredsställande att få ange ett svar än att bara hoppa över frågan. Det är troligt att detta också medförde ett lägre antal obesvarade frågor.
För de närmast ovan angivna svarsalternativen var antalet svar för de flesta item ändå mycket lågt. De förekom dock något oftare som svar på frågorna om vad man önskade beträffande religiositet, sexuell frihet och behandling av lagöverträdare år 2000 i förhållande till "i dag". Upp till 30% av lärarna hade härvid markerat "vill inte uttala mig" mot endast 10% av eleverna. Detta kan tyda på osäkerhet inför känsliga frågor i ett samhälle där de angivna förhållanden tycks ändras snabbt. I allmänhet var svarsfrekvensen något högre när det gällde alternativet "kan eller vill inte svara" för de kvinnliga eleverna. Högst var denna skillnad härvid beträffande uppfattningen om medbestämmande i framtiden.

Noter

1. Formuläret finns i en stencilerad upplaga på Sociologiska institutionens bibliotek i Lund.
2. Formuläret i sin helhet finns inte publicerat i den angivna studien men jag erhöll före enkäternas genomförde en stencil med frågor och svarsalternativ från Institutet för Fredsforskning i Oslo.
3. Även bortfalls enkäter finns på biblioteket vid Sociologiska institutionen i Lund.

6: TIDS- OCH RUMSDIMENSIONERNA OCH FRAMTIDSFÖRESTÄLLNINGEN.

Tidsbegreppet är ganska komplicerat (Se också tidigare diskussion.).[1] Man kan t ex dela upp i objektiv tid, dvs i astronomisk tid i Newtons mening, samt i social tid såväl ur samhällets synpunkt som ur individens, s k subjektiv tid. Det råder ett samband mellan objektivt tidsavstånd och subjektivt tidsavstånd såtillvida, att ett längre tidsspann objektivt mätt som regel också uppfattas och upplevs som en längre tidsperiod. Hur starkt sambandet är varierar dock högst avsevärt. I själva begreppet social tid ligger en innebörd, att sociala faktorer påverkar tidsuppfattningen. Tiden är härvid en beroende variabel, en produkt av social struktur och social interaktion.

Rumsbegreppet - omfånget för framtidsföreställningen - är inte heller enkelt. Ökat engagemang med minskat geografiskt avstånd och omfång låter ganska bestickande liksom uttrycket att det kortaste avståndet mellan två punkter är en rät linje. Men kontakten med det som ligger nära i rummet kan vara svårare än med det som befinner sig på större avstånd. Det *kommunikativa avståndet* är kanske intressantare än det geografiska. Här är också frågan om sociala faktorers samspel. Det är inte bara fysiska och tekniska hinder som kan bilda barriärer för kommunikation och därmed försvåra engagemanget. Begreppet geografisk närhet behöver t ex kompletteras med begreppet likhet. En innebörd härav är *känslan av likhet*. Ett rimligt antagande är, att man känner sig ha större samhörighet med dem, som man uppfattar som mer lika en själv i normer, värderingar, livssituation och livsstil. Folk med ett annat kulturmönster än det man själv är integrerat i intresserar man sig inte för eller stöter till och med bort.
Bakom våra förväntningar, attityder och åsikter finns såväl den historiska bakgrunden speglad i vår kultur som den nuvarande sociala strukturen och olika nationella utvekclingsdrag med uttalade och outtalade målsättningar. Våra förväntningar spelar en roll för hur långt vi upplever det vara till en viss framtida tidpunkt. De påverkar också hur långt och med vilken intensitet och i vilka avseenden vi ser framåt.

6.1: SUBJEKTIV TIDSUPPFATTNING.

För att få en uppfattning om den subjektiva tidsuppfattningen ställdes en fråga om hur långt man tyckte det var till år 2000. 10-nationsstudien anger, att detta är *ett* sätt att mäta "future consciousness".[2] Ju närmre i tiden

man tycker att år 2000 ligger desto mer medveten är man om framtiden. Detta är ett rimligt antagande. Jag har själv funnit - vilket jag återkommer till senare - t ex ett starkt samband mellan subjektiv tidsuppfattning och framtidsengagemang ("känner för och är engagerad i världens framtid") såväl som mellan subjektiv tidsuppfattning och framtidstänkande ("tänker ofta/sällan på världens framtid").

6.1.1: Nationsjämförelser.

10-nationsstudien hade en tregradig svarsskala där alternativen "nära inpå" respektive "långt borta" bildade acceptance ratio (RA) medan mittalternativet "osäker" bortföll.[3] Jag gav sex svarsalternativ från "mycket nära" till "mycket avlägset" och delade på skalmitten för beräkning av kvoter.

Tabell 6.1: Subjektivt tidsavstånd till år 2000 för nationer (AR).

AVLÄGSET	N	GB	E	SF	NL	PL	CS	YU	IND	J	MYCKET NÄRA
- 25		0				+25				+50	+100 ÅR
						[S]					

Vi finner av tabell 6.1., att den av Sicinski angivna gruppen av länder som sägs ha uttalade målsättning med relativt långsiktig planering (CS, PL, YU, I och IND) upplever att år 2000 ligger närmre i tiden än de övriga länderna upplever. Enligt 10-nationsstudiens tidigare angivna innebörd hos tidsuppfattningen skall detta innebära att länder med uttalade målsättningsstruktur är de mest framtidsmedvetna länderna. Sverige kommer in mitt emellan de två 10-nationsgrupperna.

6.1.2: De svenska undergrupperna.

Vi går nu över till att granska de svenska undergrupperna, dels centrum-periferipar av olika utpräglingsgrad (EM-EK respektive L-E) dels ideologiska grupper (PM-RK). Eftersom det gäller tidsdimensionen av framtidsföreställningen och de hypoteser detta kan leda till.

Beträffande kön: Inte minst p g a tradition och uppfostran i vårt samhälle ser kvinnor troligen mer till nära ting och i kort tidsperspektiv. Att vårda om familjen och de därvid påträngande dagliga bekymren och glädjeämnena koncentrerar uppmärksamheten mer till här och nu. Kvinnor ser då år 2000 som fjärran.

Beträffande ålder: Ålder anger hur lång tid man har att blicka tillbaka på referenstid. Detta påverkar hur långt man upplever det vara till en viss framtid. Ju äldre man är desto mer tycks åren krympa. Äldre personer är nog också mindre otåliga inför vad framtiden kan bjuda. Förutom vad referenstiden i sig själv kan innebära så är man ofta otåligare vid sin väntan om man är yngre och detta gör att tiden tycks gå långsamt. Hypotesen blir beträffande subjektiv tid, att äldre personer tycker att år 2000 ligger relativt närmre i tiden än yngre personer tycker.[4]

Beträffande socialklass: Denna bestäms i stor utsträckning av utbildning och yrke och är nära relaterad till inkomst. Att tillhöra en högre socialklass har visat sig höra samman med att sträva mot längre fram liggande mål och därmed att se t ex belöningar på längre sikt. Medelklassideologin blir att inte leva för dagen utan sträva för morgondagen.[5] Detta leder till slutsatsen, att högre socialklass tänker oftare intensivare längre framåt i tiden och år 2000 upplevs kanske därför som relativt närliggande. En viss reservation vill jag dock göra, ty inriktningen på ett längre fram liggande mål kan tvärtom göra, att tiden tycks "röra sig långsamt".

Respektive centrumgrupp kan antagas uppleva att år 2000 ligger närmre i tiden än dess motsvarande periferigrupp upplever.

Ideologiska grupper: Huvudskillnaden mellan de ideologiska grupper jag jämför med varandra kan nog här sägas vara de politiska männens engagemang. 100% av dem är politiskt aktiva medan ingen av de religiösa kvinnorna är detta. Det starka samband som jag funnit mellan subjektiv tidsuppfattning och framtidsengagemang (Se 6.1.) gör att man t o m kan antaga, att de politiskt engagerade männen är den grupp som tycker år 2000 ligger närmast. Är man engagerad i samhället och särskilt i dess förändring men med en viss realistisk syn kan man bli mer "välbekant" med t ex år 2000 och därför uppleva tidsavståndet dit som kortare än andra upplever det. Det gäller här långsiktiga samhällsmål och inte privata belöningar. Religiöst engagerade ser till belöningar i himmelen och mindre till den sociala strukturen och dess förändring. Det behöver dock inte betyda att de tycker år 2000 är extremt långt borta.

Tabell 6.2: Subjektivt tidsavstånd till år 2000 för undergrupper (AR).

AVLÄGSET	EK	RKE	LEM	PM	MYCKET NÄRA
- 25	0	+25	+50	+75	+100ÅR

De resultat vi finner är nästan samtliga förenliga med det resonemang som förts ovan. Sålunda styrks att manliga elever tycker år 2000 är närmre än kvinnliga elever tycker. Motsvarande gäller för lärare-elever och politiskt-religiöst engagerade. Politiskt engagerade män upplever tidsavståndet till år 2000 t o m kortare än lärarna gör vilket jag också antagit ovan. Differensen EM-EK är större än skillnaden L-E och detta får inte stöd av resonemanget att fler komponenter i sociala positionsindexet skall leda till större skillnader. Förhållandet L-EM och E-RK *tycks inte* heller vara *förenligt* med det övriga tidigare resonemanget. En delförklaring kan vara, att 19% av de manliga eleverna är starkt politiskt engagerade (PM) och att man dessutom borde jämföra med enbart manliga lärare (62% av alla lärare).
Ålder och socialklasstillhörighet tycks alltså inte spela så stor roll som engagemang och könstillhörighet. Om vi ur elevmaterialet plockar fram två "tvillinggrupper", en manlig och en kvinnlig, där ålder och socialklass hålls under kontroll och i vilka inte ingår några politiskt eller religiöst engagerade elever finner vi följande enligt tabell 6.3.

Tabell 6.3: Subjektiv tid till år 2000. Tvillingar (absoluta tal).

		KVINNOR	MÄN
ÅR 2000	NÄRA	22	32
ÄR	AVLÄGSET	24	14

6.2: OBJEKTIVA TIDSAVSTÅNDET OCH FRAMTIDSENGAGEMANGET.

Generellt kan antas, att förmågan att engagera sig i framtiden står i ett omvänt förhållande till tidsavståndet till denna framtid. I flera försök med studenter har man funnit, att den emotionella reaktionen till framtida händelser var en funktion av både subjektivt och objektivt tidsavstånd.[6] - Det väsentligaste härvid är kanske, att perceptionen av framtider på olika tidsavstånd leder till förberedande handling (prospective action) och detta då i förhållande till hur långt tidsavståndet är (och hur perceptionen är).

För att få en indikator på framtidsengagemanget i förhållande till det objektiva tidsavståndet finns i enkäten en fråga om *hur ofta* som man *tänker* olika långt framåt i tiden. De fyra tidsspann man skulle bedöma var 1-2 år framåt, 3-5 år framåt, 6-10 år framåt samt mer än 10 år framåt i tiden. Svaren skul-

le anges längs en sexgradig skala. Vid kvotberäkningen (AR) delade jag skalan på mitten. För beräkningen av "ofta" i procent (figur 6.1 och 6.2) tog jag de tre vänstra alternativen ("mycket ofta",...) i förhållande till samtliga svar. Denna fråga finns inte med i 10-nationsstudeien. Vi ser bara på undergrupper.

Redan tidigare har Galtungs motiv för det sociala positionsindexets användbarhet berörts: Indexet skall vara additivt så att det ger högre korrelation med attityden (här till framtiden) ju fler av komponenterna i det som vi använder.[7] När det gällde tidsupplevelsen föreföll indexet inte så användbart. Att tänka på framtiden är mer direkt en engagemangsfråga och det skulle kunna ge utslag inte endast mellan de ideologiska grupperna utan också när det gäller centrum-periferi. Utöver den allmänna hypotensen, att *engagemanget avtar med ökande tillsavstånd* kan vi antaga:

1 Centrum tänker oftare på framtiden än periferin gör;
2 Differensen kan tänkas öka med tidsavståndet;
3 C-P-skillnaderna är mindre vid mindre antal index-komponenter (EM-EK) än vid flera sådana (L-E);
4 Politiskt engagerade bör tänka mer på framtiden än religiöst engagerade;
5 Skillnaden mellan ideologigrupperna bör öka med ökat tidsavstånd;
6 Politiskt engagemang kan tänkas ge större effekt än enbart C-engagemang (L).

Centrum antages ju befinna sig närmre beslutsprocesserna i samhället, ha mer kunskap och vara mer socialt aktiv än periferin. Detta bör kunna visa sig i tidsengagemanget inför framtiden. De religiöst engagerade kan däremot anses se till ett icke-världsligt centrumbegrepp. "Livet efter" är för dem väsentligt. De antas i mindre utsträckning än övriga grupper tänka framåt i tiden. Hypotes 6 kan antas få stöd från tabell 6.2. som också gäller tidsaspekten (Se PM-EM och L-EM.)

Figur 6.1: Tidsavståndet och framtidsengagemanget. Lärare-elever (ofta i proc.)

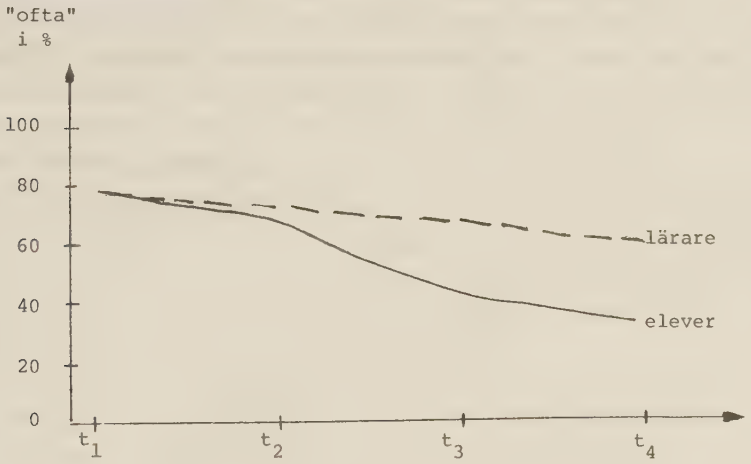

Tidsspan t_1 = 1-2 år framåt t_3 = 6-10 år framåt
t_2 = 3-5 år framåt t_4 = 10 år framåt

Av diagrammet framgår, att hypotesen om att engagemganget avtar med tidsavståndet styrks. Minskningen är dock relativt liten för lärare. Dessutom framgår av figur 6.1., att hypotes 1 att centrum tänker oftare på framtiden än periferin och hypotes 2 att skillnaden centrum-periferi ökar med tiden styrks.

Tabell 6.4: Tidsavståndet och framtidsengagemanget (AR).

Jag tänker....	C EM	P EK	C L	P E	PM	RK	ENKÄT-FRÅGA
1-2 år framåt	+54 <	+66	+55 <	+61	+75 >	+57	5a
3-5 år framåt	+40 >	+33	+52 >	+37	+63 >	0	5b
6-10 år framåt	-05 >	-21	+38 >	-14	+38 >	-43	5c
> 10 år framåt	-21 >	-38	+18 >	-30	+63 >	-86	5d
Skillnad 5a-5d	+75 <	+104	+37 <	+91	+12 <	+143	

Dikotomisering av skalan ger AR = $\frac{\text{"ofta"} - \text{"sällan"}}{\text{"ofta"} + \text{"sällan"}} = \frac{(1+2+3) - (4+5+6)}{(1+2+3) + (4+5+6)}$

L och EM tänker oftare på framtiden än E och EK. Dessutom ser vi när vi går neråt *kolumn för kolumn*, att differensen i engagemang mellan.

respektive centrum- och periferigrupp ökar. Ju längre tidsavstånd desto större är centrumgruppernas engagemang i förhållande till periferigruppernas i varje fall t o m näst längsta tidsavståndet. Om vi istället går *radvis* så finner vi motsvarande ökning i skillnader från vänster till höger mellan centrum-periferiparen. Ser vi på "mer än 10 år framåt" så är kvotskillnaderna för EM-EK 17, L-E 48 och PM-RK 149. Detta styrker hypotes 3. Korrelationen mellan centrum-periferigruppernas relativa förhållningssätt till framtiden och social position som grundar sig på ett flertal indexkomponenter är alltså större än den korreltaion som erhålls vid ett mindre antal komponenter. Centrum-periferibegreppet är användbart här.

Följer vi de två kolumner som längst till höger i tabell 6.4. så finner vi att hypotes 4 och 5 får kraftigt stöd. Ger ideologitillhörighet t o m ett starkare utslag än social position? Det förefaller så. För att kontrollera detta ytterligare kan vi se på ett diagram över politiska män och kvinnor samt religiösa män och kvinnor. Grupperna är dock små. Förutom könstillhörigheten finns en viss skillnad i ålder - männen är ett fåtal år äldre än kvinnorna.

Figur 6.2: Tidsavståndet och framtidsengagemanget. Ideologi (ofta i proc.).

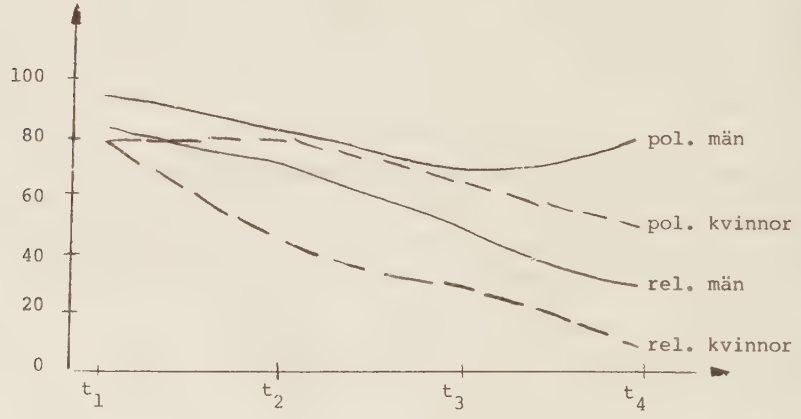

Vi ser i figur 6.2. att skillnaden mellan religiösa män och kvinnor respektive skillnaden mellan politiska män och kvinnor är mindre än skillnaden politiska och religiösa män respektive politiska och religiösa kvinnor. Politiskt engagerade kvinnor t o m "går om" religiöst engagerade män mellan t_1 och t_2. Dimensionen politisk-religiös är alltså mycket starkare än man-

kvinna-dimensionen.

Vi vet redan, att a) PM-EM är ungefär lika i position men olika ideologiskt; b) L-EM är lika ideologiskt men olika i position. I tabell 6.4. finner vi: a) Differensen i frågeföljd (a-d) PM-EM ("ideologieffekt"): +21; +23; +43; +84; och b, Dito L-EM ("positionseffekt"): +01; +12; +43; +39. Hypoteserna styrks.

6.3: RUMSDIMENSIONEN OCH FRAMTIDSENGAGEMANGET.

Man kan ställa upp en allmän hypotes om, att ökande geografiskt avstånd och omfång ger en minskning av framtidsengagemanget. Det finns emellertid många andra faktorer som kommer in i diskussionen om omfånget av människornas engagemang när det gäller framtiden. Detta bör visa sig såväl om vi jämför olika nationer som olika grupper inom ett land.

Den fråga som i första hand ställdes i enkäten i detta sammanhang - och som har sin motsvarighet i 10-nationsstudien - var *hur ofta man tänkte* på dels sin egen och sin familjs framtid, dels Sveriges framtid, u-ländernas framtid och slutligen på världens framtid. Svaren kunde avges från "mycket ofta" till "aldrig" i en sexgradig skala. Frekvenserna omvandlades till AR-kvoter där skalan för uträkningen delats på mitten. 10-nationsstudien har ingen delfråga om egna framtiden eller u-länderna. Frågan lyder: "Would You say that You think much about the future of...". Skalan är fyrgradig (very much, some, a little och not at all). Jag har dikotomiserat på mitten för jämförelsen med Sverige. I 10-nationsstudien är också markerat, att man bör tänka till år 2000.[8]

6.3.1: Nationsjämförelser.

Inget land av de länder som här jämförs kan med säkerhet sägas ha ett kulturmönster som gör att det ser annorlunda på världen än de övriga länderna gör. Det skulle i så fall vara Indien och Japan men även dessa samplar antar jag är ganska västerländskt orienterade.

De olika länderna skall här jämföras - och svenska data placeras in - med hänsyn till grad av internationalism. Denna mäts som AR-kvoten för världen minskar med AR-kvoten för egna landet. Det finns bakgrundsvariabler som kan anses vara användbara vid jämförelsen av engagemanget för det egna landets och världens framtid.

1 Teknisk-ekonomisk utvecklingsvinå. Detta och nästa mått har i 10-nationsstudien använts av Hartmann och Larsen för bedömning av attityder till fred.[9] De har därvid rangordnat nationerna i "det internationella samhället" som

centrum- och periferiländer. Indelningen har gjorts som en rangordning med hänsyn till produkter, energiförbrukning och antal TV-apparater per person. Detta kallas för ett "Wealth Index". Jag är tveksam till den stora betydelsen som TV-innehav tillmäts. Det är här inte enligt min uppfattning främst frågan om att en centrumnation önskar bevara sin maktställning eller status quo i världen. Eftersom här emellertid finns en färdig rangordning i 10-nationsstudien som de svenska data kan jämföras med använder jag den. Man kan kanske också uttrycka det så, att ett land med låg utvecklingsgrad kan göra att människor har svårt att få information om omgivningen om vi bortser från den närmaste grannskapet. Man har mindre tillgång till tidningar, böcker, radio och TV. Utbildningen är kortvarig och det kan finnas ganska många analfabeter eller s k "funktionella analfabeter". Familjerna är i stor utsträckning sin egen produktionsenhet med i varje fall lägre grad av arbets- eller handelsutbyte. Som en följd härav kan intresset antagas i första hand koncentreras till den närmaste omgivningen, därnäst till det egna landet men vara märkbart mindre för världen utanför. Bland de här jämförda länderna finns (bortsett från Indien med dess elitsampel) inga egentliga u-länder.

2 Landets storlek. Ett mindre land är mer beroende av omvärlden och antages därför tänka mer på omvärlden än det egna landet. Utgångspunkten är härvid antalet invånare.[10]

Utöver data från 10-nationsstudien bör det också gå att finna var Sverige kan hamna enligt ovanstående resonemang. Vi jämför förväntad rangordning med den rangordning som data i 10-nationsstudien och den svenska undersökningen ger. Spearmans rho används för rangkorrelationen. Om korrelationen blir acceptabel är sedan det främsta syftet att se om Sverige hamnar ungefär där det "bör" hamna.

De ur data erhållna kvotskillnaderna för "tänker på" erhålls som *AR för världen minus AR landet.*[11] Högsta erhållna "internationalism" markeras som rang 1 och den lägsta som rang 11.

Tabell 6.5: Utvecklingsnivå och internationalism dvs den omfattning som man tänker på världen jämfört med egna landet. Rangordning av nationer.

	S	N	NL	CS	YU	E	PL	GB	SF	J	IND
Erhållet ur data	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Förväntat (1)	1	4	6	3	10	9	8	2	5	7	11

Rangkorrelation rho = 0,50. Jugoslavien och England avviker mest. Sverige är

rätt.

Tabell 6.6: Landets storlek och internationalism (se tabell 6.5). Rangordningen av nationer.

	S	N	NL	CS	YU	E	PL	GB	SF	J	IND
Erhållet ur data	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Förvantat (2)	3	1,5	4,5	4,5	6	7,5	7,5	9	1,5	10	11

Rangkorrelation rho = 0,69. Finland avviker mest. Sverige är ungefär rätt.

Studerar vi hur ofta/mycket man tänker på det egna landet respektive världen så finner vi, att 10-nationsstudiens länder med undantag av den indiska elitsampeln visar negativa ration. Detta får Galtung att kommentera: "The tendency to think about the future is poorly developed, as to 'your country' as well as to 'the whole world'".[12] Ser vi på Sverige däremot, finner vi att det inte endast försvarar sin plats i rangordningen ur data utan också har positiva ration för såväl det egna landet (+25) som världen (+45). Framtidstänkandet synes alltså starkt utvecklat i Sverige. Ett par kommentarer till detta: Folkhögskolematerialet är inget miniatyr Sverige. Vid folkhögskolan betonas dessutom samhällskunskap och internationell orientering. Om detta senare i någon större utsträckning på några månader påverkat elevernas sätt att tänka är kanske tveksamt. Lärargruppens svar (den ingår i Sverige-urvalet) har en viss men begränsad inverkan. Större inverkan kan intervjukraven i 10-nationsstudien ha, att man skall tänka *på lång sikt*, till år 2000. Svenska data är dessutom sex år senare och framtiden kan p g a den allmänna framtidsdebatten ha blivit mer aktuell 1973 än år 1967.

6.3.2: Rumsdimensionen samt concern och exponering för undergrupper.

Utöver frågan om hur ofta man *tänker på* skall också frågan om hur ofta man *talar om* sin egen/sin familjs framtid, Sveriges, världens och u-ländernas framtid belysas. Dessa två frågor för jag till ett och samma begrepp som kan gå under beteckningen "concern", bry sig om. Dessutom behandlas de två frågeställningarna om hur ofta man *läser om* och hur ofta man *ser i TV eller hör på radio om* Sveriges, världens och u-ländernas framtid. Dessa senare frågor som främst handlar om i vilken utsträckning man följer massmedia betecknar jag som exponering. Jämförelser kan inte göras med 10-nationsstudien (utom beträffande tänker på - se ovan) då man där sammanfört egna landets och

världens framtid. Alla dessa nära sammanhängande frågor har en sexgradig skala för svaren från "mycket ofta" till "aldrig".

6.3.2.1: Hypoteser vid gruppjämförelser.

Som allmän synpunkt kan man säga, att information, kunskap och inflytande - med andra ord samhället och framtiden - i större utsträckning tillhör centrum än periferin. Men vi skall se på olika aspekter härav. Vi kan formulera frågeställningarnas innebörd till att gälla: 1 *Privatism-utåtriktning* och i den mån detta är muntligt uttalat 2 *verbalisering*. Utåtriktningen kan i sin tur delas upp i 3 *nationalism-internationalism*. Slutligen kan vi sammanställa omfånget för olika grupper till att gälla en 4 *profil för rumslig orientering*.

Privatism betyder en koncentration av intresset på sin egen och sin familjs framtid, att i det närmaste avskärma sig från omvärlden och så fly undan den. En så extrem innebörd har dock begreppet inte här utan ett relativt sett markerat intresse för sig själv och sin familj. Periferin ligger längre från samhällets beslutskärna än centrum. Den kan därför antas ägna sitt intresse åt de områden där den har mest inflytande och insyn nämligen sitt eget och sin familjs privatliv. Centrum med bättre kunskaper och möjligheter att taga emot information från omvärlden är mer utåtriktat.

Hypotes 1: Periferin är mer privatistiskt inriktad än centrum som i sin tur är mer utåtriktad än den förra.

Genom att se på skillnaderna mellan svaren på frågorna "tänker på" och "talar om" kan man söka finns i vilken utsträckning tankarna på framtiden är muntligt verbaliserade. En artikulering av tankarna kan ses som en form av aktiv orientering. Centrum antas genom ofta högre utbildning och mer övning än periferin och i varje fall ett större intresse för omväxlingen ha en högre varbaliseringsgrad mot denna medan periferin istället starkare visar sitt engagemang för familjen och sina egna problem genom att även tala härom märkbart mer än centrum.

Hypotes 2: Periferin är mer verbal än centrum när det gäller familjen och egna framtiden. Det motsatta gäller för utåtriktade förhållande.

Man skulle kunna antaga, att centrum överhuvudtaget har vidare vyer än periferin. Ju större geografiskt område desto mer bör därför centrum vara intresserad och även exponera sig utåt via massmedia i förhållande till vad periferin gör. Det finns emellertid flera andra synpunkter inte minst med hänsyn till de grupper som tagits fram i denna undersökningen. Det är för det första

inte otänkbart, att nationalismen inte är stark i Sverige och att folkhögskoleeleverna bl a genom den internationella orienteringen i undervisningen oavsett om de anses som centrum eller periferi grupper är främst internationellt engagerade.

Alla tre nivåerna - det privata, nationen och världen - har Håkan Wiberg relaterat till varandra.[13] Detta gäller när han undersöker social position och åsikter i fredsfrågan. Skillnaden härvid mellan centrum och periferi kan förväntas bero på interaktionsnivån. På primärsgruppsnivån bör skillnaden p g a olika träning i interaktion vara mindre än på organisations- och nationsnivån. Men då varken centrum eller periferi har mycket träning i interaktion på internationell nivå bör vi vänta, att skillnaden på nytt minskar mellan centrum och periferi när vi når denna nivå. P g a sina större resurser bör centrum just på nationsnivån visa störst concern och exponering i förhållande till periferin. Den verkliga centrumsgruppen är här lärarna. Och därvid kan man göra ytterligare påpekanden. Lärarna är uppväxta (deras "formativa år" inträffade - se nedan under 7.3.2.) under en tid då vi antagligen var mer "nationalistiska" än under elevernas uppväxttid. Även en högre ålder kan göra att man känner allt större kontakt med sitt eget land. - I enkäten ställer jag en fråga: "Skulle du kunna tänka dig att flytta till något annat land?" På denna svarade 25% av eleverna och 15% av lärarna "mycket gärna". Eleverna, oavsett de grupper av dem som kan kallas centrum respektive periferi, är unga och kan beträffande kunskaper och inflytande inte anse sig särskilt avancerade. De olika elevgrupperna skiljer sig från varandra beträffande kön. Kvinnorna antas därvid se mer till det närmre perspektivet, eller i varje fall relativt sett mindre till världen än de manliga eleverna.

Figur 6.3: En schematisk översiktsbild över antaganden om concern och exponering på olika omfång för periferin i förhållanden till centrum.

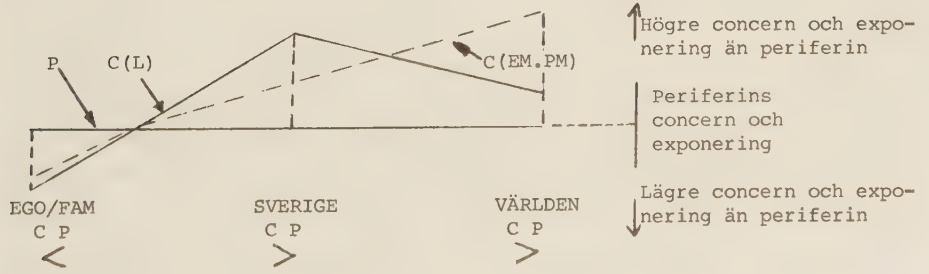

Föregående sida visade en sammanfattning av intresseförhållandena för periferigrupperna samt olika centrumgrupper.

Hypotes 3: a) Elevernas centrumgrupper (EM och PM) är i förhållande till dess periferigrupper (EK och RK) relativt mer internationellt engagerade än de är engagerade för det egna landet. b) Lärarna är i förhållande till eleverna mer engagerade i det egna landet och relativt sett mindre internationellt (världen).

6.3.2.2: Resultat för undergrupper.

I tabell 6.7.-6.10. kan vi nu granska rad för rad såväl som kolumn för kolumn för att jämföra de olika grupperan. Vi skall också göra subtraktioner: För privatism enkätfråga 1a minus 3a och 1b minus 3b d v s kvoten mig, min familj minus kvoten u-länderna; för internationell orientering enkätfråga 4a,b,c,d minus 2a,b,c,d d v s kvoten världen minus kvoten för Sverige; för verbalisering kvoterna i tabell 6.9. med motsvarande i tabell 6.7.

Tabell 6.7: Rumsdimensionen och framtidsengagemanget. Tänker på (AR).

Framtiden för....	C EM	P EK	C L	P E	C PM	P RK	ENKÄT-FRÅGA
Mig, min familj	+66 <	+89	+63 <	+79	+71 <	+100	1a
Sverige	+21 <	+23	+37 >	+22	+50 <	+71	2a
U-länderna	+16 >	+12	+50 >	+14	+88 >	+57	3a
Världen	+53 >	+34	+53 >	+42	+88 >	+71	4a
Privatism	+50 <	+77	+13 <	+65	-17 <	+43	1a minus 3a
Internationalism	+32 >	+11	[+16 <	+20]	+38 >	0	4a minus 2a

Anmärkning: Inramningen markeras för hypotes 3b.

Tabell 6.8: Rumsdimensionen och framtidsengagemanget. Talar om (AR).

Framtiden för....	C EM	P EK	C L	P E	C PM	P RK	ENKÄT-FRÅGA
Mig, min familj	-01 <	+58	+03 <	+32	+13 <	+57	1b
Sverige	+12 >	+03	+40 >	+07	+38 >	+29	2b
U-länderna	+03 >	-15	+23 >	-07	+75 >	-14	3b
Världen	+39 >	+12	+33 >	+24	+88 >	+43	4b
Privatism	-04 <	+73	-20 <	+39	-62 <	+71	1b minus 3b
Internationalism	+27 >	+09	-07 <	+17	+50 >	+14	4b minus 2b

Anmärkning: Inramningen markerar för hypotes 3b.

Beträffande hypotes 1: Centrumgrupperna är utåtriktade när det gäller tänker och talar i större utsträckning än periferigrupperna, vilket framgår av alla kolumnerna parvis för Sverige, u-länderna och världen i tabell 6.7. och 6.8. Detta gäller för 16 av 18 möjliga fall. Följer vi itstället rad 1a och 1b för primärnivån får hypotesen om starkare privatism hos periferin även på detta sätt i samtliga sex fall. Tar vi skillnaderna 1a-3a och 1b-3b (familj- u-länderna) så visar det samma förhållande i alla sex fallen. I nästa samtliga av de ovan relaterade fallen är differenserna (mätt i AR) centrum-periferi mycket väl markerade. *Hypotesen att periferin är starkt privatistisk och centrum starkt utåtriktad är väl styrkt.* Vi skall se något på ordningsföljden beträffande privatism och utåtriktning för samtliga sex undergrupper. Ser vi på rangordningarna för hur mycket man tänker på och talar om *sig själv och sin familj* finner vi (Ju längre till höger desto mer privatism):

TÄNKER PÅ	C L	C EM	C PM	P E	P EK	P RK	TALAR OM	C EM	C L	C PM	P E	P RK	P EK

Vi kan få relationen utåtriktning-privatism genom att kvoten för familjen miskas med kvoten för t ex u-länderna (Längst till höger mest privatism):

TÄNKER PÅ	C PM	C L	P RK	C EM	P E	P EK	TALAR OM	C PM	C L	C EM	P E	P RK	P EK

Lärarna är längst till vänster i rangordningen endast i ett av fyra fall. De politiska männens starka engagemang i samhället är väntad. Den traditionella rollfördelningen/arbetsfördelningen torde som förut framhållits (se 6.1.2.) göra att kvinnor själva ser som en huvuduppgift att ägna sig år hem och familj.

Beträffande hypotes 2: Tabell 6.8. visar i vilken utsträckning man talar om

framtiden. Samtliga centrumgrupper talar mer om Sverige, u-längerna och världen än perfierin i nio av nio möjliga fall. Om vi tar summan av dessa nivåer (Sverige + u-länder + världen) för *talar* och därifrån drar summan av samma nivåer för *tänker* erhålls vad man kan kalla *relativ verbalisering*, dvs i vilken utsträckning man kläder sina tankar i ord. Vi får därvid följande rangordning:

TALAR	HÖG		VERBALISERING			LÅG	GÄLLER FÖR
MINUS	C	C	C	P	P	P	SVERIGE,VÄRL-
TÄNKER	PM	EM	L	E	EK	RK	DEN OCH U-LÄN-
AR	-25	-36	-44	-54	-69	-141	DERNA

Rangordningen visar hur kategorierna förhåller sig till varandra. Centrum tycks överföra sina tankar om omvärlden i ord i större utsträckning än periferin. För sin egen och familjens framtid blir verbaliseringsgraden närmast omvänd:

TALAR	HÖG		VERBALISERING			LÅG	GÄLLER FÖR
MINUS	P	P	P	C	C	C	EGO OCH FAMIL-
TÄNKER	EK	RK	E	PM	L	EM	JEN
AR	-31	-43	-47	-58	-60	-67	

Hypotes om verbaliseringsförhållandet centrum-periferi har styrkts.

Beträffande hypotes 3: Vi skall nu med hjälp av samtliga fyra tabeller undersöka graden av internationalism. Är för det första elevgrupperna mer engagerade internationellt än nationellt? Detta kan ske genom att jämföra data för Sverige med data för världen (fråga 4 minus fråga 2). Fyra tabeller med fyra grupper (EM, EK, PM, RK) ger sexton jämförelser. 3a) Är elevernas centrumgrupper (EM, PM) mer internationellt orienterade än dess periferigrupper (EK, RK)? Detta finner vi också genom att minska kvoterna för världen med kvotvärdena för Sverige. 3b) Är eleverna *relativt sett* mer internationellt engagerade än lärarna? Detta kan konstateras genom att kvoten för världen minskas med kvoten för Sverige (fråga 4 minus fråga 2) i samtliga fyra tabeller.

Tabell 6.9: Rumsdimensionen och framtidsengagemanget. Exponering: Läser (AR).

Läser om framtiden för....	C EM	P EK	C L	P E	C PM	P RK	ENKÄT-FRÅGA
Sverige	-08 >	-17	+30 >	-13	+50 >	+08	2c
U-länderna	-08 >	-09	+37 >	-09	+75 >	-23	3c
Världen	+26 >	0	+37 >	+11	+63 >	+14	4c
Internationalism	+34 >	+17	+07 <	+24	+13 >	+06	4c minus 2c

Anmärkning: Inramning markerar för hypotes 3b.

Tabell 6.10: Rumsdimensionen och framtidsengagemanget. Exponering: Ra/TV (AR).

Hör och ser om framtiden för....	C EM	P EK	C L	P E	C PM	P RK	ENKÄT-FRÅGA
Sverige	+03 <	+08	+33 >	+06	+63 >	-14	2d
U-länderna	+26 >	+05	+23 >	+14	+88 >	0	3d
Världen	+45 >	+09	+23 <	+25	+88 >	0	4d
Internationalism	+42 >	+01	-10 <	+19	+25 >	+14	4d minus 2d

Anmärkning: Inramning markerar för hypotes 3b.

Alla elevgrupper är genomgående mer internationellt engagerade än nationellt. När det gäller concern (tänker, talar) respektive exponering (läser, Ra/TV) är mönstren mycket lika varandra.

3a) Elevernas centrumgrupper är genomgående mer internationellt orienterade än dess periferigrupper, dvs männen mer än kvinnorna.

3b) För nästa relation har jag gjort en inrutning med en streckad rektangel. Vi ser att eleverna i samtliga fyra fall är relativt sett mer internationellt engagerade än lärarna som istället tycks mer intresserade av Sverige. Det bör påpekas, att *absolut sett* är lärarna mer engagerade än eleverna i samtliga fall (fråga 2, 3 och 4) utom ett.

Hypotes 3 är styrkt av data, men dock ganska svagt.

Till sist skall vi se på förhållandena till u-länderna. Vi vet redan, att alla centrumgrupper har högre såväl concern som exponering när det gäller dessa länder än periferigrupperna. Detta gäller för alla fyra förhållandena, dvs talar, tänker, läser om samt hör i radio och ser på TV. Men hur är dessa förhållanden när vi jämför med utåtrikningen i övrigt, dvs med Sverige och

världen? Vad de som besvarat enkäten menar med u-länder är kanske något varierande. Frågorna har jag i enkäten uttryckt så här: "Jag läser om u-ländernas framtid (t ex Indiens, Sydamerikas och Afrikas)...". När man på detta sätt jämför världen och delar av världen så kan man inte komma ifrån problemet att informationsflödet troligen inte är jämnt fördelat för olika områden. Vid jämförelsen Sverige-världen har vi nyss konstaterat, att för såväl engagemang i form av tänker och talar som beträffande exponering kan vi tala om större internationalism än nationalism. Det garanterar emellertid inte att vi får samma förhållande om världen ersätts med u-länderna. Dessutom så är u-länderna en del av världen. U-landsnyheter är samtidigt världsnyheter och de senare omfattar mycket mer som Europa och USA och deras relationer. Detta hindrar dock inte att just u-länderna kan ligga människor eller vissa grupper av människor särskilt varmt om hjärtat. Jag skall ställa upp en tabell (6.11.) där det redovisas i hur många avseenden av (tänker, talar etc) som concern och exponering (mätt med ratiokvot) är lägre eller högre för u-länderna än för Sverige respektive världen.

Tabell 6.11: Tänker, talar, läser samt exponering inför radio och TV när det gäller u-länderna i förhållande till Sverige och u-länderna i förhållande till världen. Mätt i antal fall för vardera undergrupp.

RELATION	EM	L	PM	EK	E	RK	CENTRUM	PERIFERI
U-LÄNDERNA < SVERIGE	2	2	0	3	2	3	4	8
U-LÄNDERNA > SVERIGE	1	2	4	1	2	1	7	4
U-LÄNDERNA < VÄRLDEN	3	2	1	4	4	3	6	11
U-LÄNDERNA > VÄRLDEN	1	0	1	0	0	0	2	0

När summan för relationen inte blir 24 (4 item x 6 grupper) beror detta på att vi har fall där kvoten är *lika*. Vid jämförelsen med Sverige har vi nästan lika många > som <. Vid jämförelsen med världen kommer u-länderna kanske inte oväntat i andra hand i 17 fall. Det finns en grupp särskilt värd att uppmärksamma nämligen de politiskt engagerade. Trots att hälften av dem är styrelsemedlemmar (en del var faktiskt ordförande) i politisk förening med en inte otänkbar kommunalpolitisk eller kanske t o m rikspolitisk karriär framför sig tycks deras engagemang och exponering vara mycket hög för u-länderna.

6.3.3: Några synpunkter på bedömningssvårigheter av informationsmedia.

Antalet frågeställningar och referensförhållanden medför i denna undersökning att analysen tyvärr inte blir så mångsidig och inträngande som det egentligen borde kvävas. Concern och exponering har jag tidigare vid ett flertal tillfällen angivit innebära engagemang, intresse. Men detta kan nog anses vara något opreciserat, vilket jag återkommer till. Det har emellerid skett när avsikten varit att jämföra olika grupper med varandra främst beträffande "talar" eller "tänker" eller "läser" eller "Ra/TV". Om man som huvudsyfte vill jämföra grupper eller en grupp när det gäller talar och tänker, läser och lyssnar/ser i TV och hur detta fördelar sig för Sverige, u-länderna och världen så finns ett flertal komplikationer.

a) Tillgång till och attityder till olika media varierar med grupptillhörighet;

b) Informationens omfång är olika i olika media;

c) Informationens tillgänglighet (radio- och TV-informationen är tillgänglig vissa tider på kvällen i huvudsak - tidningar finns till hands dygnet runt;

d) Information och debatt ges inte lika stora utrymmen när det gäller Sverige, u-länderna och världen. Tyvärr finner jag inte plats här att taga upp dessa och andra inte oväsentliga problem. Här skall bara presenteras rangordning för "total utåtriktning".

Tabell 6.12: Utåtriktning. Rangordning för undergrupper (AR).

CONCERN OCH EXPONERING	SVERIGE	+	VÄRLDEN	+	U-LÄNDERNA
	HÖG				LÅG
Tänker	PM	RK	L	EM	E	EK
Talar	PM	L	RK	EM	E	EK
Läser	PM	L	EM	RK	E	KE
Ra/TV	PM	L	EM	E	EK	RK

De politiskt engagerades och läraranas plats är vi redan tidigare helt klara med. Vad jag vill fästa uppmärksamheten på är de religiöst engagerade (RK). Skall vi använda uttrycket engagemang så ligger de *högt* och skiljer sig markant från övriga periferigrupper. Ser vi på kvotvärdena för "läser" så är dessa låga för alla elever bortsett från PM. RK bryter sitt mönster för exponering jämfört med concern på ett sätt som skiljer sig från övriga grupper. Mitt antagande är, att detta inte främst är en intressefråga utan en mediafråga. Den tidning dessa flickor som tillhör pingströrelsen läser utöver lokaltidningen torde vara Dagen. Men ännu klarare är, att radio och TV inte

fungerar som allmänna informationsmedia för pingströrelsens medlemmar. Vid mitt besök på internatet i samband med intervjuerna senare satt alla på kvällen samlade framför TV och såg programmet "Hela kyrkan sjunger" men därefter lämnade de TV-rummet. Deras TV-bevakning andra kvällar vet jag dock inget om.

Noter

1. Se kapitel 4 med hänvisningar till Aubert, Gurwitch, Sorokin och Warner.
2. Images of the world in the year 2000 (H Ornauer, H Wiberg, A Sicinski, J Galtung). Mouton, The Hague 1976, s 53 f.
3. A a, s 639.
4. Se t ex Klineberg, Stephen L.: "Changes in Outlook on the Future between childhood and Adolescence" i Journal of Personality and Social Psyckology, vol 7, 1976, s 185-193.
5. Se t ex LeShan, Lawrence L.: "Time Orientation and Social Class" i Journal of Abnormal and Social Psyckology, vol 47, 1952, s 589 ff.
6. Se t ex Ekman, Gösta and Ulf Lundberg.: "Emotional Reaction to Past and Future Events as a Function of Temporal Distance" i Acta Psychologica, vol 35, 1971, s 430-441.
7. Images, s 382 f. (J Galtung)
8. A a, s 639.
9. A a, s 591 ff. (Hartman/Larsen)
10. A a, s 53 (J Galtung) och s 532 f (Hartman/Larsen).
11. A a, s 52. (J Galtung)
12. A a, s 53. (J Galtung)
13. Wiberg Håkan.: "Social Position and Peace Philosophy" i Journal of Peace Research, nr 3, 1968, s 277-293.

7: ÖVERGRIPANDE FÖRESTÄLLNINGAR OM LEVNADSFÖRHÅLLANDENA OCH DERAS FÖRÄNDRING MED TIDEN.

Vi går nu över till allmänna föreställningar om egna levnadsförhållanden samt egna landets och världens utveckling. Bedömningarna avser olika bestämda tidpunkter fram till år 2000. Respondenternas svar skulle markeras i s k cantril--stegar. Frågeexempel: "Var tror du Sverige befinner sig om 5 år?".

7.1: INNEBÖRD AV BEGREPP.

I 10-nationsstudien anges frågorna mäta "optimism-pessimism".[1] Cantril använde dessa stegar för analys av personlig, förutseende, relativ optimism, Andrzej Siciński diskuterar begreppens innebörd och är kritisk beträffande deras vetenskapliga användning p g a bristande precision. Begreppet optimism blev allmänt känt via Voltaire i mitten av 1700-talet. Schopenhauer och Coleridge använde termen pessimism i början av 1800-talet. I filosofin kan därvid dessa begrepp anses innebära ljus respektive mörk syn på världen och livet. Öystein Sande[2] använder begreppet som en dimension i medvetandet om framtiden. Han säger att optimism är en förväntan att något bra/gott kommer att hända i framtiden och att pessimism är motsatsen sett ur individens egen synpunkt. - Man kan dock även tala om mer eller mindre - grader av - ont eller gott.

Cantril-stegarna är tidsorienterade med olika stegar för förflutet, nuet och framtiden. Vi kan härvid göra ett par preciseringar. Dels kan man, som Siciński, tala om *absolut bedömning* (av optimism/pessimism) i det man anger i läget på *en stege* vid en viss tidpunkt i förhållande till lägsta-högsta position som är möjlig på denna stege. Men man kan också göra *relativ bedömning* genom att jämföra i tiden positioner på *olika stegar* med varandra. - På detta sätt kan man mäta förändringstendenser. Uppåt med tiden anger då optimism eller eutopisk utveckling (se nedan) medan nedåt anger pessimism eller dystopisk utveckling.

Jag delar Sicińskis tveksamhet inför begreppen optimism och pessimism. Ett par andra begrepp som inte är okända i framtidsforskning och som är sociologiskt användbara skall jag också taga upp här.
Utopi är ett begrepp som används för att ange "framtida förhållanden". Enligt de definitioner jag använder innebär detta "icke möjlig framtid" medan "framtida förhållanden" som är möjliga att uppnå istället får beteckningen *topi*.

Ur detta kan man utveckla följande två begrepp: (1) *Dystopi* som innebär "framtida förhållande", vid en viss tidpunkt eller inom en viss tidrymd, som finns i någons föreställning om framtiden och som denne uppfattar som oönskat; (2) *Eutopi* som innebär "framtida förhållande", vid en viss tidpunkt eller inom en viss tidrymd, som finns i någons föreställning och som denne uppfattar som önskat. - För såväl dystopi som eutopi gäller, att de inte är beroende av om de är möjliga eller inte och om de uppfattas som möjliga eller inte.[3] En optimistisk syn har således därvid sin motsvarighet i en eutopisk bild och en pessimistisk syn motsvarar en dystopisk bild.

7.2: FÖRESTÄLLNINGAR OCH TANKEMÖNSTER.

Vad bygger de föreställningar människor har om dels sina egna framtida möjligheter dels om den närmre omgivningens såväl som världens förhållanden och utveckling på? Jag skall taga upp två sätt att se på föreställningarnas bakgrund. Ingen av dessa helt olika modeller är antagligen ensam realistisk.

7.2.1: Framtidsföreställningens innebörd.

Den ena tolkningen utgår från *kognitiva element*. Enligt denna är framtidsföreställningen en tankeprocess som bl a byggs upp av minnet, tänkandet och fantasin. Vi kan analysera svaren - föreställningarna - *som om* de är resultat av sådana rationella överväganden. Denna modell innebär, att man tagit hänsyn till kunskaper, kännedom om hur företeelser hänger samman, erfarenhet av utvecklingen samt bedömning av den aktuella situationen. Denna process behöver inte vara helt medveten. Det kan också finnas en "tyst kunskap" ("tacit knowledge")[4] som mycket snabbt mobiliseras hos individen och kan sägas vara omedveten eller förmedveten. Det är en "summakunskap", en överslagsperception, som inte medvetet registreras.
Bakom svaren till Cantril-stegarna och även de efterföljande specificerade frågeställningarna (se kap 8) kan alltså ligga "realistiska" bedömningar grundade på kunskaper och erfarenheter. Detta gäller för såväl det förflutna som nuet och för en extrapolering av en kombination av trender till en sammanfattning överraskningsfri framtidsbild. Men därutöver kan man för det andra göra en justering härav p g a en uppfattning om outnyttjade inneboende möjligheter i naturen och hos människan. Detta kan ha innebörden, att människan utnyttjar, frigör, latenta energiresurser till att påverka utvecklingen och styra den i en riktning som mer eller mindre avviker från de extrapolera-

de trenderna. Folkhögskoleelever som vid de uppföljande intervjuerna angav, att förhållandena i u-länderna skulle bli mycket bättre i framtiden kunde motivera detta med att vi i i-länderna kommer att taga vårt förnuft till fånga genom att inse vårt ansvar och som en följd minska utsugningen av u-länderna. - Även naturen och kanske det övernaturliga kan anses förr eller senare, mer eller mindre "slå tillbaka".

I anknytning härtill kan man finna en förmedveten eller medveten bedömning. Den kan betecknas som en "metafysisk" syn på förändringars och utvecklingens slutgiltiga och yttersta grunder. Bakom föreställningen om framtida förhållanden kan finnas mer eller mindre klara tankegångar som i sin tur bygger på olika tankefigurer. Exempel härpå är, att människan härskar över naturen och tron på obegränsade framsteg. En annan synpunkt är att "allt hänger samman". Detta kan - om man anser, att människan förbryter sig mot naturen eller det övernaturliga - leda till undergångstankar.[5] Det senare återfinnes antagligen hos ekologiskt och ekosofiskt engagerade människor men ännu starkare hos djupt kristna grupper i samhället. Dessa synpunkter tror jag också kan gälla för svaren i nästa kapitel med ett större antal specifika frågeställningar. Detta tycks vara ett slags determinism som rättesnöre för den tidigare angivna voluntarismen, en samhällsutveckling påverkad av ett medvetet handlande.

Den andra tolkningen utgår från *affektiva element*. Det innebär att framtidsföreställningen har sin grund i känslor. Värderingar påverkar framtidsföreställningen. Affekten påverkar och styr den kunskap man har och skaffar sig samt tolkar den. Framtidsföreställningen är en värdeladdad produkt.

7.2.2: Faktorer som påverkar framtidsföreställningen.

Vi utgår ifrån var och en av de två ovannämnda modellerna för innebörden. Om man använder den kognitiva innebördsmodellen kan svaren på enkäten anses variera med grad och art av kunskaper. Dessa kan vara beroende av ålder, kön och social position, ty dessa faktorer kan medföra olika mängd och olika slags kunskaper. Man eller kvinna, centrum- eller periferitillhörighet anses t ex ge olika kunskapserfarenheter och därmed olika framtidsföreställningar.

Om man istället använder den affektiva modellen kan framtidsföreställningen anses bero av styrkan och variationen i de olika normtryck som individen utsätts för.
I första hand har kulturklimatet en stor och likartad betydelse för alla de

människor som lever i samma kulturkrets. Detta bör ge en normkonformitet med likartade framtidsföreställningar som följd.
Man är alltså bunden av ett normsystem som styr förväntningarna inför framtiden. Enligt Rometveit[6] är norm ett varaktigt "socialt tryck", dvs förväntningar från någon normsändare, som efterhand också kan ha internaliserats hos individen.

Går vi ner ett steg från de gemensamma normerna och värderingarna hos medlemmarna i en kultur kommer vi till de olika grupper som människorna har beröring med och kanske bekänner sig till. Denna delaktighet i subgrupper av samhället innebär också ett normtryck på individerna som kan forma framtidsföreställningen efter den eller de grupper man tillhör. Denna referensgruppteori kan bli utgångspunkt för utformandet av de olika hypoteserna för lärare och elever, män och kvinnor samt de religiöst respektive politiskt engagerade i mitt datamaterial liksom de åtminstone i viss mån olika kulturklimaten kan bidraga till hypotesbildningarna vid jämförelse av hela materialet med 10-nationsstudiens länder.

Resonemangen i fortsättningen kommer att bygga på de ovan återgivna innebörds- och förklaringsmodellerna för framtidsföreställningarna. Men det betyder inte, att jag tar någon slutgiltig ställning till i vilken omfattning den ena modellen gäller jämfört med den andra modellen.

7.3: 10-NATIONSSTUDIENS LÄNDER OCH SVERIGE.

Vi skall nu studera 10-nationsstudiens länder och den plats Sverige kan intaga i förhållande till dessa. Den första frågan blir då *vilken roll mitt speciella urval och den sex år senare tidpunkten för undersökningen kan spela* för Sveriges placering härvid.

7.3.1: Hypoteser vid jämförelser 10-nationsstudien och Sverige beträffande självskattning, egna landets och världens utveckling.

10-nationsstudien har funnit ett samband mellan ett lands utvecklingsnivå vid enkät eller intervjutillfället och respondenternas förställning om riktningen för den fortsatta utvecklingen.[7] Ju lägre tekniskt-ekonomiskt utvecklat ett land är desto mer optimistiska är människorna där inför framtiden. Högre tekniskt-ekonomiskt utvecklade länders folk är tydligen, enligt vad man funnit i 10-nationsstudien, mindre optimistiska och föreställer sig

kanske t o m en tillbakagång. Galtung talar om utvecklingströtthet (development fatigue). Men han säger också, att dessa länder - att döma av skattningen av nuläget - redan nästan nått "taket".[8] Tillägget här blir att se hur Sverige passar in i bilden. Kan Sverige, som tillhör de mer utvecklade länderna, bidraga till konfirmering av ovan angivna iakttagelse?

Sverige bör skilja sig från de mindre utvecklade länderna och kanske t o m vara mest dystopiskt dels för att det är ett högt utvecklat "centrumland" och dels p g a utvecklingen i världen från 1967 till 1973. Dessutom inverkar det speciella svenska urvalet. Dessa förhållanden bör - vilket jag diskuterat redan tidigare ha en additiv effekt. Samtidigt komplicerar detta hypotesprövningen om det gäller att ange hur stor andel av effekten som beror på utvecklingsgraden i egenskap av "centrum-periferiförhållande". P g a den senare tidpunkten och det svenska urvalet etc blir det ganska svårt att på ett någorlunda enkelt sätt föra Sverige till gruppen mer utvecklade länder för en jämförelse med de mindre utvecklade länderna. Eftersom effekterna av de olika faktorerna tycks gå i samma riktning som effekten av Sveriges centrumsposition borde göra försvagas betydelsen av Sveriges bidrag till konfirmation av centrumpositionens betydelse (se kapitel 4.).

Uppfattningarna om de egna möjligheterna torde påverkas av uppfattningarna om andra förhållanden och deras utveckling i omvärlden. I 10-nationsstudien har man i viss mån funnit att föreställningarna om förändringar av de egna möjligheterna löper jämsides med och nära föreställningarna om det egna landets utveckling.[9] Det kan härvid vara intressant att se om detta gäller i lika hög grad för såväl de mindre som de mer utvecklade länderna och om Sverige skiljer sig från dessa.

Hypotes 1a: Ju högre utvecklingsgrad för ett land desto mindre eutopisk är dess bild såväl för personliga förhållanden, egna landet som världen. Detta gäller även Sverige.

Hypotes 1b: Sveriges utvecklingsgrad, urvalsmiljön och det ändrade "klimatet" inräknat kohortskillnader ger Sverige en markerat mindre eutopisk eller mer dystopisk bild för främst landet och världen i förhållande till övriga länders bild.

Hypotes 2: Föreställningarna om egna utvecklingsmöjligheter följer föreställningarna om egna landets utveckling närmre än de följer föreställningarna om världens utveckling.

7.3.2: Resultat av nationsjämförelser för självskattning, egna landets och världens utveckling.

Mina frågor hade följande lydelser: Här är några figurer som visar en stege där toppen eller översta steget (8) anger de *bästa* möjliga förhållandena för dig själv och botten (1) de *sämsta* möjliga levnadsförhållandena för dig. Använd stegen! Sätt x i lämplig ruta! - Motsvarande fråga ställdes för det egna landet och för världen. 10-nationsstudiens frågor var analoga.[10] Svaren skulle angivas för fyra olika tidpunkter: "för fem år sedan", "i dag", "om fem år" och "år 2000". Kvoterna erhölls på följande sätt för det svenska materialet respektive 10-nationsstudien:

$$AR = \frac{\text{rang 5-8 - rang 1-4}}{\text{rang 5-8 + rang 1-4}} \qquad \text{samt} \qquad AR = \frac{\text{rang 6-9 - rang 1-4}}{\text{rang 6-9 + rang 1-4}}$$

Vid jämförelsen är att märka, att mittvärdet ej finns med för 10-nationsstudien.

Sveriges data placeras in i 10-nationsstudiens rangordning. Vi ser först på självskattningen, därefter på nationsbedömningarna och sist på föreställningarna om världens utveckling. Därefter sker parvisa jämförelser för ego-landet, ego-världen och landet-världen. (se figur 7.1 och tabell 7.4.).

För att förenkla tabeller och diagram är alla kvoter genomgående multiplicerade med 100.

Tabell 7.1: Självskattning för år 2000 i förhållande till "i dag" (AR).[11]

	FÖRSÄMRING (-)		EGNA LEVNADSFÖRHÅLLANDEN						FÖRBÄTTRING (+)	
År 2000 MINUS "I DAG"	N	S	NL	GB	SF	J	CS	E	YU	IND	PL
	-16	-15	+4	+17	+41	+55	+61	+67	+68	+82	+85

Sverige styrker 10-nationsstudiens mönster och hamnar tillsammmans med Norge på den dystopiska sidan för föreställningen vilket styrker hypotes la om personliga förhållanden. Vi går nu över till rangordningen för föreställningen om det egna landets utveckling.

Tabell 7.2: Föreställningar om egna landets utveckling från "i dag"[12] till år 2000. Rangordning (AR).

	FÖRSÄMRING (-)			LANDETS UTVECKLING					FÖRBÄTTRING (+)		
År 2000 MINUS "I DAG"	S	N	NL	J	E	YU	GB	CS	SF	PL	IND
	-49	-12	+19	+21	+68	+82	+85	+86	+91	+95	+125

Mönstret påminner om det föregående. Sverige är starkt markerat längst till vänster och detta stämmer med det förväntade läget. - Finland och England upplever för "i dag" en lågkonjunktur jämfört med fem år tidigare. Hade inte denna "dip" varit, som de andra länder inte har, så hade även England och Finland varit samlade bland de mer utvecklade länderna i tabell 7.2. Sveriges markerade position kan dock styrka även centrumpostionernas betydelse utöver faktorers skiljande betydelse för just Sverige.
Skattningen för det egna landets utveckling ger från "i dag" till år 2000 en markant kvotsänkning för Sverige, -49. För Norge är kvotändringen -12 och för Polen +95. Sverige visar alltså en starkt dystopisk bild. Inget av de lägre tekniskt-ekonomiskt utvecklade länderna visar en dystopisk bild någonstans i utvecklingen. Hypotes 1a och 1b om föreställningar om det egna landets utveckling stöds.

I figur 7.1 kan vi jämföra personliga stegar och nationsstegar över tre tidsperioder för alla elva länderna. För de lägre tekniskt-ekonomiskt utvecklade länderna finner vi ett starkt samband och en närhet mellan de två kurvornas förlopp. Detta samband tycks saknas för de sex mer utvecklade länderna i de flesta fallen.

Första tidsperioden kan bedömas med tvekan visa parallellitet för fyra av de mindre utvecklade länderna (CS, E, PL, YU) och två av de mer utvecklade länderna (J, N). Andra perioden - som liksom den tredje innebär prediktion - visar starkare parallellitet för fyra av de mindre utvecklade länderna (CS, E, PL, YU) respektive en av de mer utvecklade (NL) och tredje perioden för två (E, PL) respektive två (J, S). Tio av femton möjliga fall för de mindre utvecklade och endast fem av aderton för de mer utvecklade länderna kan på ett ungefär sägas visa parallellitet för ego-landet.

Figur 7.1: Cantrilstegar. Föreställningar om egna levnadsförhållanden och om förhållanden för det egna landet. Nationer (AR).

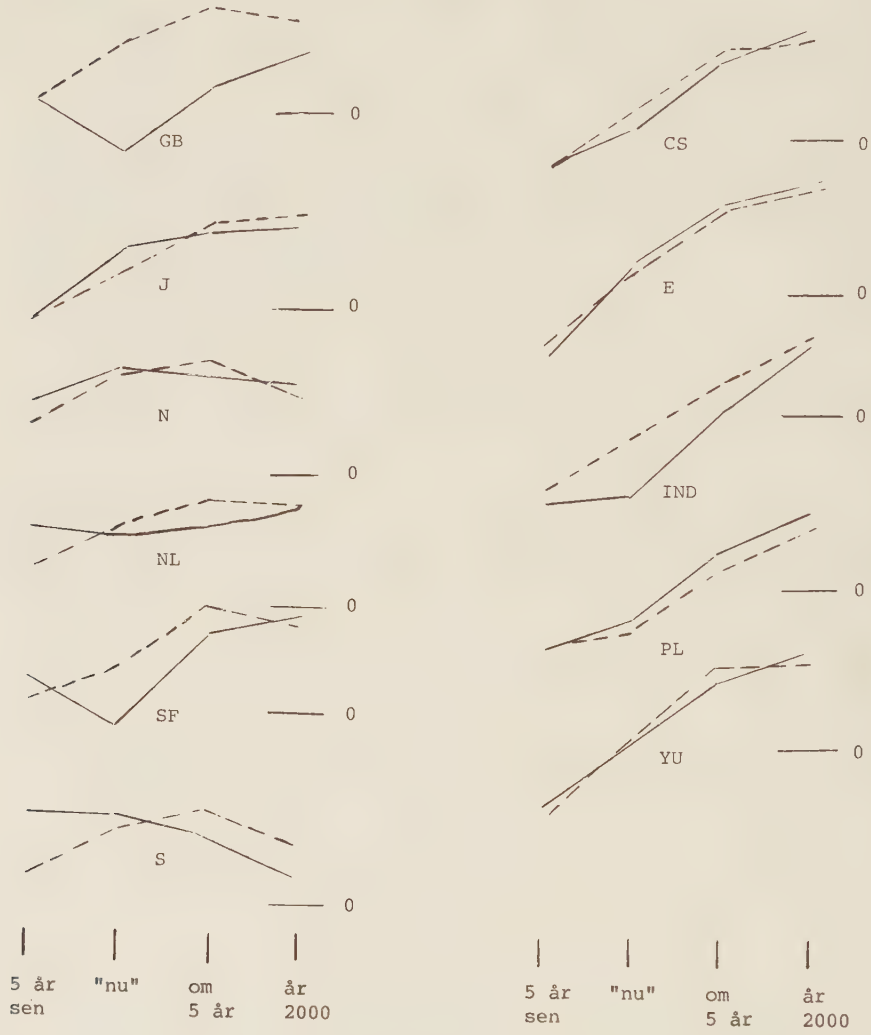

Förklaringar: "nu" = i flesta fall år 1967; för Sverige år 1973.
---0 = acceptance ratio är här 0.
—— = kurva för egna landets förhållanden.
--- = kurva för självskattning.

Vi går nu över till Cantril-stegarna för världens utveckling och ser först på de förväntade förändringarna från för "5 år sen" och "i dag" till år 2000.

Tabell 7.3: Olika nationers föreställningar om världens utvecking (AR).[13]

	FÖRSÄMRING (-)			VÄRLDENS UTVECKLING					FÖRBÄTTRING (+)		
ÅR 2000 MINUS	S	NL	N	SF	GB	J	IND	E	PL	YU	CS
"5 ÅR SEN"	-10	+48	+72	+80	+81	+95	+117	+120	+128	+135	+141
ÅR 2000 MINUS	S	NL	J	E	N	SF	IND	GB	YU	CS	PL
" I DAG"	-12	+68	+72	+74	+79	+90	+98	+99	+118	+146	+156

Förskjutningarna för länderna mellan de två rangordningarna i tabell 7.3 förklaras av att en del nationer uppfattade en "lågkonjunktur" för världen just 1967 jämfört med 1962. Hypotes la om föreställningen om världens utveckling i förhållande till det egna landets utveckling styrks. Utvecklingsgrad är otillräcklig förklaring för Sveriges markerade position
Sveriges bedömningar visar troligen även betydelsen av tidpunkten för undersökningen och att det svenska urvalet tillhör en annan undersökningsgeneration än 10-nationsstudiens urval. Detta stöder hypotes lb. När det gäller åsikterna om världens framtid är *Sverige markerat ensam om en starkt dystopisk föreställning*.

Eftersom mindre utvecklade respektive mer utvecklade länder tycks bilda var för sig sammanhållna grupper beträffande resultaten så har jag räknat fram aritmetiska medelvärdet för gruppkvoter i nedanstående sammanfattning (tabell 7.4).

Graden av "absolut optimism-pessimism" kan jämföras om vi går lodrätt för respektive tidpunkt och "relativ optimism-pessimism" när vi följer de vågräta raderna.

Tabell 7.4: Föreställningen om egna utvecklingen, landets och världens (AR).

NATIONSGRUPP	OMFÅNG	5 ÅR SEN	I DAG	OM 5 ÅR	ÅR 2000
LÄGRE UTVECK-	VÄRLDEN	-44	-34	+41	+84
LINGSNIVÅ	EGO	-50	-01	+52	+71
	LANDET	-54	-13	+48	+78
HÖGRE UTVECK-	VÄRLDEN	-10	-12	+34	+63
LINGSNIVÅ	EGO	+05	+57	+85	+77
	LANDET	+33	+30	+61	+71
SVERIGE,	VÄRLDEN	-09	-07	-13	-18
6 ÅR SENARE	EGO	+24	+62	+82	+48
	LANDET	+76	+74	+61	+25

Siffervärdena visar klara utslag för de tre grupperna. Alla grupperna ansåg att förhållandena i världen för 5 år sedan och i dag var klart otillfredsställande (negativa AR-världen). Särskilt markant är detta för den översta gruppen. Framtidsbilden för världen är däremot starkt och ökande eutopisk utom för svenska materialet. Sverigeurvalets utvecklingskurvor för världen och egna landet ligger långt ifrån varandra men har samma utvecklingsform utom för sista tidsperioden. Jämför vi Sverige med mittgruppen beträffande egna landets utveckling finner vi att Sverige ligger mycket högt åren omkring undersökningens genomförande medan de andra högre utvecklade ländernas medeltal ligger avsevärt lägre för egna landet. "Om 5 år" är emellertid denna kvot exakt densamma för de andra högre utvecklade länderna och Sverigeurvalet nämligen +61. Sedan går det snabbt nedåt för Sverige och år 2000 får vi en skillnad mot mittgruppen på 46. Tabell 7.3. såväl som tabell 7.4. visar tydligt betydelsen av nationsgrupptillhörighet .

Jämför vi parvis i tabell 7.4. och tar skillnaderna för världen mot egna landet, världen mot egna utvecklingen samt egna utvekclingen mot egna landet för vi följande:

1. Världen-landet: Differenserna är minst (obetydliga) för lägre utvecklade länder, större för högre utvecklade och störst för Sverige.
2. Världen-ego: Motsvarande förhållanden som för 1.
3. Landet-ego: Motsvarande förhållanden som för 1 men Sverige oregelbundet.

Skillnaderna landet-ego är mindre än skillnaderna världen-ego (stöder hypotes 2).
Skillnaderna landet-ego är mindre än skillnaderna världen-landet.
Uppfattningarna om den egna och det egna landets utveckling följer varandra ganska nära bekräftas. Iögonfallande är också hur nära de lägre utvecklade ländernas olika föreställningar om utvecklingarna följs åt. Detta är däremot inte fallet för de två andra grupperna, utvecklade länder och Sverige.

7.4: CANTRIL-STEGARNA OCH DE SVENSKA UDNERGRUPPERNA.

Vi övergår nu till att granska det svenska materialet när det gäller de allmänna föreställningarna om utvecklingen. Här finns en fråga som inte finns med i 10-nationsstudien nämligen frågan om hur man bedömer utvecklingen för u-länderna.

7.4.1: Hypoteser vid gruppjämförelser.

Kapitel 3 har diskuterats en teori som anknyter till föreställningen om de personliga levnadsförhållandenas utveckling med livsförloppet. Den kan sammanfattas i begreppet *social personlighet* vilket har med såväl ekonomiska, politiska som andra förhållanden för individen att göra. Individens sociala personlighet består av alla de olika "statusar" som individen uppbär i sina roller genom hela livet.[14] De roller en individ har att spela under en viss tid av livet bildar tillsammans ett åldersbetonat rollset. Dessa roller ger härvid en totalstatus för individen vid en viss ålder. Rollseten och därmed totalstatus ändras under livets gång. Människor har en uppfattning om sina sociala positioner och jag antar här, att detta gäller även beträffande framtida roller. Detta senare kan uttryckas med att individen har en mer eller mindre tydlig "future-focused role-image".[15] Föreställningarna om framtida roller men även uppfattningen om den totala sociala personligheten genom livet varierar från individ till individ bl a beroende på social bakgrund och anspråksnivå. Jag utgår dock från att en sak är gemensam för människorna i en viss kultur, nämligen uppfattningen om *den sociala personlighetens kontur, utvecklingslinjens form*. I många kulturer, såväl s k privativa som t ex i Kina, har den högsta sociala statusen eller i varje fall vördnaden tillskrivits de äldste i samhället. Men i ett stort antal nuvarande samhällen, Sverige inräknat, är föreställningen vanlig, att den sociala personlighetens profil liknar en dubbelsidig trappa där man stiger uppåt tills

man nått "livets middagshöjd" för att därefter med stigande ålder vandra neråt igen med ryggen mot det förflutna. Om detta stämmer så skulle vi få ett bågformigt samband mellan levnadsförhållanden och ålder.

Vi kan ställa upp en hypotes härvid för vårt eget material. Detta är särskilt lämpligt då vi har två åldersskilda grupper nämligen lärare och elever.

Tabell 7.5: Medianålder för lärare och elever förskjutna med tiden.

	ÅR 1968	ÅR 1973	ÅR 1978	ÅR 2000
LÄRARE	37	42	47	69
ELEVER	17	22	27	49

Lärarnas medianålder är som synes avsevärt högre än elevernas. Kurvorna för den sociala personligheten bör alltså vara förskjutna ungefär motsvarande i förhållande till varandra. Lärarna bör ligga markerat högre än eleverna år 1968 och 1973. Förhållandet år 1978 än något tveksamt, ty sociala personligheten kan vara likvärdig på ett ungefär vid 27 och 47 års ålder. År 2000 bör lärarnas "livskurva" ha sjunkit avsevärt mer än elevernas. Vi bortser här från vad olika socialgrupptillhörighet kan innebära vid uppställandet av följande hypotes om sociala personlighetens nivå vid en viss ålder.
Hypotes 1: Sociala personlighetens variation med åldern innebär att lärarna har högre självskattning än eleverna för år 1968 och 1973 men lägre för år 2000.

För övriga grupper kan vi inte vänta oss några nämnvärda skillnader beträffande skattningen på de personliga stegarna p g a den generella teorin om den sociala personligheten ty alla dessa grupper är i ungefär samma ålder. Om det finns skillnader i skattningar bör det t ex bero på skillnader i positioner i den sociala strukturen eller bero på ideologisk tillhörighet. 10-nationsstudien har beträffande allmän framtidsbedömning funnit att centrum är mer optimistisk än periferin.[16] Men man kan ytterligare antaga, att ju längre bort man kommer från kompetens- eller uppfattat inflytandeområde desto mindre bör denna effekt bli (Se även 6.3.2.1.). Den sociala positionen slår alltså främst igenom vid bedömning av den egna framtiden och Sveriges framtid men mindre för världens och u-ländernas framtid.
Hypotes 2: Centrum förväntar sig en mer eutopisk eller mindre dystopisk bild än periferin när det gäller den personliga framtiden men speciellt Sveriges framtid. Detta förhållande gäller däremot inte för världens och u-ländernas

framtid.
Ovanstående hypotes borde få starkast stöd för L-E-relationen då lärarna är den utan jämförelse mest markerade centrumgruppen. Men här finns en klar motsättning mot hypotes 1 som gäller för de personliga förhållandena ty centrumgruppen lärare är samtidigt en avsevärt högre åldersgrupp, vilket kan få stark effekt.

Stegarna och de ideologiska grupperna: De religiösa kvinnliga eleverna tillhör nästan utan undantag pingströrelsen. En uppfattning som framkom vid mina uppföljningsintervjuer med denna grupp var, att människan bryter mot Guds lagar och att förhållandena för människorna därför kan bliva allt sämre och sämre på jorden. Motsvarande mer försiktigt uttryckta kommentar har lärare tillhörande samma samfund uttalat vid diskussionen av Romklubbens rapport Tillväxtens gränser. Den religiösa ideologin kan alltså innebära en pessimistisk syn på utvecklingen på jorden - lyckoriket kommer i livet efter detta.

De politiskt engagerade manliga eleverna är på ett par undantag när socialister och SSU-are. De företräder en optimistisk marxistisk framtidsideologi. En positiv syn, byggd på övertygelsen att människan innerst är god och att man tillsammans med andra med samma ideologiska övertygelse kan förbättra människornas levnadsvillkor, kan påverka den politiska gruppens svar. Det är troligt att denna grupp finner det slutliga målet ligga bortom år 2000, ty den består av evolutionister och politiska reformister.

Det finns flera klara skillnader mellan dessa grupper registrerade i datamaterialet. Framtidsengagemanget i förhållande till tidsavståndet (tabell 6.4.) och i förhållande till rumsavståndet (tabell 6.7.-6.10.) visar stora olikheter.
Beträffande påståendet "Framtiden är så osäker att det är bäst att taga dan som den kommer" så instämmer 43% av de religiösa kvinnorna mot 0% av de politiska männen. Denna skillnad avspeglar sig också när det gäller samhällsintresse. På frågan "Tar du gärna upp samtal med andra om samhällsproblem som du läst om eller hört om...?" (4-gradig skala) svarade 94% av de politiska männen och 36% av de religiösa kvinnorna "mycket ofta/ganska ofta".

Ovanstående redovisningar gäller "concern" och exponering (och därmed troligen även grad av kunskap) och social aktivitet.[17] 10-nationsstudien visar med såväl hypoteser som resultat att hög kunskap och aktivitet är förenad med optimistisk syn på framtiden i flera avseenden, kanske bl a därför att man tror att man kan påverka denna. Här gäller inte reservationen att

det avser "ett rimligt inflytandeområde", dvs Sverige, ty de politiskt engagerade har överhuvudtaget en optimistisk syn på människans möjligheter på jorden vilket skiljer sig från de religiöst engagerades syn. Vi har här så många faktorer som ger skillnader i samma riktning när det gäller ideologigrupperna att vi kan uttala följande:

Hypotes 3: De politiskt engagerade männen bör förvänta sig en avsevärt mer eutopisk bild av egen, Sveriges och världens framtid än de religiösa kvinnorna.

7.4.2: Resultat av gruppjämförelser för självskattning, Sverige, världens och u-ländernas utveckling.

Frågelydelsen samt hur kvoten räknas ut har angivits i början av 7.3.2. Gruppernas bedömningar kan jämföras med varandra på två sätt. Dels som *"absolut optimism-pessimism"*, vilket innebär läget på en stege vid en viss tidpunkt i förhållande till högsta och lägsta möjliga position, dels som *"relativ optimism-pessimism"*, som innebär jämförelse av positioner på olika tidsstegar med varandra varvid man får en linje som betecknas "relativ optimism" om den går uppåt och "relativ pessimism" om den går nedåt.[18] Eftersom vi har fler än två tidpunkter är det inte säkert, att vi får ett monotont samband. Det kan blir bågformat eller uformat.

7.4.2.1: Självskattningen samt uppfattningen om Sveriges utveckling

(1) Social personlighet: Vi jämför nu positioner för lärare och elever för att se om någon hypotes får stöd när det gäller bedömning av personlig utveckling.

Tabell 7.6: Föreställningar om personliga levnadsförhållanden (AR)

	C EM		P EK	C L		P E	C PM		P RK	ENKÄT-FRÅGA
För 5 år sen	13	<	21	47	>	17	13	<	29	9b
I dag	47	<	60	87	>	55	100	>	86	9a
Om 5 år	76	<	89	78	<	83	88	>	71	9c
År 2000	59	>	56	18	<	57	75	>	17	9d
Relativ opt. (AR+)	+12	>	-04	-69	<	+02	-25	>	-69	9d minus 9a

Såväl lärare- som elevkurvan har bågform. Förhållandet L-E blir i tidsföljd >, >, < (obetydlig differens) samt < (L betydligt lägre än E). *Hypotes 1 stöds, hypotes 2 motsägs för detta par av grupper.* Det kan bero på att effekten av den sociala personligheten är starkare än den eventuella effekten av social position. För EM-EK är det svårare att tolka resultatet.

(2) Social position: Vi ser nu på föreställningarna om den personliga utvecklingen och Sveriges utveckling i tabell 7.6. och 7.7. för hypotes 2.

Tabell 7.7: Föreställningar om Sveriges utveckling (AR).

	C EM		P EK	C L		P E	PM		RK	ENKÄT-FRÅGA
För 5 år sen	70	<	74	90	>	72	50	<	71	11 b
I dag	61	<	76	90	>	69	63	<	71	11a
Om 5 år	43	<	68	79	>	56	50	>	29	11c
År 2000	15	<	31	29	>	24	38	>	08	11d
Relativ pess. (AR-)	-46	<	-45	-61	<	-45	-25	>	-79	11d minus 11a

Anmärkning: Inramningen markerar likheten L-EK.

Resultaten i tabellerna förefaller svårtolkade. Några klara mönster för social position är svårt att finna. Följer vi C-P-paren rad för rad finner vi att skillnaden mellan centrum och periferi endast för en rad av åtta går i samma riktning (Då är PM-RK inte medräknade som C-P-par.). Det är endast när vi jämför lärare-elever beträffande Sverige som hypotes 2 får stöd "absolut optimism". Lärarna är emellertid något mer "relativa pessimister" än eleverna vid tidsjämförelse (t ex år 2000 - i dag). För EM-EK är förhållandena omvända i tre fall av fyra, dvs kvinnliga elever är mer "absoluta optimister" än manliga elever.

Jämför vi lärare och kvinnliga elever finner vi när det gäller Sverige en med hänsyn till vår hypotes förvånande likhet i "absolut optimism" både för 1973, 1978 och år 2000. Vi skall iakttaga L-Ek-relationen även i fortsättningen.

(3) Ideologiska grupper: Här finner vi såväl av tabell 7.6. som 7.7. att de politiskt engagerade männen har en betydligt ljusare syn på framtiden både för egen del och för Sverige än de religiösa kvinnorna. De politiskt engagerade männen har högsta kvotvärde av alla grupper för år 2000 och de senare

lägsta kvotvärde. För självskattningen år 2000 minus i dag har såväl RK som L -69 och för Sverige är samma förhållande -79 för RK och -61 för L, de två lägsta värdena.
Hypotes 3 om ideologins betydelse tycks få avsevärt stöd i data.

7.4.2.2: Uppfattningen om världens utveckling.

Tabell 7.8: Föreställningar om världens utveckling (AR).

	C EM		P EK		C L		P E		PM		RK	ENKÄT-FRÅGA
För 5 år sen	-22	<	-13		+19	>	-17		-50	<	-29	12b
I dag	-26	<	0		+08	>	-12		-50	<	-29	12a
Om 5 år	-31	<	-09		+07	>	-19		-38	<	-14	12c
År 2000	-20	<	-17		-21	<	-18		+13	>	-14	12d
Relativ opt. (AR+)	+06	>	-17		-29	<	-06		+63	>	+15	12d minus 12a

Anmärkning: Inramningen vill markera förhållandet L-EK.

(1) Social position: Vi ser inget konsekvent mönster för C-P-*relationen* om vi följer rad för rad. Följer vi kolumnerna parvis jämförelse finner vi att de manliga elevernas *bild av världen* är genomgående något mörkare än de kvinnliga elevernas bild. Liksom för Sverige så är lärarna i viss mån "absoluta optimister" tidpunkt för tidpunkt i förhållande till eleverna. Vid år 2000 har detta dock vänt. Eleverna bedömer världen ligga på samma nivå (något) under 0-ratio) för alla tidpunkterna. Detta innebär - liksom beträffande Sverige - att lärarna är "relativa pessimister" då deras ratiovärden hela tiden sjunker. Sammanlagt för de 32 åren har de en differens på AR = -40 mot -01 för eleverna.
Vi har inte ställt upp någon hypotes om innebörd av social position. Ser vi på nytt på förhållandet *lärare-kvinnliga elever* som är två grupper som bör befinna sig långt från varandra ur social position-synpunkt upptäcker vi att det är de två grupper som har starkast "relativ pessimism", -29 respektive -17 för år 2000 minus i dag.
(2) Ideologiska grupper: PM är starkt och RK något mindre starkt negativa till förhållandena i världen de närmast gångna åren samt för dagsläget.

Bägge grupperna tror på en framtida förbättring. Men denna *"relativa optimism" är starkare* markerad *för de politiska männen*. Skillnaden mellan de politiskt engagerade och övriga grupper från vänster till höger i tabell 7.8. blir för tidsperioden 1973 till år 2000 i kvoter (AR) 57 80 92 69 och 48. En del, man långt ifrån hela, av denna skillnad beror på att de politiskt engagerade är betydligt mer kritiska än övriga grupper till förhållandena i världen i dag (1973). Vi kan också se på *rangordningen för världen:*

	HÖGST		VÄRLDENS UTVECKLING			LÄGST	HÖGST	VÄRLDENS UTVECKLING				LÄGST	
I DAG	L	EK	E	EM	RK	PM	PM	RK	EK	E	EM	L	ÅR 2000
	+08	00	-12	-26	-29	-50	+13	-14	-17	-18	-20	-21	

Förskjutningen i förhållande till varandra mellan i dag och år 2000 blir för L-PM = 92 och för L-EK = 12 samt för PM-RK = 48.

7.4.2.3: Uppfattningen om u-ländernas utveckling (AR).

Tabell 7.9: Föreställningar om u-ländernas utveckling (AR).

	C EM		P EK	C L		P E	C PM		P RK	ENKÄT-FRÅGA
För 5 år sen	-89	>	-95	-93	<	-92	-100	<	-86	10b
I dag	-89	<	-87	-100	<	-88	-100	<	-71	10a
Om 5 år	-57	<	-56	-83	<	-56	-88	<	-29	10c
År 2000	-27	<	-01	-14	<	-12	-50	<	-14	10d
Relativ opt. (AR+)	+62	<	+86	+86	>	+76	+50	<	+57	10d minus 10a

Till slut ser vi på *förhållandena i u-länderna* som de uppfattas av de olika grupperna (tabell 7.9.). Samtliga grupper bedömer u-ländernas situation år 1968 och 1973 som mycket svår. Alla anser dock att förhållandena har förbättrats avsevärt till år 2000. Granskar vi såväl vågrätt som parvis lodrätt finner vi ett konsekvent mönster på ett undantag när EM-EK för "5 år sen". Det är periferigrupperna som ser något ljusare på u-ländernas utveckling - och även på deras läge i det förflutna och nuet. Är detta vad man kan

vänta sig om man utgår från centrum-periferi-teori? Vi kan kanske säga, att periferigrupperna för perioden 1968-1978 bedömt utvecklingen alltför optimistiskt. Centrum-periferiförhållandena är svåra att få grepp om. Det kan i stället vara en rad andra förhållanden som spelar in. En klar bild av lärarnas skattningar i de olika sammanhangen och i förhållande till eleverna ger figur 7.2.6. Lärarnas relationer när det gäller u-länderna är omvända i förhållande till Sverige och världen. När det gäller bedömningarna för Sverige och världen följs lärare och kvinnliga elever mer åt än några andra grupper. De politiska männen är mindre optimimistiska beträffande u-länderna än någon annan grupp. Nedanstående tabell får belysa de omvända realationerna beträffande u-länderna och världen.

Tabell 7.10: Relativ bedömning av utvecklingen från "i dag" till år 2000.

		RANGORDNING AV FÖRVÄNTNINGAR						
		PM	RK	EM	E	EK	L	
VÄRLDEN	HÖGST	+63	+15	+06	-06	-17	-29	LÄGST
U-LÄNDER	LÄGST	+50	+57	+62	+76	+86	+86	HÖGST

Ideologigrupperna (PM, RK) ligger intill varandra (dock ett gap för världen) vilket man kanske inte väntat sig. Den mest markerade centrumgruppen (L) och en markerad periferigrupp (EK) ligger i sin tur intill varandra i motsatt ände av rangordningen. Det förefaller finnas ett annat slags mönster än ideologi och social position.

Figur 7.2.a: Lärares och elevers skattningar av egen utveckling (AR).

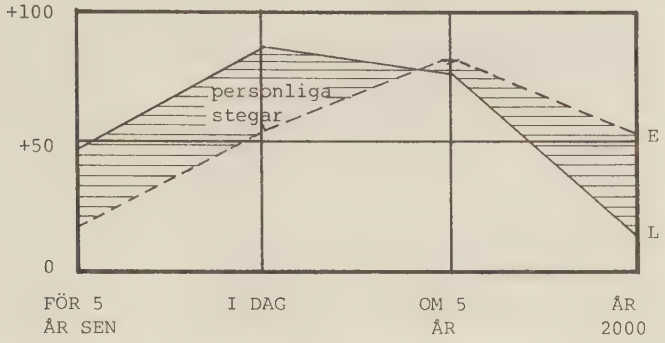

Figur 7.2.b: Lärares och elevers samt nationsgruppers bedömningar (AR).

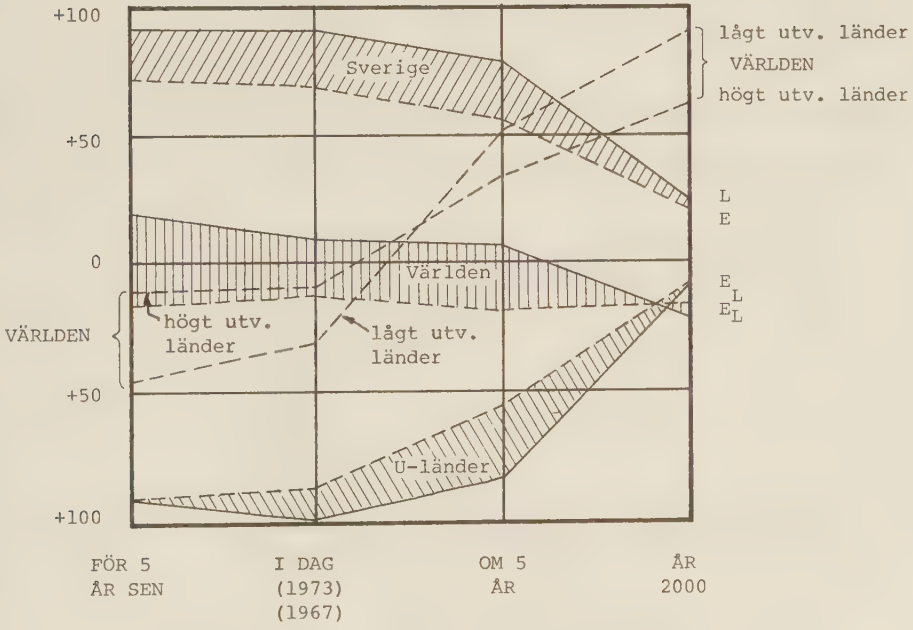

Figur 7.2.c: Manliga och kvinnliga elevers bedömningar (AR).

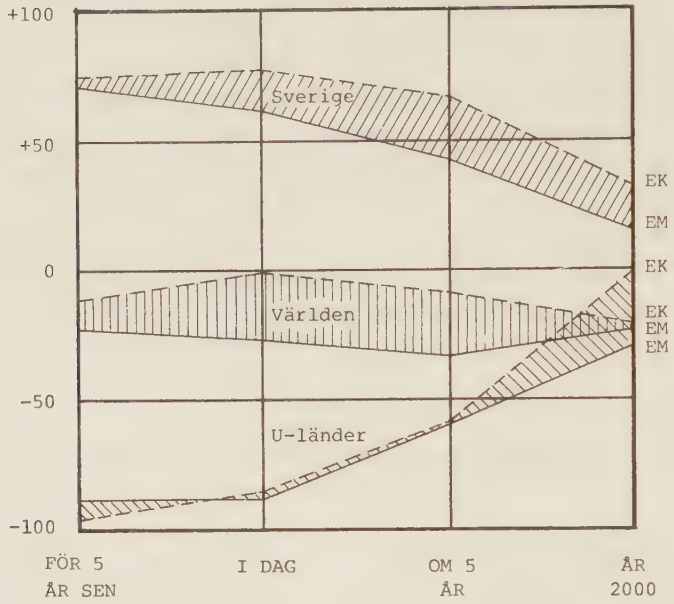

Figur 7.2.d: Politiskt och religiöst engagerade elevers bedömningar (AR).

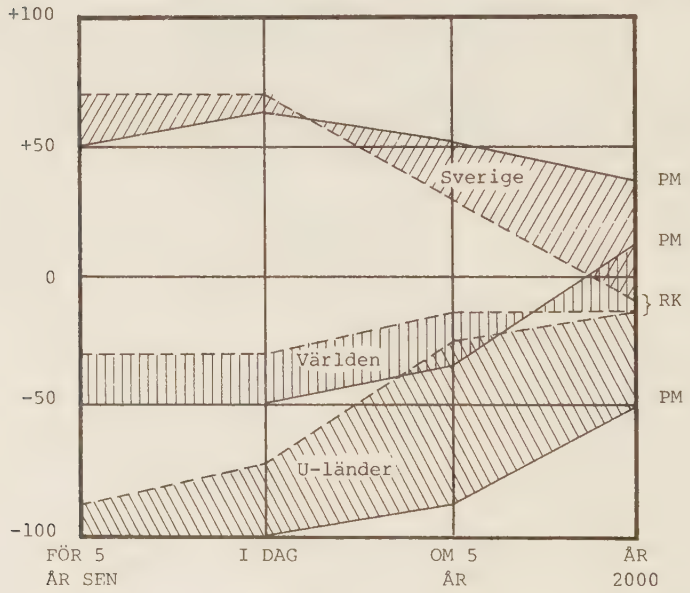

Noter

1. Images, s 23-42: Kapitel 2 av Sicinski, Andrzej: "Optimism versus pessimism.
2. Sande, Öystein: "Future Consciousness" i Journal of Peace Research, nr 3, 1972, s 274.
3. Dator, Jim: "Neither there nor then" i Human Futures: needs . societies . technologies. IPC Business Press Limitid, London 1974, s 116.
4. Polanyi, Michael: The Tacit Dimension. Daubleday 1967, flera ställen.
5. Wright, Georg Henrik von: Humanismen som livshållning. Rabén & Sjögren, Borgå 1979, s 67 ff, 87 ff, 168 f, se även
   Asplund, Johan: Teorier om framtiden. Liber, Falköping 1979, s 149 ff, s 161, s 227.
6. Rommetveit, Ragnar: Social Norms and Roles. Oslo 1953, s 44 f.
7. Images, s 76 ff (J Galtung).
8. A a, s 74 ff (J Galtung).
9. A a, s 79 (J Galtung).
10. A a, s 643-648.
11. A a, s 77 (J Galtung).
12. A a, s 75 (J Galtung).
13. A a, s 95 J Galtung).
14. Warner, W Lioyd: The Living and the Dead. A Study of the Symbolic Life of Americans. New Haven 1959, kapitel 9.
15. Singer, Benjamin D: "The Future - Focused-Role-Image" i Toffler, Alvin: Learning for Tomorrow. Random House, New York 1974, s 19-32.
16. Images, s 435 f (K Larsen).
17. A a, s 423-437 (K Larsen).
18. Se not 1.

8: SPECIFIKA FÖRESTÄLLNINGAR OM FÖRHÅLLANDEN ÅR 2000 I JÄMFÖRELSE MED I DAG.

Ett begränsat antal frågor uppdelade i tre områden kommer att behandlas:

1. Konkreta drag av samhällsstruktur och samhällsprocesser om a) jämlikhet och social rörlighet för grupper i samhället (kvinnor i förhållande till män, yngre i förhållande till äldre); b) ekonomiska och politiska resursers fördelning (fattiga i förhållande till rika, inflytande i samhället och på arbetsplatsen).
2. Strukturella drag i "överbyggnadens" normsystem som visar på sensat eller ideationell utveckling (inställning till materiella ting och karriär samt sanktioner mot avvikelser).
3. Förhållanden som är av stor betydelse på mikronivån, för primärgruppen (familjegemenskap, religion, sexuell frihet och fritidens längd).

Ungefär hälften av frågorna finns med i 10-nationsstudien och därför görs vissa nationsjämförelser där också de svenska data placeras in. Detta sker i 8.2. varefter jämförelser mellan de svenska undergrupperna kommer i 8.3. I dessa underavdelningar behandlas först prediktionerna och därefter vad man önskar när det gäller år 2000 i förhållande till "i dag". Frågorna hade tre huvudsvarsalternativ som "mer än i dag", "mindre än i dag" och "ungefär som i dag" eller "har ökat", "har minskat" och "är oförändrad". Därutöver fanns alternativet "kan eller vill inte svara". Detta senare motsvarades i 10-nationsstudien av "Don't know".

8.1: FÖRESTÄLLNINGAR OCH TANKEMÖNSTER.

Vi har här att göra med frågegrupper där olika faktorer ganska säkert påverkar attityderna i varierande grad beroende på vilken frågeställning det gäller. Vad man tror respektive vad man önskar kan ha olika grund. Men det är en vanlig uppfattning, att önskningarna påverkar antagandena om verkligheten och antagandena om möjligheterna i framtiden. Förutsägelserna bör emellertid i hög grad påverkas av människornas kognitiva kartor och dessa formas av hur tydliga och starka olika trender är. Dessa i sin tur är uppfattade olika beroende av kunskaper och informationskällor med de olika filter för färgning och begränsning av informationen som finns på vägen till mottagaren. Jämfört med de, som jag uppfattar det, mer svårbedömda förutsägelserna för de mer generella utvecklingarna för hela länder eller hela

världen som behandlats i kapitel 7 bör sådana specifika frågor som behandlas i detta kapitel - eller en del av dem - vara lättare att bedöma utvecklingen för inom en så pass relativt kort tidrymd som fram till år 2000. Trenderna är för flera av företeelserna ansedda som relativt klara och överraskningsfria.[1] Ju mer entydiga trenderna är desto mindre torde även utrymmet för rationalisering och önsketänkande bli. Olika värdesystem i olika länder eller olika gruppper i ett land har i sådana fall inte stora möjligheter att leda till att förutsägelsen styrs av önskningar. Undantag kan naturligtvis tänkas vid övertygelsen om en väckelse som förnyar familjens eller religionens roll i samhället etc.

Ser vi istället på vad människor svarar på dessa *frågor om vad de önskar* inför framtiden så har drömmen kanske inte så mycket att göra med vad man tror kommer att ske. Upplevelser av brister i tillgodoseendet av grundläggande kankse främst fysiologiska behov bör påverka önskningarna. I andra avseenden spelar istället de värdesystem som dominerar i ens eget land respektive de värdesystem som dominerar i den grupp man anser sig tillhöra en stor roll för vad man hoppas.

8.2: 10-NATIONSSTUDIENS LÄNDER OCH SVERIGE.

8.2.1: Prediktion av konkreta strukturella egenskaper och processer.

Begreppet social struktur används i många sammanhang och är ganska opreciserat. Här avser jag (liksom i de två följande avsnitt) förhållanden som överordnade i så motto, att de har stort inflytande på människors levnadsförhållanden och tankar och känslor. En del av de antagna effekterna av strukturens konkreta egenskaper och processer såväl som av dess värdesystem kommer att diskuteras i kapitel 9. De här nedan behandlade frågor om social rörlighet och resursfördelning - vilka återkommer i 8.3.1. - anser jag belyser konkreta strukturdrag. I vilken riktning föreställer människor sig, att samhället utvecklas fram till år 2000 i dessa anseenden?

Den första frågan löd: "Tror du kvinnor har ledande befattningar i större/mindre/samma utsträckning än/som i dag?"[2] Emancipationen har till synes uppmuntrats i de flesta av de här jämförda länderna och näringslivets behov av arbetskraft har också fört ut kvinnor på arbetsmarknaden i allt större utsträckning. Eva Bártova anger i 10-nationsstudien, att i länder med låg sysselsättning bör man i högre grad förvänta ett ökande antal kvinnor i

ledande ställningar än i länder med hög sysselsättning för kvinnor. I så fall skulle Sverige i rangordningen vid svaren på ovanstående fråga hamna bland socialistländerna (PL, YU och CS). Där är antalet kvinnor i näringslivet stort och eftersom andelen av kvinnor inte kan öka så mycket i dessa länder skulle man då heller inte förvänta sig så särskilt mycket fler kvinnor i ledande befattningar.[3] Bortsett ifrån att resonemanget om detta samband troligen innebär en förenkling så skulle jag istället vilja antaga, att det minst lika mycket är *ökningstakten* av anställning av kvinnor som ger förväntningar om fler ledande positioner för dessa. Socialistländerna har länge haft principen att både män och kvinnor skall deltaga i produktionen i näringslivet. Världskriget medförde också brist på manlig arbetskraft - vilket också i viss utsträckning kan sägas om Finland. Sverige har inte drabbats av det senare problemet men jämsides med utvecklingen av näringslivet under t ex 1960-talet har antalet anställningar av kvinnor gått i en allt snabbare takt. Vilket speciellt gäller andelen gifta kvinnor. Andelen kvinnor i arbetslivet var vid tidpunkten för enkäten i Sverige inte fullt så hög som i socialistländerna. Men jag antar att Sveriges trend visade en betydligt snabbare utveckling än dessa senare länder. Därför hamnar det enligt mitt antagande snarare i motsatt ände i rangordningen. Men även denna synpunkt bör tages med försiktighet.

Hypotes 1: Ökningstakten av kvinnor i näringlivet i Sverige ger en mer allmän förväntan om ökning av kvinnor på ledande poster än flertalet länder i 10-nationsstudien.

Frågan "Tror du unga människor har ledande befattningar i större/mindre/samma utsträckning än/som i dag?"[4] får nog bedömas något annorlunda än den föregående. Ungdomen kom i större utsträckning tidigare ut i arbetslivet förr än nu. Strukturen har emellertid ändrats. Samhället har blivit mer teknologiskt men också mer byråkratiskt med starkt utvecklade serviceinstitutioner i stat och kommun. En hel del av dessa arbeten kräver en högre utbildning och ungdomen får också sådan i större utsträckning än tidigare. Antalet år i skolutbildning har även rent allmänt ökat. Ungdomen är i förhållande till äldre relativt sett mer kvalificerade inte minst i de högre tekniskt-ekonomiskt utvecklade länderna. Detta bör kunna påverka människors föreställningar om antalet yngre i ledande befattningar. Dessutom torde man i mer utvecklade länder vara mindre gerontokratiska och hellre släppa fram ungdomen än vad man gör i utvecklade länder som håller starkare på de äldres högre status.

Hypotes 2: Sverige som andra högre utvecklade länder tror av ovannämnda skäl mer på yngre i ledande ställningar i framtiden än lägre utvecklade länder gör.

Nästa fråga gäller - åtminstone som jag ställt den - fördelningen av materiella resurser. Min fråga löd: "Tror du att de ekonomiska skillnaderna mellan fattiga och rika år 2000 är större/mindre/ungefär lika stora än/som nu?" 10-nationsstudiens fråga talar om"... more difference or less difference between people high up and people low down in society..".[5] Om detta senare betyder skillnader i levnadsnivå och/eller beteenden, livsstilar etc kan jag inte avgöra och frågorna borde kanske inte jämställas.

Hypotes 3: Sverige som visat sig betydligt mindre optimistiskt än de flesta av de övriga länderna beträffande världens och det egna landets allmänna utveckling kan därför också vara mindre optimistiskt när det gäller ekonomisk utjämning.

Hypotes 4: Av samma skäl som i hypotes 3 torde Sverige vara mer pessimistiskt än övriga länder beträffande arbetslöshetens utveckling till år 2000.

Tabell 8.1: Rang för år 2000 jämfört med "i dag" (AR för mer-mindre). Prediktion.[6]

KVINNOR I	[S]	N	IND	SF	E	NL	J	PL	YU	CS
LED. STÄLLN.[x]	+96	+94	+93	+92	+91	+84	+63	+60	+38	+24
YNGRE I	E	N	SF	[S]	NL	J	CS	YU	IND	PL
LED.STÄLLN.[x]	+96	+94	+93	+90	+84	+77	+77	+76	+76	+58
KLYFTAN	E	SF	N	PL	IND	NL	CS	[S]	YU	J
RIKA-FATTIGA[xx]	+73	+44	+35	+34	+33	+26	+16	+12	-15	-29
ARBETSLÖSHET[xx]	CS	E	SF	PL	IND	N	YU	NL	J	[S]
	+32	+28	+19	00	-06	-26	-34	-39	-40	-70

Anmärkning: x AR+ betyder fler kvinnor och yngre än nu i ledande ställningar.

xx AR+ betyder minskad klyfta resp minskad arbetlöshet.

Mönstren är något oklara för den första och den tredje frågan i varje fall med hänsyn till högre och lägre utvecklade länder. Sverige hamnar där jag antagit att det bör hamna. För frågan om yngre i ledande ställning är enigheten stor mellan länderna. Spännvidden mellan nio av länderna är endast 20:

E = 96 och IND = 76. Sverige har AR = 90 och avviker inte från mönstret. Oavsett om man kan draga några slutsatser genom en jämförelse av de svenska uppfattningarna om världens och u-länderna utveckling till år 2000 (Se figur 7.3.b.) och motsvarande uppfattningar om klyftan rika-fattiga så visar bägge förställningarna på en försiktig tro på en minskning av klyftorna. Hypotesen om föreställningen om arbetslöshetens utveckling får även stöd.

8.2.2: Prediktion av normativa drag i "överbyggnadens" struktur.

Hur bestämmanderätten och resurserna är fördelade i samhället, hur den sociala rörligheten förhåller sig för olika grupper och för människorna totalt beror i stor utsträckning på värderingarna i samhället. De värderingar som får genomslagskraft är förankrade i den dominerande ideologin i samhället. Även om det är ett mindretal som drar nytta härav kan de värderingar som ideologin omfattar understödjas av stora grupper p g a så kallat falskt medvetande. Detta kan ske trots att deras verkliga intressen - att få ett ur deras egen synpunkt bättre samhälle där deras grundläggande behov av olika slag tillgodoses - t o m motarbetas just genom ideologin.
Värderingarna i sin tur påverkas också. De påverkas av den verklighet som är ett resultat av såväl mänsklig aktivitet som skeenden oberoende av människan. De påverkas också av de antaganden som människorna gör om hur verkligheten är beskaffad.

Vi har i föregående avsnitt studerat några konkreta drag i samhällsstrukturen. Här nedan ser vi kortfattat på ett par värderingar i "överbyggadens" ideologi och återkommer något utförligare vid behandlingen av de svenska undergrupperna (Se 8.3.2.). Frågorna lyder: "Tror du folks intresse för materiella ting som bilar, kläder, möbler osv år 2000 är..." samt "Tror du folks intresse för att göra yrkeskarriär är...". För den första frågan har 10-nationsstudien begränsat exemplifieringen till "bilar". Den senare frågan har i 10-nationsstudien fått större omfång genom begreppet "social success".[8]

10-nationsstudiens rangordning visar inga klara mönster varken när det gäller mer utvecklade eller mindre utvecklade länder, katolska eller icke katolska länder etc. Vi vet emellertid vad som kan kallas "optimism" eller "pessimism" då man har frågat om vilken utveckling av värderingarna man önskar. Detta gäller frågan om social framgång.[9] Önskan sammanfaller med det man väntar sig. Man vill och väntar mer "ambition". Kahn och Wiener har om

än inte oreserverat antagit att den sensata utvecklingen kan fortsätta till sekelskiftet som en "överraskningsfri" utveckling[10] och respondenterna tycks ha samma bild som Kahn och Wiener. Jag har inte kunnat förutsäga Sveriges plats i rangordningen och har heller ingen fråga om önskningar i enkäten. Några uppgifter för England finns inte och Polens data i den senare frågan är angivna med ett frågetecken då det endast finns uppgifter från förtestet.

Tabell 8.2: Rang för år 2000 jämfört med "i dag" (Ökat intresse = AR+). Prediktion.[11]

INTRESSE FÖR	E	N	IND	NL	SF	J	YU	CS	PL	S
MATERIELLA TING	+84	+80	+77	+74	+69	+69	+66	+63	+35	+34

INTRESSE FÖR	N	CS	SF	E	YU	NL	IND	PL	S	J
SOCIAL FRAMGÅNG	+80	+77	+76	+74	+63	+55	+39	?	+22	+20

Sverige förutspår det lägsta intresset för materiella ting år 2000 och ligger närmast socialistländerna. Men även detta innebär en uppfattning om ett större intresse i sensat riktning än i dag. För yrkeskarriär ligger Sverige näst lägst.

8.2.3: Prediktion och önskningar om förhållanden med nära anknytning till primärgruppen.

De nedan behandlade företeelserna kan anses vara starkt värdeladdade då de gäller nära och intima förhållanden som också kan vara kontroversiella. Eftersom det vid nationsjämförelserna främst gäller att finna var Sverige kommer att hamna bland de övriga länderna tas här inte fram några hypoteser om önskningarnas inflytande på förutsägelsen. Jag vill endast referera till avsnitt 8.1. och resultaten i tabell 8.3. från 10-nationsstudien. Dessa visar genomgående enighet om i vilken riktning utvecklingen beräknas gå oaktat att önskningarna varierar starkt.

Frågorna var följande: "Tror du att familjegemenskapen och känslan för familjen är större/mindre/varken större eller mindre än i dag?"; "Tror du folk år 2000 är mer/mindre/ungefär lika religiösa än/som i dag?; "Tror du den sexuella friheten har ökat/har minskat/är oförändrad?" – Alla frågorna gällde år 2000 i förhållande till tidpunkten för enkäten och intervjuerna. Motsva-

rande frågor ställdes om vad man önskade eller hoppades. 10-nationsstudiens frågor hade motsvarande lydelse. Ett undantag utgjorde en avgränsning av en av frågorna genom uttrycket "sexual freedom for *Young* people". (Min kursivering).[12]

8.2.3.1: Prediktioner

Primärgruppen familjen har under senare tider förändrats starkt i industrisamhället. Den har förlorat en del av sina funktioner till andra institutioner. Detta gäller såväl produktion som konsumtion, utbildning, skydd och rekreation. Den tid man tillbringar under olika aktiviteter tillsammans i familjen minskar. Familjen uppfattas också som en reglerande och sanktionerande institution för sexuella relationer som därvid understöds av religionen. I det föregående har uppfattningar om att vi kanske går mot ett än mer sensat samhälle tagits upp och de tycks också ha fått stöd av data i föregående avsnitt. Det har länge ansetts, att en sekulariseringsprocess pågår. Man kan antaga, att denna process nu hunnit längst i de mer tekniskt-ekonomiskt utvecklade länderna.

Nationsjämförelserna i föregående kapitel har i första hand skett genom att liksom Galtung antaga, att man kan finna skillnader i attityder till framtiden beroende på grad av teknisk-ekonomisk utveckling. Ett klart mönster härför finns inte här. Och blickarna från de mindre utvecklade länderna kan vara riktade mot oss varigenom de får referenspunkter för framtiden som liknar våra egna. Med hänsyn till 10-nationsstudiens rangordning i tabellen nedan har jag inte kunnat ställa upp någon hypotes om var Sverige borde finna sin plats, men vi liksom övriga länder bör uppleva en ganska stark upplösning av traditionella strukturer.

Tabell 8.3: Rang för år 2000 jämfört med "i dag". Prediktion (AR).[13]

FAMILJE-	NL	J	SF	CS	YU	[S]	PL	N	E	alla tror
GEMENSKAP	-08	-14	-19	-19	-46	-48	-51	-58	-60	minskar
RELIGIOSITET	E	J	YU	[S]	N	SF	NL	PL	CS	alla tror
	-17	-40	-42	-54	-62	-63	-65	-66	-79	minskar
SEXUELL	E	SF	N	J	[S]	NL	YU	PL	CS	alla tror
FRIHET	+93	+91	+89	+87	+86	+84	+83	+82	+66	ökar

Som vi ser av tabell 8.3. antar alla länder, att familjebandet och religionen kommer att försvagas och att den sexuella friheten kommer att öka. Spridningen är som tidigare angivits - i kvotmått i ordning räknat 52, 62 och 11 (i senare fallet om Tjeckoslovakien borträknas). Sverige är i alla tre fallen i en "mellanställning". Vi går nu till motsvarande frågor för önskningar inför framtiden.

8.2.3.2: Önskningar.

Det är ganska troligt, att ett flertal länder inte önskar den utveckling som de ser framför sig och som presenterats ovan. Många av familjens uppgifter har som angivits övertagits av andra institutioner. Det finns flera perspektiv härvid. I det alltmer specialiserade samhället tillkommer bl a nya yrken som hemmiljön aldrig skulle kunna förbereda för. Då bägge föräldrarna i en familj allt oftare samtidigt är borta från hemmet i förvärvsarbetet har det tillkommit ett antal institutioner som kan avlasta familjesystemet. Man kan också antaga, att detta också blir - kanske avser att vara - en maktkamp i vissa avseenden. Samhället kan bl a skaffa sig bättre kontroll över personlighetsutvecklingen, kan överföra andra normer och värderingar än föräldrarna. Häremot kan man vänta sig ett motstånd. Familjen torde också uppfattas ha en trygghets- och sammanhållande funktion som det förefaller svårt att finna en ersättning för. - Det är en rimlig hypotes, att skillnader i värdesystem och kapitalistiskt kontra socialistiskt och protestantiskt kontra katolskt påverkar attityderna i alla dessa tre frågor.

I Spanien och Polen - och möjligen Holland - synes religionen stark och har ett större inflytande än i övriga länder. De förra länderna kan därför antagas vara mest emot sekularisering och sexuell frihet. Även i de mer utvecklade länderna kan tänkas en reaktion mot utvecklingen. Det socio-ekonomiska systemet i Tjeckoslovakien och Jugoslavien (Slovenien) med den där svagare religionen kan tänkas föra dessa länder längst bort ifrån de angivna katolska nationerna.
Detta stämmer väl med 10-nationsstudiens resultat. För rangordningen mellan nationerna syns de mer utvecklade länderna önska mer familjegemenskap och religiositet och mindre sexuell frihet än de mindre utvecklade länderna. Men ser vi närmre härpå så störs detta mönster just av Polen i det första fallet och dessutom av Spanien i de två övriga fallen, starkt katolska länder. Även om vi skulle behövt fler länder och fler jämförbara item för att kunna uttala

oss med auktoritet kan en tredelning i värdesystem skönjas: Katolska länder, protestantiska-kapitalistiska länder samt mindre religiösa socialistländer. Detta medför därvid också motsvarande attitydskillnader. Bortsett från familjegemenskap så avspeglar sig detta också i en stor variationsvidd som mätt i AR-kvot för sexualitet är 93 och för religiositet är 154 (112 om Tjeckoslovakien frånräknas). Värdesystemet tycks vara en viktigare bakgrundsvariabel än teknisk-ekonomisk utvecklingsgrad för dessa starkt känslomässiga förhållanden. För att nu gå till den här viktigaste frågan: Var kan vi förvänta oss att Sverige hamnar i rangordningen? Inte intill de starkt katolska länderna men kanske någonstans bland de protestantiska-kapitalistiska länderna? Men det svenska urvalet skiljer sig från de övriga och den viktigaste skillnaden är antagligen här ålder. För attityderna till framtiden tycks åldersskillnader inte i allmänhet vara en särskiljande faktor. Håkan Wiberg har emellertid funnit, att yngre i större utsträckning än äldre önskar mer sexuell frihet (för yngre enligt 10-nationsstudien).[14] Det svenska urvalet har en medianålder på 23 år mot ungefär 27 år för övriga länder. Vid så låga medianvärden är detta inte en obetydlig skillnad. Men frågan sexualitet hänger samman med frågan om religion. Yngre är också mindre engagerade i familjelivet än äldre. Hypoteserna blir då:

Hypotes: Svenska urvalet som tillhör ett protestantiskt-kapitalistiskt land men som också utgör den yngsta gruppen önskar av dessa skäl 1. mer sexuell frihet, 2. mindre religiositet och 3. mindre familjesammanhållning än dessa övriga utvecklade länder.

Vi ser nu på resultaten i tabell 8.4. om önskningar inför framtiden.

Tabell 8.4: Rang för år 2000 jämfört med "i dag". Önskningar (AR+ = ökning).[15]

FAMILJE-	PL^{x}	NL^{x}	J	SF	N	[S]	E^{x}	YU^{y}	CS^{y}	alla vill
GEMENSKAP	+98	+95	+95	+91	+85	+75	+73	+64	+33	ökning
RELIGIO-	E^{x}	NL^{x}	SF	N	PL^{x}	[S]	J	YU^{y}	CS^{y}	splitt-
SITET	+87	+72	+55	+53	+48	-06	-08	-25	-67	ring
SEXUELL	[S]	YU^{y}	CS^{y}	NL^{x}	SF	E^{x}	N	PL^{x}	J	splitt-
FRIHET	+31	+26	+16	+11	-06	-18	-28	-60	-62	ring

Anmärkning: x anger starkt katolskt betonade länder
y anger socialistiska länder med svagare religion

Sverige tillhör främst tillsammans med Jugoslavien och Tjeckoslovakien - socialistiska länder med mindre stark religiös betoning - de nationer som önskar mer sexuell frihet och mindre religiositet år 2000 än "i dag". Även när det gäller familjegemenskapen och familjekänslan ligger Sverige lägre än övriga tekniskt - ekonomiskt högt utvecklade länder trots att man önskar en stark ökning i förhållande till nuläget. Resultaten går i hypotesens riktning.

8.3: JÄMFÖRELSER MELLAN DE SVENSKA UNDERGRUPPERNAS PREDIKTIONER.

De item som behandlades i avsnitt 8.2. skall tillsammmans med ytterligare några närbesläktade tagas upp för de svenska undergrupperna i motsvarande avsnitt. Vi ser fortfarande i viss mån efter mönster för centrum-periferi och jämför också de ideologiska grupperna. Efter avsnitten om prediktion analyseras också svaren på motsvarande frågor om vad man önskar för år 2000 (8.4.). Ett mindre avsnitt om homologi (8.5.), dvs jämförelser mellan vad man önskar avsluta kapitlet. Det är endast i detta sista avsnitt som man något säkrare kan avgöra om det finns ett önsketänkande bakom det man tror om framtiden. När önskan och prediktion ligger mycket eller ganska nära varandra talar man också om "optimism" inför framtiden.
Tidigare har jag angivit, att utvecklingslinjerna för ett flertal av de här behandlade företeelserna anses väl markerade och överraskningsfria även om detta inte är en uppfattning som delas av alla. Men även om människor vid försök till förutsägelser i stort sett delar uppfattningen hindrar detta inte att ett önsketänkande kan få en viss effekt i framtidsantagandena som därvid kan visa sig som mindre skillnader mellan grupperna vid analysen. Men *kan* vi veta vad skillnaden i total prediktion mellan två grupper beror på? Många faktorer som väger olika för olika grupper kan bidraga till resultatet.

Figur 8.1: Hur totalprediktion kan tänkas uppstå för olika grupper.

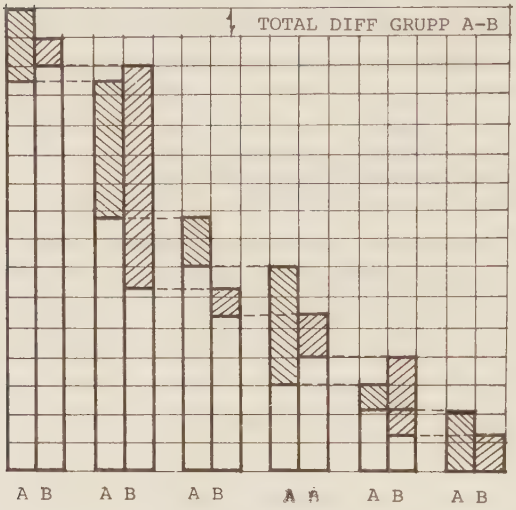

Människan är förnuftig så...

Uppfattningen om trenden ger denna extrapoleringseffekt

Gruppnormernas styrande effekt på förutsägelsen

Uppfattningen om gruppens inflytande på utvecklingen

Grad av optimism eller pessimism i gruppideologin

M m m m....

En effekt kan naturligtvis gå i motsatt riktning och minska totaliteten. Hur håller man isär och vet vad som är vad och hur mycket? Vad visar slutdifferensen? Med vilken säkerhet visar den detta?

8.3.1: Prediktion av konkreta strukturella egenskaper och processer.

8.3.1.1: Jämlikhet mellan grupper i samhället.

Här behandlas de två frågorna om kvinnor respektive yngre i ledande befattningar år 2000 i förhållande till i dag (se 8.2.1.). Dessutom tillkommer följande frågor: "Tror du att jämlikheten mellan kvinnor och män år 2000 är större än/mindre än/ungefär som i dag?" och "Tror du att jämlikheten mellan yngre och äldre år 2000 är större än/mindre än/ungefär som i dag?".
För de två första frågeställningarna vet vi redan om hela det svenska materialet (såväl som de flesta av 10-nationsstudiens länder), att man i mycket stor utsträckning tror på fler kvinnor och yngre i ledande ställningar (tabell 8.1.). Så höga kvotvärden som det rör sig om har (AR 96 respektive 90 i de två fallen för Sverige) tyder på att man upplever en stark trend

men troligen också att de egna önskningarna går i samma riktning. De andra två frågorna om jämlikhet (som inte behandlats i 8.2.1.) påminner om de två första. De är emellertid mer omfattande och gäller inte bara ledande befattningar utan alla områden av samhällslivet. Detta gör det svårare att tro på mycket höga och samstämmiga prediktioner för de olika svenska undergrupperna till förmån för ökad jämlikhet.

Alla frågorna är genom sin utformning köns- respektive åldersrelaterade. Olika sådana grupper är alla "part i målet" och vi kan därför diskutera frågeställningarna utifrån för dessa grupper rimliga perspektiv. Den allmänna synpunkten blir, att man hellre önskar ökning av ledande befattningar och jämlikheten om detta kan antagas bli till ens egen fördel än om det kan bli till nackdel för en själv och den grupp man tillhör.

1. Beträffande kön: När det gällde "kvinnofrågorna" kan kvinnorna (EK) anses vinna på en ökning av antalet ledande befattningar och ökad jämlikhet medan männen (EM) kan tänkas önska bevara sina traditionella positioner i förhållande till kvinnorna. Detta kan påverka antagandena om förhållandena år 2000.

Hypotes: Kvinnor tror i högre utsträckning än män a) att kvinnor får mer ledande befattningar, b) att jämlikheten kvinnor-män ökar.

2. Beträffande ålder: Yngre (elever) kan anses ha större intresse än äldre (lärare) för yngre i ledande befattningar och mer jämlikhet mellan yngre-äldre. Detta kan påverka prediktionen.

Hypotes: Yngre tror i större utsträckning än äldre a) att yngre får mer ledande befattningar, b) att jämlikheten yngre-äldre ökar.

3. Beträffand ideologiska grupper: För dessa speciella frågor antar jag, att de främst kan bedömas med hänsyn till könstillhörighet, dvs enligt 1 ovan. Åldersskillnaden mellan dessa grupper är inte särskilt stor.

RESULTAT:

Tabell 8.5: Föreställningar om ledande befattningar och jämlikhet mellan olika grupper i samhället år 2000 jämfört med år 1973 (AR).

	EM	EK	L	E	PM	RK	ENKÄT-FRÅGA
Kvinnor i led. befattn.	91	< 100	96	= 96	100	= 100	13
Yngre i led. befattn.	90	< 95	82	< 93	100	= 100	14
Jämlikhet kvinnor-män	91	< 93	96	> 92	73	< 100	24
Jämlikhet yngre-äldre	49	> 43	69	> 45	33	> 00	25

Vi finner i 23 fall av 24 (ett värde är 0) en föreställning om ökad jämlikhet mellan kvinnor och män, yngre och äldre. Detta är mycket starkt markerat utom för frågan om jämlikhet mellan yngre och äldre. Detta är också den fråga som kanske har den mest omfattande innebörden.

1. Beträffande kön: Hypotesen motsägs inte i något fall vid jämförelse av svaren för EM-EK och PM-RK. Kvinnor tror i större utsträckning än män att kvinnor kommer mer i ledande befattningar och att jämlikheten mellan kvinnor och män allmänt ökar. Skillnaderna är dock inte stora.

2. Beträffande ålder: Hypotesen styrks beträffande yngre i ledande befattningar. Eleverna tror i större utsträckning än lärarna på fler ledande befattningar för unga människor. När det gäller jämlikhet mellan yngre-äldre i allmän betydelse motsägs hypotesen ty lärarna ser i inte obetydlig utsträckning större möjligheter för yngre än eleverna gör. Vad kan detta bero på? Är det rimligt, att en centrumgrupp i högre utsträckning än periferin tror på ökad jämlikhet? Ser lärarna bättre trenden, kanske förstärkt av att de också *önskar* utjämning? En delförklaring skulle kanske kunna vara det speciella folkhögskoleklimatet och det synsätt detta är förenat med. Den frihet som statsmakterna tillerkänner folkhögskolan såväl beträffande ämnesval, ämnesinnehåll, pedagogik m m bidrar till "andan" och relationerna lärare-elever. Man kan säga att interaktionen är horisontell istället för vertikal. På skolområdet bär oftast såväl elever som lärare och umgänget uppfattas t o m mer naturligt från lärare än från elever. Eleverna är med och utformar kursinnehåll och arbetsformerna diskuteras gemensamt liksom utformningen av hela skolsamhället (folkhögskolan har i regel internatform). Det som skiljer lärarna från eleverna är ämnesmässiga och pedagogiska kunskaper, men detta markeras inte som några "överlägsenhetsmått".
Om vi vill studera tabell 8.5. utgående från positioner i den sociala strukturen så finner vi inget klart centrum-periferi-mönster.

Det vi här studerat är frågor om jämlikhet mellan *grupper i samhället* och det säger ingenting om hur vertikal eller horisontell arbetsfördelningen är total i ett samhälle. En ökning av möjligheterna till social rörlighet för grupper i samhället säger ingenting om rättvisa och jämlikhet totalt. I ett hierarkisamhälle kan positionerna högre upp vara mycket begränsade i antal. Ökade möjligheter innebär kanske att ett relativt fåtal kvinnor och yngre människor får en större chans till social rörlighet uppåt eventuellt på bekostnad av ett fåtal män eller äldre (Se figur 8.2.).

Figur 8.2: Ökad jämlikhet mellan grupper kan ske utan att totala antalet positioner ändras på någon nivå.

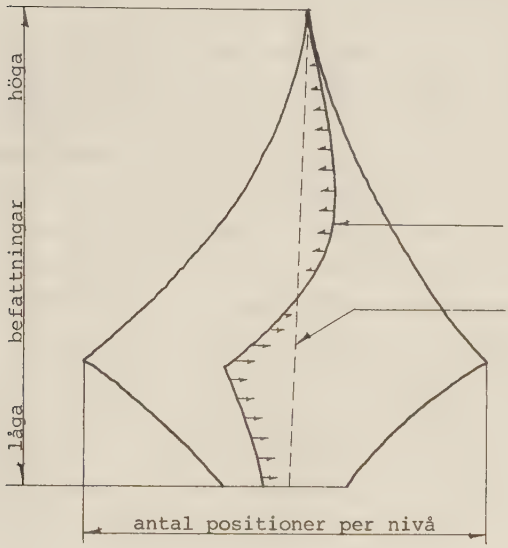

Grupp A: t ex män, äldre, vita, infödda...

Grupp B: t ex kvinnor, yngre, färgade, invandrare..

Delningslinje mellan A och B, t ex år 1973

Delningslinje mellan A och B, t ex år 2000

Hur man föreställer sig samhällets övergripande strukturella förhållanden berättar ovanstående inte. Råder exploatering, utnyttjande eller rättvisa mellan människor? Har den stora mängden människor inflytande på samhällsbesluten eller är de mer eller mindre utestängda från beslutsprocessen i det tänkta framtida samhället? För att få svar på hur man uppfattar detta behöver frågor som följande här nedan ställas. Vi går därför nu över till att se på hur man föreställer sig fördelningen av ekonomiska och politiska resurser år 2000 i förhållande till i dag (år 1973).

8.3.1.2: Fördelning av ekonomiska och politiska resurser.

Frågan om de ekonomiska skillnaderna mellan fattiga och rika människor och frågan om arbetslöshet (se 8.2.1.) kompletterades med de tre frågorna om medbestämmande: "Tror du att arbetarnas inflytande på sina arbetsvillkor är större än/mindre än/ungefär lika som i dag?", "Tror du att vanligt folk år 2000 kommer att ha mer/mindre/varken mer eller mindre att säga till om än nu?" samt "Tror du att myndigheterna år 2000 kommer att vara mer/mindre/

ungefär lika byråkratiska än/som nu?". Dessa frågor kan anses vara mer övergripande än de föregående. De gäller ett stort antal människor och är inte köns- eller åldersrelaterade. Vi ställer nedan upp hypoteser om sociala positionens och ideologitillhörighetens inverkan på föreställningarna.

1. Beträffande centrum-periferi: Det är ganska svårt att försöka förutsäga om vi bör hitta centrum-periferi-mönster, främst då för lärare-elev-relationen. Något större inflyttande på utveckingen av förhållandet fattiga-rika och beträffande arbetslöshetens utveckling till år 2000 i förhållande till "i dag" kan våra centrumgrupper inte förväntas ha. De torde nog uppfatta sig själva som "vanligt folk" och står härvid inte i någon motsättning till periferigrupperna. En bättre position i den sociala strukturen kan dock medföra, *att centrum har en ljusare syn på utvecklingen*. För den byråkratiska utvecklingen är antagandena också svåra att göra. Lärarna har en större erfarenhet av den men deras upplevelse av den är svårt att ange. Man skulle tro att de som lärare bemöts på ett annat sätt än folkhögskoleeleverna. Men det opersonliga och formella i byråkratin kan också innebära att någon hänsyn till individens status inte tages. I de små samhällen där folkhögskolorna brukar ligga - där alla känner alla - bemöts nog vid direktkontakt lärarna med mer respekt än eleverna. Men byråkrati innebär mycket annat t ex blankettifyllande och ett åläggande om ett visst beteende såsom ett påbud. Jag ställer upp hypoteser med ganska stor tveksamhet enligt följande:
Hypotes: Centrum tror i större utsträckning än periferin på a) mindre arbetslöshet; b) mindre ekonomiska skillnader mellan fattiga och rika människor; c) större inflytande på arbetsvillkoren och d) att vanligt folk får mer inflytande i samhället. - För byråkratin tar jag inte upp någon hypotes.

2. Beträffande ideologiska grupper: De politiskt engagerade än på något undantag när med så väl i facket som arbetarkommunen. De har arbetslivserfarenhet och känner till diskussionen och trenderna när det gäller arbetsmiljö frågor, arbetarrepresentation i företagsstyrelser osv. De religiösa kvinnorna har knappast denna erfarenhet och kunskap. Främst gäller, att de politiska männen som tidigare har påpekats kan antagas ha en s k optimistisk framtidsideologi medan de religiösas syn på livet på jorden är en helt annan.
Hypotes: Politiskt engagerade män tror i större utsträckning än religiöst engagerade kvinnor på a) mindre arbetslöshet; b) mindre ekonomiska skillnader mellan fattiga och rika människor; c) större inflyttande på arbetsvillkoren samt d) att vanligt folk får mer inflytande i samhället. Inte här heller vill jag ange något om föreställningarna om byråkratins utveckling.

RESULTAT:

Tabell 8.6: Prediktioner om ekonomiska och politiska resurser 1973-2000 (AR).

	C EM	P EK	C L	P E	PM	RK	ENKÄT-FRÅGA
Arbetslöshet	-62 >	-71	-78 <	-67	-50 >	-100	15
Ekon. skilln. fattiga-rika	+02 <	+07	+40 >	+04	+20 <	+33	26
Inflyt. på arbetsvillkor	+56 >	+45	+74 >	+50	+57 >	-33	16
Vanligt folk säga till om	+03 >	-06	-19 <	-02	+50 >	-100	49
Byråkrati	-57 >	-77	-80 <	-66	-43 >	-100	44

De låga kvotvärden som vi finner i flera fall visar på en splittring inom grupper på "mer" och "mindre". Kanske kan vi tyda det som en osäkerhet i uppfattningarna om utvecklingen. Dessa låga ratiovärden åtföljs nämligen av höga procenttal för status quo.

Frågan om de materiella resursernas fördelning visar en mindre övervikt för minskad klyfta mellan fattiga och rika människor. När det gäller arbetarnas inflytande på sina arbetsvillkor är bilden markerat eutopisk, särskilt för länderna. En helt annan bild av förhållandena år 2000 jämfört med i dag ger svaren på frågan om allmänt medbestämmande i samhället.

Jag har ställt en fråga om man anser att man själv har för mycket, lagom eller för litet att säga till om i samhället och svarsfördelningen blev därvid:

GRUPP	EM	EK	L	E	PM	RK
HAR FÖR LITET ATT SÄGA TILL OM	58%	60%	55%	60%	69%	50%
N	89	112	60	201	16	14

Vi ser, att man är långt ifrån nöjd med de nuvarande förhållandena.

För år 2000 väntar man sig ungefär oförändrade eller ännu sämre förhållanden. Detta gäller med undantag av de politiskt engagerade manliga eleverna. Man väntar sig ett oautentiskt samhälle sett ur synpunkten, att folk i allmänhet inte antas få stora möjligheter att taga aktiv del i formandet av samhället.

Det är en markant skillnad mellan uppfattningen om medbestämmande på den speciella och "lägre" nivån - arbetslivet - och den totala samhällsnivån. Fem av grupperna tror på ett större inflytande på den lägre nivån.

1. Beträffande centrum-periferi: För frågan om arbetslösheten styrks inte hypotesen för det viktigaste paret (L-E) men däremot för frågan om ekonomiska skillnader mellan fattiga och rika. För övriga grupper är skillnaderna motsatta mot L-E för dessa två item. Beträffande inflytande på arbetsvillkoren styrks hypotesen för samtliga grupper enligt rangordningen L PM EM E EK RK. Detta är också den fråga där man själv som centrumperson kan tänkas få det största inflytandet på utvecklingen. För frågan om allmän jämlikhet stöds visserligen hypotesen i två fall men inte av L-E-paret. Resultaten är, som jag tidigare förmodat, något svårtolkade.

2. Beträffande ideologiska grupper: Svaren på de två frågorna om medbestämmande styrker hypotesen att de politiskt engagerade männen har en eutopisk bild om en jämnare fördelning av de politiska resurserna år 2000 medan de religiöst engagerade kvinnorna ser en starkt dystopisk utveckling. Som framgår under (1) är de politiskt engagerades syn på fördelningen av de ekonomiska resurserna något mindre ljus än de religiöst engagerades. De politiska männen var också mest skeptiska när det gällde u-ländernas allmänna utveckling (tabell 7.9.).

8.3.2: Prediktion av normativa drag i "överbyggnadens" struktur.

Vi har efterhand funnit, utan att detta överraskar, att centrum-periferimodellens användbarhet varierar. Andra grupper och gruppmönster framträder som betydelsefulla. Det svenska urvalet består av speciella grupper (politiska, religiösa, lärare, elever) som skiljer sig ifrån varandra på sitt eget sätt beträffande bakgrund och vad vi kan kalla inskjutna variabler. Därför menar jag, att vi för frågeställningarna i det här kapitlet och kanske även i fortsättningen i första hand skall utgå från dessa andra förhållanden vid analysen . Detta betyder inte, att vi glömmer bort betydelsen av positionen i den sociala strukturen som den framtonar i centrum-periferi-indexet. En del hypoteser om grupptillhörighetens inverkan på framtidsföreställningen som vi behandlat har också i och för sig sammanfallit med centrum-periferi-tillhörighet. Bl a är män-kvinnor, äldre-yngre variabelpar som ingår i det sociala positionsindexet.

Utöver de två frågorna om intresse för materiella ting och social framgång

(se 8.2.2.) behandlas här följande frågor: "Tror folks intresse för inkomster och pengar är större/mindre/varken större eller mindre än nu?" och "Tror du de som bryter mot samhällets lagar år 2000 behandlas strängare/mildare/varken strängare eller mildare än nu?".

Vilka tankemodeller kan man tillskriva de olika svenska grupperna som grund för deras förutsägelser? Kan de ha några skäl att tro på *oförändrade* förhållanden, på en "överraskningsfri" sensat utveckling? Eller kan ett *önsketänkande* påverka antagandena om framtiden?
För frågan om social framgång har länderna i 10-nationsstudien svarat både på vad de önskar och vad de tror och dessa svar går både markant i samma riktning. Det finns ingen "önskan-fråga" för de svenska grupperna utan vi får se om de olika värdesystem som de kan representera kan säga oss något.

1. Beträffande ideologiska grupper: För de tre frågorna om materiella värderingar kan vi, inte minst om vi ser tillbaka (se 7.4.1.-2 och 8.3.1.b.), hända att dessa grupper hamnar på var sin flank. Enligt sin ideologi anser de politiska männen att man skall utveckla sig själv och samhället i gemenskap och genom att tjäna varandra. Detta går emot materialism, konkurrens och karriärtänkande. Avgörande för deras prediktion blir därvid att deras ideologi också är optimistisk om utvecklingen av förhållandena på jorden. De religiösa kvinnornas ideologi har också ideationella och ganska starkt antimaterialistiska drag. Men *deras* prediktion kan istället styras av att ideologin är pessimistisk om utvecklingen på jorden.
Hypotes: Religiöst engagerade tror främst p g a en stark ideologisk pessimism på ett ökat intresse för pengar, karriär och materiella ting. Politiskt (socialistiskt) engagerade som är ideologiska optimister tror i viss mån på en minskning av intresset för dessa företeelser.
2. Beträffande lärare- elever: Här vill jag i viss mån anknyta till "ideologiresonemang" eller en av faktorerna bakom "folkhögskoleklimatet". Hos en enligt min åsikt ganska stor del av lärarkåren vid folkhögskolor finns en samhälls- och människosyn som man kanske kan kalla humanistisk. En del lärare har sökt sig till folkhögskolan p g a att de redan tidigare varit knutna till detta ideal . Dessa och andra av lärarna har sedan i sitt arbete vid folkhögskolan ytterligare påverkats till en syn i angiven riktning. Folkhögskolan satsar på människan i centrum, på individens resurser och utvecklingsmöjligheter. Denna inriktning är inte *emot* "sinneskultur" men tonar ned en del av dess drag som t ex konkurrens och karriär. Den har i viss mån ideationnell inriktning, ser till "den inre människan", betonar varaktiga

mål och "livskvalitet". Denna syn kan också få svårt att leva vidare för praktisk handling i yrket om den inte åtföljs av en - om än kanske något vacklande - tro på att den materialistiska inriktningen i samhället inte kommer att kunna öka mycket utan snarare gå tillbaka. Många elever torde inte se ekonomisk framgång och karriär som avgörande målsättningar. Det är inte heller ideella skäl som fört dem till folkhögskola. De har ambitionen att allmänbilda sig men också få en chans till ett bättre arbete i framtiden utan några högre anspråk. Se även tabell 8.7.

Tabell 8.7: Varför sökte du dig till folkhögskola? Elever.

VIKTIGASTE SKÄL	MÄN	KVINNOR
För att senare kunna få ett mer lönande och trivsammars jobb	25%	35%
För att vidga mina vyer och skaffa mig mer allmänbildning	43%	33%
N	89	112

Hypotes: Lärarna tror på ett något minskat intresse för pengar, karriär och materiella ting medan eleverna tror på en fortsatt trend mot ökat materiellt intresse. Kvinnliga elever liknar troligen mest religiösa kvinnor i pessimism m m och bör närma sig dessas bedömningar.

Människors extrapolering av trender under påverkan av deras ideologiska inriktning (normuppsättning) kan tänkas leda till förutsägelser av hur inre kulturella drag ändras i samhället. Viktigt är därvid i vilken utsträckning ideologin, som kristendomen eller marxismen, kan sägas vara en optimistisk eller pessimistisk lära för människornas förhållanden på jorden. Vad vi ser på är lika mycket repondenternas egna nuvarande attityder som förutsägelser av värderingsändringar.

Frågan om behandling av lagöverträdare år 2000 är komplicerad. Om status quo skall besvaras och om vi skall få ett tryggt samhälle att leva i kommer det att krävas strängare straff år 2000 än i dag är *en* tänkbar bedömning. En annan syn på avvikelse är ungefär denna: Det är samhället, ett mindre bra samhälle, som skapar avvikelse, brottslighet. År 2000 har vi ett bättre samhälle där man förstår att brottslingen själv är ett offer. Då kommer man inte längre att "straffa" individen och överträdelserna av lagen kommer att

ha minskat dessutom. Även den inställning man har till art av "behandling" p g a djupare och omedvetna personlighetsdrag hos en själv kan styra vad man tror inför framtiden.

RESULTAT:

Tabell 8.8: Några värderingar år 2000 jämfört med "i dag". Prediktion (AR).

	STÖRRE(+)				MINDRE(-)		ENKÄT-FRÅGA
INTRESSE FÖR	RK	EK	E	EM	L	PM	
PENGAR	+78	+72	+54	+34	-04	-29	42
INTRESSE FÖR	RK	EK	E	EM	PM	L	
MATERIELLA TING	+75	+64	+46	+24	-07	-23	40
INTRESSE FÖR	RK	EK	E	EM	PM	L	
KARRIÄR	+64	+53	+37	+15	-08	-27	41

	MILDARE(+)				STRÄNGARE(-)		
BEHANDLING AV	RK	PM	EK	E	L	EM	
LAGERÖVERTRÄDARE	+56	+07	+01	-02	-03	-06	52

Spridningen är stor mellan grupperna, i de tre första frågorna. På ett enda undantag när håller grupperna samma rangordning för dessa tre frågor som ju alla är av samma karaktär.

1. Beträffande ideologiska grupper : Vi finner att dessa grupper står som varandras motsatser vid bedömningen. De religiösa kvinnliga elevernas pessimism tycks medföra att de tror på en mer materialistisk kultur år 2000 men politiska män däremot på mindre materialism etc. Hypotesen tycks väl styrkt.

2. Beträffande lärare-elever: Lärarna hamnar ganska nära de politiskt engagerade. Men de skiljer sig så till vida från de senare, att svarsfrekvensen för alternativen om oförändrat intresse och (i mindre omfattning) "kan eller vill inte uttala mig" är mycket högre. Dessa utgör tillsammans 58%, 48% och 50% av lärarnas svar, vilket är en viktig komplettering till tabellens kvotvärden. Man har inte så stor tro på förändringar som övriga grupper. Elevgruppen som helhet finner vi i ett mellanläge. De kvinnliga eleverna,

som i synsätt ("ideologi" och pessimism) nog mest liknar de religiöst engagerade kvinnorna hamnar också närmast dessa.
Hypotesen för stöd av data.

Till slut kan vi se på tabell 8.8. med hänsyn till position i den sociala strukturen. För alla tre frågorna om intresse för materialism och karriär finner vi ett genomgående centrum-periferi-mönster: P P P C C C blir rangordningen. Centrum är också mer splittrad i sina svar på större/mindre intresse än periferin är. Detta framgår av de relativt låga kvotvärdena. Vi erinrar oss då även lärarnas höga status quo-tal.

När det gäller behandlingen av lagöverträdare råder också stor splittring på mildare/strängare för alla grupper utom religiösa kvinnor vilket synes av AR-värdena. Tveksamhet eller status quo-orientering finns inte inom grupperna PM och EM i nämnvärd omfattning.

8.3.3: Prediktion av vissa förhållanden med anknytning till primärgruppen.

Liksom för frågorna i föregående avsnitt kan svaren på frågorna i detta avsnitt visa om man anser att samhället är på väg mot det jag kategoriserar som mer sensat eller mer ideationell utveckling. Dessa företeelser är för en stor mängd människor starkt värdeladdade.
Frågorna gäller sexuell frihet, religion och familjegemenskap. De har förut behandlats vid nationsjämförelser. Här tillkommer en fråga om man tror att fritidens längd har ökat, minskat eller är oförändrad vid sekelskiftet.
Vi har studerat (se avsnitt 8.2.3. och tabell 8.3. och 8.4.) nationsuppfattningarna både för prediktion och för önskningar och detta gäller även Sverige vars undergrupper vi ser på nu.

Den trend som de olika grupperna bör uppleva - i enlighet med 8.2.3.1. - är, att en fortlöpande upplösning av de traditionella normerna och beteendena sker för dessa företeelser. De olika ideologiernas norminnehåll i dessa frågor och deras tro på att detta kan förverkligas inom överskådlig tid här på jorden (optimism-pessimism) är kanske de delfaktorer som mest kan påverka prediktionen.

1. Beträffande ideologiska grupper: De politiskt engagerades ideologi är utåtriktad men kan anses på flera sätt antimaterialistisk. Den är optimistisk om utvecklingen i världen (se t ex figur 7.2.d.). I flera sammanhang är de politiska männens utåtriktade samhällsengagemang dokumenterat i tidigare

kapitel. Men ideologin är inte negativ till familjen även om denna inte får samma centrala roll som för de religiöst engagerade. Marxismen är däremot ganska anti-religiös (religionen är opium för folket) och den önskar heller inte de restriktioner för den sexuella friheten som den religiösa inställningen innebär.

De religiöst engagerade måste ha svårt att tro, att utvecklingen på jorden går mot vad de skulle anse vara bättre förhållanden. De finner, att den struktur de föredrar mer och mer tycks upplösas. Deras ideologi är relativt inåtriktad med många ideationella drag. Ideologin torde vara pessimistisk om världens utveckling (Möjligen kan på lång sikt Guds rike på jorden ändå kanske komma?). Den pessimistiska inriktningen och uppfattningen om trenden går i samma riktning. Detta kan ge stark effekt mot tro på minskad familjegemenskap, minskad religiositet och ökad sexuell frihet. Men beträffande religionen bör denna grupp tro på dess betydelse även i framtiden. Fritidens längd tycks öka i industrisamhället. De politiskt engagerade positivt på detta. Med ökat fritid blir det tid att engagera sig i samhällsfrågor. De religiöst engagerade kan vara tveksamma till ökad fritid. I den mån de har en puritansk uppfattning kan de anse att fritid ger tillfällen till synd.

Det finns en mängd faktorer som försvårar bedömningarna av prediktionerna. Enklaste analysen erhålls kanske genom att sätta upp tre faktorer eller krafter rent formellt som tillsammans ger förslaget på prediktion (se figur 8.1.). Den summa (närmast geometriska) man får blir *trendens riktning* och styrka, *ideologins norminnehåll* får den aktuella frågeställningen (bör t ex - enligt ideologin - den sexuella friheten öka eller minska och i vilken utsträckning?) samt för det tredje i vilken utsträckning ideologin är *optimistisk eller pessimistisk* om förverkligandet av norminnehållet vid en viss tidpunkt i framtiden. - Likafullt blir det svårt att få ett underlag för hypoteser som visar skillnaden för politiskt och religiöst engagerade. Vikttalen för de tre faktorerna är svåra att ange för grupperna.

Hypoteser: a) RK tror i större utsträckning än PM på minskning av familjegemenskapen; b) RK tror något mindre än PM på minskning av religiositeten; c) RK tror liksom PM på ökning av den sexuella friheten; d) RK och PM tror ungefär lika mycket på ökning av fritidens längd till år 2000.

2. Beträffande lärare-elever: Man kan visa på ett flertal skillnader mellan lärare och elever men det är svårare att ange vad detta kan innebära för deras förutsägelser i dessa frågor. Elevernas lägre ålder kan tänkas ge dem något radikalare syn än lärarna. Detta vägs kanske dock upp av de senares

humanistiska och relativt öppna inställning till människan (se 8.3.2.).
- Fritidens längd diskuterar jag inte här.

Hypotes: Grupperna lärare och elever ligger nära varandra i förutsägelser.

3. Beträffande könstillhörighet: För förutsägelsen av ändringen av familjegemenskapen och den sexuella friheten har 10-nationsstudien[16] inte funnit några markerade skillnader mellan män och kvinnor i de olika länderna. Familjen, sexualiteten och religionen hänger nära samman med varandre. Primärgruppen familjen - som också har och har haft reglerande och sanktionerande funktioner för sexuella relationer - anses av tradition vara ett viktigare intresseområde för kvinnor än för män.

Hypotes: Skillnaderna i prediktion mellan män och kvinnor (EM-EK) i dessa frågor bör vara i samma riktning som skillnaderna mellan PM och RK men visa mindre differenser.

RESULTAT:

Tabell 8.9: Rang för år 2000 jämfört med "i dag". Prediktion grupper (AR).

							ENKÄT-FRÅGA
FAMILJEGEMENSKAP	PM	EM	L	E	EK	RK	
(AR- = minskning)	-27	-40	-44	-49	-56	-100	38
RELIGIOSITET	PM	EM	E	L	EK	RK	
(AR- = minskning)	-86	-80	-58	-39	-38	-14	39
SEXUELL FRIHET	PM	RK	EM	L	E	EK	
(AR+ = ökning)	+100	+100	+93	+87	+86	+81	18
FRITIDENS LÄNGD	L	EM	PM	E	EK	RK	
(AR+ = ökning)	+93	+87	+83	+76	+66	+40	17

Alla grupper uppfattar att utvecklingen går i samma riktning för vardera item. Spridningen är ganska stor för de två översta (beroende på RK) och mindre för de två nedre. För familj och religion är PM och RK vid flyglarna. Jag hade inte utgått ifrån att de religiöst engagerade (med hänsyn till deras antagna pessimism) skulle tro på mindre minskning av religionen än övriga grupper. En granskning visar emellertid, att just i denna grupp är det proportionellt flest som har svarat "ungefär lika religiösa som i dag". Grupperna ligger i förhållande till varandre nästan genomgående som jag antagit.

Värt att notera och inte oväntat är att lärarna lämnade många status quo-svar liksom de gjorde för frågorna i föregående avsnitt (8.3.2.).

8.4: JÄMFÖRELSER MELLAN DE SVENSKA UNDERGRUPPERNAS ÖNSKNINGAR.

De item som här skall behandlas med hänsyn till vad man önskar är följande: Jämlikhet yngre-äldre, kvinnor och yngre i ledande befattning (se 8.3.1.1.), medbestämmande i samhället (se 8.3.1.2.), behandling av lagöverträdare (8.3.2.) samt de fyra i närmast föregående avsnitt (8.3.3.), sammanlagt nio item.

Det bör vara lättare att göra antaganden och ställa upp hypotes om vad människor önskar av framtiden än vad de tror om framtiden. Min utgångspunkt för resonemanget är, att önskningarna varierar med grupptillhörigheten. Detta är naturligtvis ett i många sammanhang för grovt påstående. Giltigheten kan bero på vilken typ av grupp och vilken frågeställning det gäller. Om man säger, att önskningarna i stor utsträckning bestäms av värderingarna i den eller de grupper som man känner stark anknytning till så betyder detta här, att de s k ideologiska grupperna - politiskt respektive religiöst engagerade - kan skiljas ut starkt i flera av de behandlade frågorna. Även tillhörighet till åldersgrupper eller könstillhörighet kan ge värderings- och därmed önskeskillnader. Min uppfattning är, att starka religiösa respektive politiska värderingar slår igenom kraftigt oavsett ålders- och könstillhörighet. Ålder- och könstillhörighet har mer av intressegemenskap och relativt mindre av de förra "ideologiska" gruppernas djupa moraliska ställningstaganden.

Detta resonemang ger en möjlighet till en första grov indelning av frågorna i två huvudgrupper med hänsyn till enighet respektive skiljaktigheter beträffande önskningar. 1. Frågor av mer allmän innebörd där skillnaderna mellan grupperna troligen är ganska små. Skillnaderna i önskningar beror därvid främst på om man är man eller kvinna, yngre eller äldre. Hit hör frågorna om jämlikhet och om ledande befattningar (dvs frågorna under 8.3.1.); 2. Frågor som ofta uppfattas ha en starkt moralisk innebörd där vi kan hitta stora gruppskillnader. Dessa är särskilt markerade för de ideologiska grupperna. Hit hör religionen, sexualitet, "lag och ordning" och kanske i viss mån frågorna om fritiden och familjen (dvs frågorna under 8.3.2. och 8.3.3.). Med detta som utgångspunkt skall vi nu gå till hypoteser och restultat.

8.4.1: Icke ideologiskt skiljande frågor.

8.4.1.1: Hypotesdiskussion och hypoteser.

Frågorna här nedan är främst s k jämlikhetsfrågor. Diskussionen om jämlikhet i olika avseenden har pågått länge ute i samhället. Den tycks också ha lett till stor samstämmighet om att ökad jämlikhet är önskvärt. 10-nationsstudien visar detta i ett par sammanhang.[17] Vi vet, att alla grupperna anser sig ha för litet att säga till om i dag (se 8.3.1.2.). Alla torde då också med stor sannolikhet önska, att "vanligt folk" skall få mer att säga till om år 2000 och samstämmigheten bör vara stor.

För frågorna om jämlikhet mellan yngre och äldre och yngre i ledande befattningar är det inte orimligt att en skillnad i önskningar visar sig mellan yngre (elever) och äldre (lärare) p g a egenintressen. Jag har tidigare talat om folkhögskoleklimatet och om folkhögskolelärarna som speciell grupp. Vid diskussionen av data för förutsägelser (tabell 8.5.) har jag angivit detta som en möjlig förklaring till att lärarna i större utsträckning än eleverna *förutsagt* mer jämlikhet mellan yngre och äldre år 2000. Emot detta kan invändas, att denna syn kanske endast speglar en uppfattning om trendens fortsatta utveckling oavsett om man önskar det eller inte.

På motsvarande sätt som ålder kan tänkas påverka svaren på föregående frågor kan könstillhörighet påverka önskningarna om kvinnor i ledande befattningar. 10-nationsstudien har funnit, att kvinnor ligger märkbart högre än män i alla länderna beträffande önskan om kvinnor i ledande befattningar år 2000 i förhållande till "i dag". Medelkvoten för män var AR = +30 och för kvinnor AR = +60.[18]
För dessa fyra frågor utgår jag ifrån att ideologiska skillnader (religiösa och politiska) inte heller innebär några avgörande skillnader i önskningar.

Hypotes 1: Uppfattningar om nuvarande otillfredställande förhållanden och bl a den allmänna diskussionen leder till önskan om mer medbestämmande i allmänhet såväl som mer jämlikhet mellan kvinnor-män och yngre-äldre;

Hypotes 1a: Det råder *stor enighet* i önskan om mer allmänt medbestämmande till år 2000 såväl mellan som inom de olika grupperna (vi får höga AR-värden);

Hypotes 1b: Gruppernas egenintresse innebär att yngre (elever) i större omfattning än äldre (lärare) önskar mer jämlikhet mellan yngre-äldre och fler unga människor i ledande befattningar till år 2000;

Hypotes 1c: Gruppernas egenintresse innebär att kvinnor (EK) i större omfattning än män (EM) önskar att kvinnor har fler ledande befattningar år 2000 än "i dag".

8.4.1.2: Resultat av önskningar för icke ideologiskt skiljande frågor.

Hypotes a om en allmän önskan om ökning av förhållandena reovisade i tabellen nedan styrks av resultaten. Kommentarer sker sparsamt och tabellen får tala.

Tabell 8.10: Önskan om förändringar till år 2000. Rangordning grupper (AR).

ITEM (mer = AR+)	RANGORDNING AV KVOTER FÖR UNDERGRUPPER (alla i %)						OFÖRÄNDRAT
VANLIGT FOLK SÄGA TILL OM	PM	RK	EK	E	EM	L	05
	+100	+100	+100	+98	+95	+92	
JÄMLIKHET YNGRE-ÄLDRE	RK	L	EK	E	EM	PM	15
	+100	+81	+81	+75	+68	+50	
KVINNOR I LED. BEFATTN.	PM	EK	L	E	EM	RK	11
	+100	+98	+97	+91	+82	+71	RK=50
YNGRE I LED.BEFATTN.	PM	EK	E	EM	L	RK	31
	+87	+83	+82	+81	+79	00	RK=50

Det råder mycket stor enighet och högt ställda önskningar i medbestämmandefrågan. Manliga elever, inte minst de politiskt engagerade, ligger oväntat lågt när det gäller önskan om jämlikhet mellan yngre och äldre. Lärarna hamnar på fel sida i förhållande till eleverna, men endast obetydligt (AR-diff = 06). Ordningsföljden är dock samma som för prediktion (se tabell 8.5. med kommentarer). Lärarna hamnar "rätt" när det gäller yngre i ledande befattningar, men även här är skillnaden lärare-elever obetydlig. Den höga samstämmigheten om fler i ledande befattningar bryts av de religiöst engagerade. Denna grupp är nöjd eller tveksam till förändring fast det är den yngsta gruppen. På motsvarande sätt har denna grupp det lägsta kvotvärdet för önskan om kvinnor i ledande befattningar. Dessa förhållanden anger att ideologitillhörigheten kan spela en roll även vid dessa frågor. Ordningsföljden för

manliga och kvinnliga elever stämmer med hypotesen.
Sammanfattning: Hypotes 1, 1a och 1c får stöd men inte hypotes 1b.

8.4.2: Ideologiskt skiljande frågor.

8.4.2.1: Hypotesdiskussion och hypoteser.

För de följande fem frågorna antar jag, att rangordningen mellan de sex grupperna är i det närmaste densamma för alla frågorna.

Familjen torde ha ett värde för alla grupperna (se 8.2.3. och 8.3.3.). Den kan antagas ha starkast innebörd för de religiöst engagerade, bl a genom sin koppling till "den heliga familjen" och att äktenskapet anges instiftat av Gud (se också tabell 8.4. med diskussion). De politiskt orienterades större utåtrikting såväl som mindre religiösa attityd innebär troligen att det är den grupp som värderar familjen lägst även om de inte är negativt inställda till den.
För lärare-elever kan vi inte vänta någon stor skillnad i önskan om ökad familjegemenskap. Lärarna är visserligen äldre än eleverna men å andra sidan är det endast 35% kvinnor bland lärarna mot 56% bland eleverna. Dessa förhållanden för ålder respektive könstillhörighet motverkar varandra beträffande attitydskillnad för lärare-elever.
Eva Bårtová har i 10-nationsstudien funnit en liten men ganska genomgående skillnad mellan män och kvinnor i deras önskan om ökad familjegemenskap. Medeldifferensen är AR = 08 med högst värde för kvinnor.[19] Relationen borde gälla även Sverige.

Frågorna om *religiositet* och *sexuell frihet* bör vara starkt splittrande och religiöst engagerade kvinnor och politiskt engagerade män hamnar på närmast motsatta ytterligheter. 10-nationsstudien visar, att i de där redovisade länderna önskar kvinnorna mindre sexuell frihet år 2000 (Undantag härifrån är Jugoslavien och Tjeckoslovakien, socialistiska länder med svagare religion.). I alla dessa länder är männen mer positiva till sexuell frihet än kvinnorna (medeldifferensens AR = 42).[20] Jag antager, att motsvarande skillnad också finns i det svenska materialet mellan kvinnliga och manliga elever. Kopplingen mellan religion och sexualitet är stor. Kvinnors större intresse bör gälla också religionen. Lärarna torde också i dessa frågor visa en mer traditionell attityd än elever i allmänhet p g a markerat högre ålder. Detta förhållande har Håkan Wiberg också funnit beträffande sexuell frihet.[21]

Som vi nyss sett av 10-nationsstudien och antagit för egen del beträffande religion och sexualitet skiljer sig kvinnor från män genom att vilja bevara religionen och önska mindre sexuell frihet. Detta motväger att de kvinnliga eleverna är unga. Slutsats härav blir, att lärarna och de kvinnliga eleverna bör likna varandra i attityder. Som vi tidigare sett låg lärare och kvinnliga elever mycket nära varandra när det gällde förutsägelsen av dessa företeelser (se tabell 8.9.).

Det kan vara svårt att finna motiveringar till skillnader i önskningar om *fritidens längd*. Möjligen kan man säga, att medan de flesta grupperna troligen i stor utsträckning önskar längre fritid så är de religiöst engagerade mer tveksamma. Ett puritanskt ideal är att arbeta flitigt; fritid ger tillfällen till synd. Vid de efterföljande intervjuerna tillfrågades denna grupp elever om vad de trodde kunna vara orsaker till brottslighet. I regel hade de inget svar att ge men ett par angav att ökad fritid gav sysslolöshet som ledde till brottslighet.

Frågan om *behandling av lagbrytare*, menar jag, speglar två skilda kosmologier: aktör-individorientering respektive strukturorientering. En kort och förenklad bild av detta är följande: Den kristna läran representerar övervägande den förstnämnda kosmologin och är således ganska strukturblind. Människan som individ betonas som bl a mindre god och själv ansvarig för sina handlingar. Hon straffas personligen för sina brott och Gud har en mening med detta. - De politiskt engagerade är strukturorienterade, vilket innebär att typen av samhälle i stor utsträckning uppfattas avgöra de mänskliga förhållandena och däribland brottslighet. Vid intervjuerna om orsaken till brott angav också de politiskt engagerade att brottsligheten och dess förändring beror på samhällssystemet, på den tekniska utvecklingen, stress, utslagning och isolering (Se också ovan om de religiösas svar på frågan.). Vid samma tillfälle ställdes frågan: "Vad tror du bestämmer din framtid?" Ingen av de religiösa men flertalet av de politiska eleverna svarade "storfinansen", "politikerna", "kapitalet". Ingen av de politiska men flertalet av de religösa eleverna svarade "Gud",
Att vara intresserad av samhället kan sägas innebära strukturorientering. Vid två enkätfrågor i detta sammanhang erhölls följande rangordning och procentfördelnig (tabell 8.11.):

Tabell 8.11: A. Program om samhällsfrågor och samhällsproblem i TV och radio.
B. Tar upp samtal om samhällsproblem som man läst eller hört om.

RANGORDNING	PM	L	EM	E	EK	RK	ENKÄTFRÅGA
A. Mycket intresserad	75%	50%	33%	25%	19%	7%	101
Ganska intresserad	25%	32%	53%	47%	43%	57%	
B. Mycket ofta	63%	37%	25%	17%	12%	0%	102
Ganska ofta	31%	42%	52%	46%	41%	36%	
N	16	60	89	201	112	14	

(Se även tabell 6.8., 6.9. och 6.10.)

En förenkling av de här antagna sambanden skulle innebära att ju högre strukturorientering desto mindre lastar man lagöverträdaren själv för brottet. Detta skulle också kunna leda till att man vill en mildare behandling av lagbrytaren i proportion härtill. Vi har indikationer på att politiskt engagerade är mest och religiöst engagerade minst strukturorienterade, män mer än kvinnor och lärare mer strukturorienterade än elever i allmänhet. Detta säger också, att centrumgrupper med bättre informationsmöjligheter och bättre förutsättningar att tyda information är mer strukturorienterade än periferigrupper. I det västerländska samhället synes detta närmast självklart. Detta ger anledning till följande sammanfattning:

Önskningar om familjegemenskap, religiositet, sexuell frihet och fritidens längd år 2000 i förhållande till "i dag" bör i enlighet med ovanstående diskussion i stora drag ha följande rangordningsmönster (mätt i AR):

RK EK L E EM PM

För frågan om behandling av lagbrytare har jag antagit, att individorientering ger strängare och strukturorientering mildare syn. Det skulle innebära - i varje fall för folkhögskolematerialet här, att lärarna förskjuts ett par steg åt höger eller enligt ordningsföljden i tabell 8.11. Upprepning av hela rangordningen sker ej nedan.

Hypotes 2a: En allmän uppfattning, att familjen ännu har svårersättliga funktioner medför att alla grupper önskar mer familjegemenskap enligt ovan angivna rangordning. I ju högre grad man värderar familjens traditionella roll desto mer önskar man framiljegemenskap. RK ligger därför högst och PM lägst.

Hypotes 2b: Värderingsskillnader innebär *stark splittring mellan grupper* beträffande religiositet år 2000 enligt ovan angivna rangordning. Religiöst engagerade önskar i störst omfattning ökning av religiositeten och de politiskt engagerade i störst omfattning minskning av religiositeten.

Hypotes 2c: Värderingsskillnader ger *stark splittring mellan grupper* beträffande sexuell frihet år 2000 enligt ovan angivna rangordning. Religiöst engagerade önskar i störst omfattning minskning av den sexuella friheten och de politiskt engagerade i störst omfattning ökning av den sexuella friheten. Yngre (E) önskar mer sexuell frihet än äldre (L).

Hypotes 2d: Det råder enighet i önskan om ökad fritid. Religiösa kan vara osäkra.

Hypotes 2e: Kosmologiska skillnader samt kunskaps- och intresseinriktningen medför att religiöst engagerade i stor utsträckning anser att lagbrytare bör behandlas strängare medan politiskt engagerade i stor utsträckning anser att de bör behandlas mildare år 2000 än "i dag". Kvinnliga elever bör ligga närmast de religiöst engagerade medan lärare bör ligga närmast politiskt engagerade.

8.4.2.2: Resultat av önskningar för ideologiskt skiljande frågor.

Den förväntade rangordningen mellan grupperna och den i nedanstående tabell 8.12. erhållna rangordningen stämmer väl överens. Beräknar vi rangkorrelationen med Spearmans rho för de fyra översta frågorna får vi uppifrån och ner: +1,00, +0,94, +0,94 och +0,94. Vi skall först se på tabellen och sen kommentera resultaten.

Tabell 8.12: Önskan om förändringar till år 2000. Rangordning grupper (AR).

ITEM (större/mer)	RANGORDNING AV KVOTER FÖR UNDERGRUPPER						OFÖRÄNDRAT ALLA I %
FAMILJEGEMENSKAP	RK	EK	L	E	EM	PM	10
	+100	+86	+79	+74	+58	+38	
RELIGIOSITET	RK	L	EK	E	EM	PM	34
	+100	+24	+17	-15	-39	-100	EK=56
SEXUELL FRIHET	PM	EM	E	EK	L	RK	43
	+100	+61	+38	+10	+07	-100	EK=56
FRITIDENS LÄNGD	PM	EM	L	E	EK	RK	32
	+100	+91	+89	+88	+83	00	RK=57
BEHANDLING AV LAGERBRYT-	PM	L	EM	E	EK	RK	18
ARE (mildare=AR+)	+71	+09	00	-17	-32	-71	RK=37

Hypotes 2a styrks. Alla grupper är missnöjda med den nuvarande situationen och önskar ökad familjegemenskap och familjesammanhållning. Ordningsföljden är den förväntade. Mer än hälften av de politiskt engagerade manliga eleverna önskar en ökning.

Hypotes 2b och 2c beträffande religiositet och sexuell frihet styrks och vi finner alltså stora skiljeaktigheter mellan grupperna utom beträffande lärare och kvinnliga elever. Ganska många har angivit att de önskar oförändrade förhållanden, därvid allra mest de kvinnliga eleverna. Detta gäller däremot inte de religiöst och politiskt engagerade som har låg status quo-orientering men tagit bestämd ställnig för *en* riktning. Helt dominerande är för de religiöst orienterade önskan om ökad religiositet och minskad sexuell frihet. *Ingen* i denna grupp är för minskning respektive ökning i ordning taget. Emellertid - vilket inte framgår av tabellen - har 36% av RK svarat "vill inte uttala mig" och 14% "ungefär som nu" beträffande sexuell frihet. Politiska män tar i dessa frågor ställning i motsatt rktning mot de religiösa. Relationerna mellan könen (EK-EM) stämmer med de antagna, men skillnaderna är större än man kanske skulle förmodat. Många kvinnor har också svarat "ungefär som nu" (se tabell 8.12.).

Det är ganska stora skillnader mellan lärare och elever och detta innebär som förut angivits, att yngre är mer positiva till ökad sexuell frihet än äldre (se not 20). Om vi utgår från den antagna rangordningen så befinner sig lärarna på fel sida i förhållande till kvinnliga elever. Skillnaden är emellertid mycket liten (religion = 07, sexualitet = 03 i ratio). Att lärare och kvinnliga elever är så lika varandra i uppfattningar är särskilt värt att uppmärksamma. Attityder till religionen och det sexuella men även familjen kan sägas gälla nära, personliga värderingar, frågor om livsstil och om "andliga" värden. Lärarna är enligt index för social position den mest utpräglade centrumgruppen medan de kvinnliga eleverna är en utpräglad periferigrupp. Men centrum-periferitillhörighet tycks ha liten betydelse i dessa frågor. Lärarna är äldre och har ganska hög socio-ekonomisk status vilket talar - som centrumtillhörigheten - för ett kvarhållande vid tidigare värderingar i dessa frågor. Men kvinnorna har, som tidigare sagts, på många sätt närhet till dessa samhällsfrågor som samtidigt är så primärgruppsrelaterade. De är angelägna att bevara dessa institutioners plats i samhället och därvid att inte heller öka den sexuella friheten alltför mycket.

Hypotes 2d konfirmeras av resultaten. Enigheten om ökning av fritiden är stor. Men religiöst engagerade kvinnor har övervägande angivit önskan om status quo (se tabell 8.12.). Detta kan naturligtvis innebära en osäkerhet i inställningen.

Hypotes 2e om behandling av lagbrytare styrks. Vi har samtidigt ett rent centrum-periferi-mönster. Men detta är just en fråga där kunskap och möjligheter att mottaga information - egenskaper som bör prägla centrum mer än periferi - bör slå igenom, ge strukturkunskap. Det är för attityder vid denna typ av frågeställnigar som centrum-periferi-modellen kanske främst angivits som lämplig.

Tabell 8.13: Aritmetiska medelvärden och variationsvidd för önskan (AR).

ITEM (ordn. efter var:vidd)	VIDD[x]	MEDEL[y]	ANMÄRKNING
RELIGIOSITET	63	-06	PM och RK motsatta åsikter
SEXUELL FRIHET	54	+29	PM och RK motsatta åsikter
BEHANDLING AV LAGBRYTARE	41	-10	PM och RK motsatta åsikter
FAMILJEGEMENSKAP	28	+74	Alla önskar ökning
JÄMLIKHET YNGRE-ÄLDRE	16	+76	Ganska stor enighet
KVINNOR I LED. BEFATTN.	16	+92	Ganska stor enighet
FRITIDENS LÄNGD	08	+88	RK avvikande uppfattning
VANLIGT FOLK SÄGA TILL OM	05	+96	Stor enighet om mer medbestämmande
YNGRE I LED. BEFATTN.	04	+81	RK avvikande uppfattning

Anmärkning: x Är räknat som variationen mellan de fyra grupperna EM, EK, L och E. PM och RK ger så höga extremer att de skulle vrida bilden alltför mycket.

y Är räknat på hela svenska materialet som en grupp liksom vid nationsjämförelse.

8.5: JÄMFÖRELSE AV ÖVERENSSTÄMMELSEN MELLAN VAD MAN ÖNSKAR OCH VAD MAN TROR.

Man kan jämföra vad människor tror med vad de önskar. Grad av överensstämmelse mellan vad man tror och vad man önskar kan kallas för *homologi*.[22] Detta kan också uttryckas med begreppen eutopi och dystopi. Om fler personer i en grupp tror och önskar i samma riktnig (mer/mer, mindre/mindre, status quo) än som tror och önskar i olika riktningar (mer/mindre, mindre/mer) så är gruppens framtidssyn övervägande eutopisk.

I figur 8.3. redovisas resultaten för såväl önskningar som förutsägelser i form av stapeldiagram. Huvudinnebörden är inte att göra homologianalys utan att jämföra undergrupperna med varandra dels beträffande vad man tror och dels beträffande vad man önskar. Men vi kan inte så lätt utan vidare jämföra en grupps (t ex PM) önskan med samma grupps förutsägelse. Att direkt jämföra förtusägelse-önskan bör ske med stor försiktighet när det gäller gruppdata. Mycket begränsade sådana jämförelser kommer här att göras och de är främst redovisade i tabell 8.15. De flesta resultaten i denna tabell (nämligen PM och RK) är dock tillförlitligare individdata från tabell 8.14. För homologislutsatser från figur 8.3. kan med någon större grad av till-

Figur 8.3.a: Önskan och förutsägelse om jämlikhet yngre-äldre år 2000.

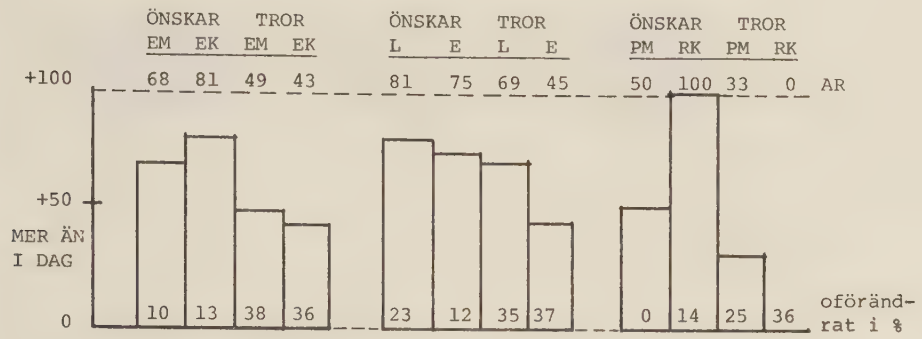

Figur 8.3.b: Önskan och förutsägelse om kvinnor i ledande befattningar.

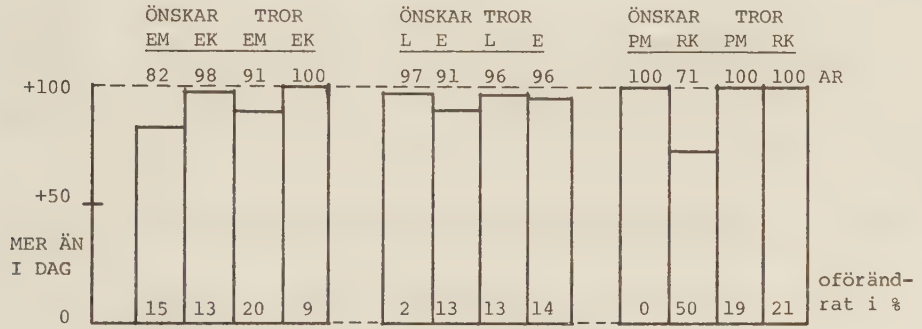

Figur 8.3.c: Önskan och förutsägelse om yngre i ledande befattningar.

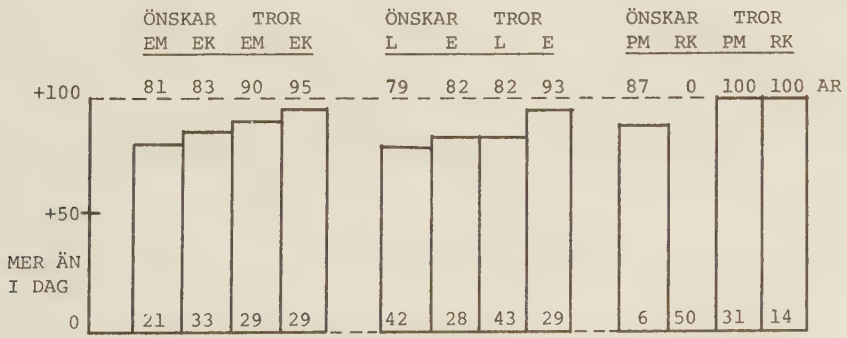

Figur 8.3.d: Önskan och förutsägelse om "vanligt folk säga till om".

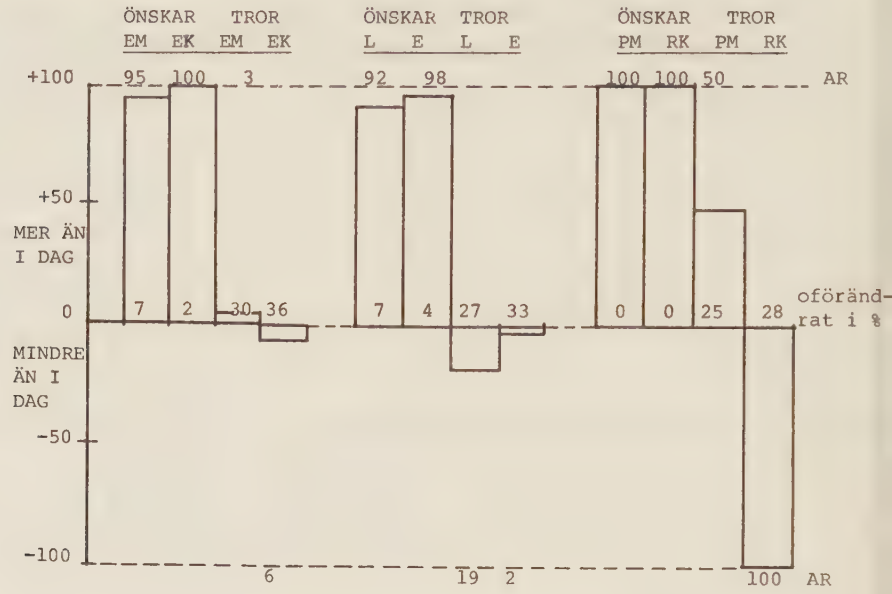

Figur 8.3.e: Önskan och förutsägelse om familjegemenskap år 2000.

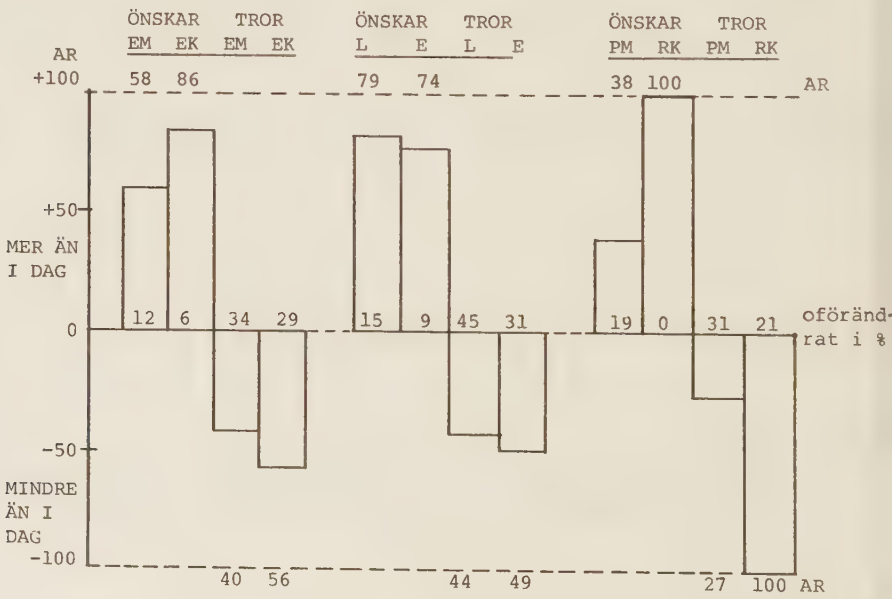

Figur 8.3.f: Önskan och förutsägelse om religiositet år 2000.

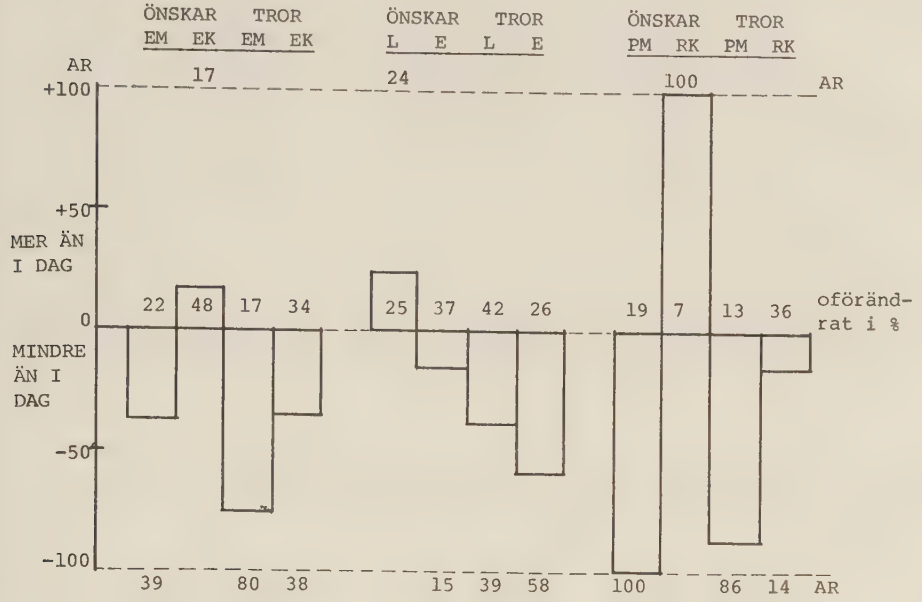

Figur 8.3.g: Önskan och förutsägelse om sexuell frihet år 2000.

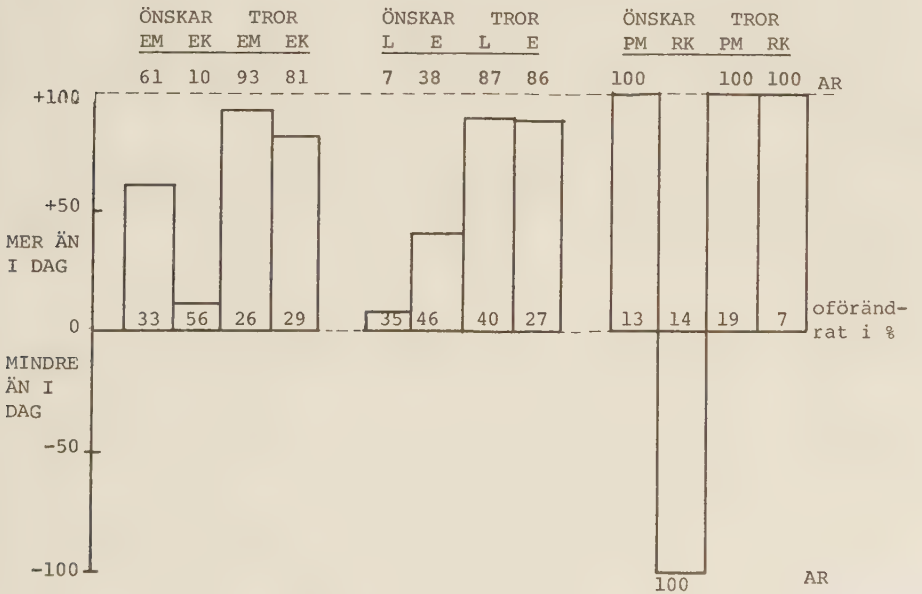

Figur 8.3.h: Önskan och förutsägelse om fritidens längd år 2000.

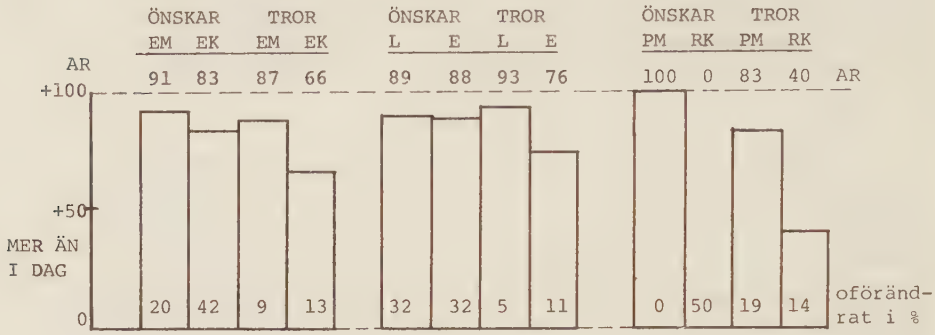

Figur 8.3.i: Önskan och förutsägelse om behandling av lagbrytare år 2000.

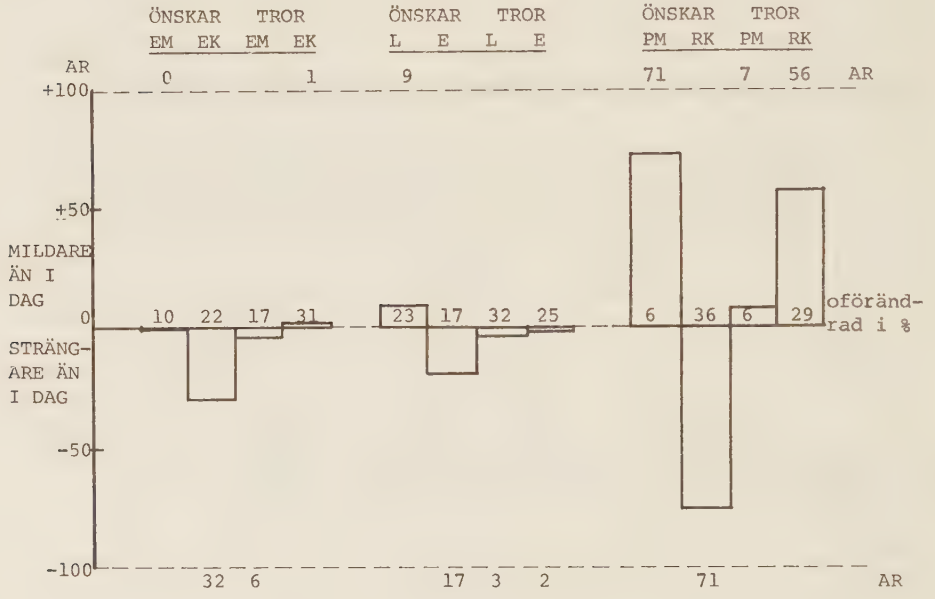

förlitlighet endast användas staplar där AR-värdena för såväl vad man tror som vad man önskar - oavsett tecken - bägge samtidigt är cirka 60 eller mer. Ett lägre värde än detta för den ena stapeln kan bara motvägas av ett motsvarande högre för den andra. (Utfallet beror emellertid också på antalet status quo-svar.) Detta har jag kontrollerat genom ett antal uträkningar men vill här inte offra utrymme härpå. Vi vet vid gruppdata inte i vilken utsträckning de som för önskan angivit "mer än i dag" också angivit detta för prediktion osv. Som exempel kan vi taga frågan om familjegemenskap och se på stapeldiagrammen för politiskt och religiöst engagerade i figur 8.3. De politiskt engagerade kan förefalla ha en *dystopisk* bild av framtiden ty staplarna för önskar och tror går i olika riktningar. Men vi kan gå till individdata i tabell 8.14. (Detta är de enda individdata vi har.). Dessa visar på *modest eutopi* för politiskt engagerade. För de religiöst engagerade kan stapeldiagrammet endast betyda en sak: en starkt dystopisk bild.

Jag har utgått ifrån, att de politiskt engagerades optimistiska ideologi ger dem en eutopisk bild av framtiden. Detta underlättas av att de anser att trenden i flertalet fall (inte beträffande familjegemenskap) går i den riktning de önskar. Den, som jag uttryckt det, pessimistiska ideologi som de religiöst engagerade företräder ger däremot dessa en dystopisk bild av utvecklingen, som i sin tur kan förstärkas av att de uppfattar att trenden går i för dem oönskad riktning. Vi skall nu se på resultaten i figur 8.3. och tabell 8.14. och sammanställa detta.

För *jämlikhet yngre-äldre* visar såväl PM, RK som L ganska stor optimism och för *kvinnor i ledande befattningar* tycks alla starkt optimistiska, RK något svagare.

Tabell 8.14: Korstabeller önskan-förutsägelse år 2000 jämfört med år 1973.

NR FRÅGA		POLITISKA MÄN				RELIGIÖSA KVINNOR			
		FÖRUTSÄGER				FÖRUTSÄGER			
	ÖNSKAR	>	=	<		>	=	<	
1. Familje-gemenskap	>	4	3	2	modest eutopi	>0	3	11	stark dystopi
	=	0	1	2		=0	0	0	
	<	0	1	3		<0	0	0	
2. Religion		0	0	0	stark eutopi	2	4	4	modest dystipi
		0	1	2		1	0	0	
		0	1	11		0	0	0	
3. Sexuell frihet		11	2	0	stark eutopi	0	0	0	stark dystopi
		1	1	0		2	0	0	
		0	0	0		6	1	0	
4. Medbe-stämmande		9	4	3	modest eutopi	0	4	9	stark dystopi
		0	0	0		0	0	0	
		0	0	0		0	0	0	
5. Jämlikhet mellan yngre-äldre		7	3	2	modest eutopi	3	5	1	blandad bild
		0	0	0		1	0	1	
		1	1	2		0	0	0	
6. Kvinnor i ledande ställning		13	3	0	stark eutopi	5	1	0	modest eutopi
		0	0	0		5	2	0	
		0	0	0		1	0	0	
7. Yngre i ledande ställning		10	4	0	stark eutopi	2	1	0	blandad bild
		0	1	0		6	1	0	
		1	0	0		3	0	0	
8. Fritidens längd		11	3	1	stark eutopi	0	1	2	modest dystopi
		0	0	0		5	1	1	
		0	0	0		2	0	0	
9. Behandling av lagbrytare		2	0	0	stark eutopi	0	1	5	modest dystopi
		1	0	0		0	2	2	
		4	1	7		1	0	0	

Näst starkast eutopi finner vi för *yngre i ledande befattningar* och därvid starkast för PM medan RK visar en blandad varken/eller-bild. För *medbestämmande* (vanligt folk...) går som vi vet alla önskningar starkt i samma riktning. Om vi för säkerhets skull begränsar oss till PM och RK finner vi att deras förutsägelser (präglade kanske av deras ideologiska optimism respektive pessimism) är mycket olika vilket ger de förra eutopisk och de senare dystopisk bild.

För de övriga fem frågorna kan vi inte med större säkerhet tolka graden av samstämighet (homologi) annat än för de ideologiska grupperna. Beträffande *familjegemenskap* ser vi emellertid att EK (liksom RK) är pessimistiska medan EM tror på en av dem önskad utveckling beträffande religion och sexuell frihet. Se tabell 8.15.

Tabell 8.15: Homologi som överensstämmelse mellan önskan och förutsägelse.

ITEM	INNEBÖRD FÖR OLIKA GRUPPER		
JÄMLIKHET YNGRE-ÄLDRE	PM +	RK +	L +
KVINNOR I LEDANDE BEFATTNINGAR	PM ++	RK +	ÖVRIGA ++
YNGRE I LEDANDE BEFATTNINGAR	PM ++	RK ±0	ÖVRIGA +
VANLIGT FOLK SÄGA TILL OM	PM +	RK --	----
FAMILJEGEMENSKAP	PM +	RK --	EK -
RELIGIOSITET	PM ++	RK -	EM +
SEXUELL FRIHET	PM ++	RK --	EM +
FRITIDENS LÄNGD	PM ++	RK -	ÖVRIGA +
BEHANDLING AV LAGBRYTARE	PM ++	RK -	----

Förklaring: Eutopi = + Stark eutopi = ++ Dystopi = - Stark dystopi = --

Om vi sammanfattar från tabell 8.14. och kallar de fall då både vad man önskar och tror går i samma riktning för optimism och de fall då dessa går i motsatta riktningar för pessimism får vi följande:

Politiska män: Optimism i 94 fall; pessimism i 14 fall.

Religiösa kvinnor: Optimism i 18 fall; pessimism i 45 fall.

Noter

1. Kahn, Herman & Anthony J. Wiener: År 2000. Beckmans, Stockholm 1969, s 7 f, s 36 ff.
2. Images of the World in the Yera 2000 (H Ornauer, H Wiberg, A Sicinski, J Galtung). Mouton, The Hague 1976, s 653.
3. A a, s 260 och s 277 tabell D (E Bártová).
4. A a, s 653.
5. A a, s 652.
6. A a, s 71 (J Galtung).
7. A a, s 70 (J Galtung och s 652.
8. A a, s 650.
9. A a, s 654 och s 65 (J Galtung).
10. Se not 1.
11. Images, s 65 (J Galtung).
12. A a, s 649 och s 651.
13. A a, s 65 och s 68 (J Galtung).
14. A a. s 300 f och s 312 f (H Wiberg).
15. A a, s 65 och s 68 (J Galtung).
16. A a, s 264 f och s 270 f (E Bártová).
17. A a, s 71 och s 257 ff. Se även tabell 8.1. ovan.
18. A a, s 258 f (E Bártová).
19. A a, s 267 f (E Bártová).
20. A a, s 270 f. (E Bártová).
21. A a, s 300 f och 313 (H Wiberg).
22. A a, s 403 ff (T Konwicka).

9: SAMMANFATTNING AV FÖRESTÄLLNINGAR OM DET FRAMTIDA SAMHÄLLET.

I det föregående har datameterialet dels jämförts med 10-nationsstudiens data och dels använts för att testa olika teorier om attitydskillnader p g a social position och ideologitillhörighet. Av detta återstår nu här först undersökning av hur man uppfattar vad jag kallat *sociala effekter*.

Härefter gör jag en översikt över en del item för att gå över till den tredje delen av analysen som den skisserats sist i kapitel 5, nämligen *idealtyper av samhället*. Detta innebär att försöka knyta samman flera till en övergripande bild. Korstabellresultat från det empiriska materialet sätts därvid i relation till diagram över idealtyper av samhällen i avsnitt 9.3.

9.1: EFFEKTER AV SOCIAL STRUKTUR OCH SOCIALA PROCESSER: PREDIKTIONER.

Teknologin i ett samhälle är förankrad i den materiella produktionen, i "samhällets bas". Den är därvid medel för utveckling av produktivkraften som består av arbetsmaterial (råvaror, mellanfabrikat etc), arbetsmateriel/arbetsmedel samt arbetskraften och deras relationer.[1]
Sättet för utnyttjandet av produktivkraftens olika komponenter och fördelningen av det producerade kan emellertid medföra bieffekter. Rordovan Richta[2] bland många andra anser att produktionsprocessen i industrisamhället har ett antal negativa effekter. Vi får, säger han, bl a försämrad interaktion där kvaliteten glöms bort för kvantiteten. Detta kan visa sig i ökad fysisk och psykisk ohälsa, i brott och i flykt till stimulantia som olika slags droger.

De följande frågeställningarna avser enligt mitt antagande företeelser som kan vara effekter av samhällets struktur och utvecklingsnivå. Den tekniska-ekonomiska utvecklingsnivån och dess fördelningsprinciper för människorna som producenter och konsumenter, som aktiva subjekt eller passiva objekt leder till mer eller mindre onda eller goda förhållanden för dessa människor. Strukturella egenskaper antas kunna anges med samhällets läge längs ett antal variabler som exploatering-rättvisa, fragmentisering-solidaritet, marginalisering-participation. Dessa variabler i teorin för det oautentiska och det autentiska samhället bör definieras på något mätbart sätt.
Indikatorer för dessa variabler om "strukturellt våld" och "strukturell harmoni" skulle kunna vara den arbetstrivsel, förståelse och lycka ett samhälles medlemmar vid en viss tidpunkt upplever eller säger sig uppleva samt

även de tidigare angivna förhållandena som alkoholförtäring, brottslighet, psykisk hälsa eller ohälsa etc.
Det finns betydande problem i detta sammanhang och det krävs stor försiktighet vid behandling och tolkning av sambandet. Jag använder dessa variabler för strukturegenskaper och dess effekter här med utgångspunkt från teorin om det autentiska och oautentiska samhället (se 9.3.).

De specifika frågorna nedan anger hur man uppfattar år 2000 i förhållande till "i dag". Frågornas fullständiga ordalydelse finns i en bilaga.[3] En del av dem har också ställts i 10-nationsstudien - där man betecknar dem som "domistic items"[4] och jag gör först en jämförelse med dessa på nationsnivå för att se var det svenska urvalet (summa av lärare och elever) hamnar. Föreställningarna för år 2000 tas endast upp som prediktioner, dvs hur man uppfattar att förhållandena kommer att vara jämfört med "i dag".

9.1.1: Nationsjämförelser Sverige kontra 10-nationsstudien.

I kapitel 7 har de övergripande föreställningarna om förändringen av förhållandena i världen som helhet samt i det egna landet redovisats. Det svenska materialet skilde sig markant i sina svar från länderna i 10-nationsstudien. Detta berodde inte bara på pessimism i Sverige utan främst på en starkt markerad tro på bättre förhållanden för de övriga länderna, mest markerad för de lägre tekniskt-ekonomiskt utvecklade länderna (se tabell 7.4. och figur 7.2.). Jag antar, att motsvarande rangordning också bör gälla för de följande specifika frågorna. Utgångspunkt är alltså Galtungs av data bekräftande hypotes. *De högt utvecklade länderna* har en mindre ljus syn på år 2000 än *de relativt lågt utvecklade nationerna*.[5] Sverige bör följdriktigt visa en starkt dystopisk bild och i flera fall troligen den allra starkast dystopiska bilden.

RESULTAT: I nedanstående tabell över rangordningen är Sverige infört i efterhand. Yule's Q gäller för de övriga nio länderna och är från fyrfältstabeller i 10-nationsstudien för förhållandet högre-lägre utvecklingsnivå visavi pessimism-optimism enligt "högre utvecklingsnivå innebär mer pessimism eller mindre optimism än lägre utvecklingsnivå".[6] Om Sverige medräknats skulle korrelationen genomgående förbättrats.

Tabell 9.1: Rang för föreställningar om år 2000 i förhållande till "i dag". Nationer (AR).[7]

											YULE'S Q
BROTTSLIGHET	CS	PL	E	SF	IND	YU	NL	S	J	N	
	+01	-09	-28	-29	-59	-68	-70	-72	-74	-83	0,85
NARKOTIKABRUK[x]	CS	J	PL	IND	SF	S	E	YU	N	NL	
	-26	-66	-67	-68	-73	-73	-76	-79	-85	-87	0,20
PSYKISK OHÄLSA	PL	CS	E	NL	SF	IND	YU	N	J	S	
	-25	-28	-47	-49	-55	-62	-72	-75	-80	-87	0,20
LYCKA[xx]	E	CS	J	IND	YU	SF	PL	NL	N	S	
	+58	+56	+33	+32	+18	+16	+15	-12	-62	-68	0,85
ARBETSTRIVSEL[xx]	E	CS	PL	IND	YU	SF	N	J	S	NL	
	+55	+48	+48	+28	+04	-11	-24	-32	-48	-57	1,00
VÄNLIGHET[xx]	E	CS	PL	SF	YU	N	NL	S	IND	J	
	+25	+16	-03	-18	-23	-43	-43	-44	-59	-73	0,85

x I 10-nationsstudien angivet som "narcotics and drugs".

xx För dessa item är frågeställningen omvänd. Negativ kvot (AR-) betyder minskad lycka osv. Negativ kvot för övriga item innebär ökad ohälsa osv.

Lycka och arbetstrivsel visar största varitionsvidden, narkotikabruk och psykisk ohälsa den lägsta. Korrelationen är i de flesta fallen hög och Sverige visar den mest dystopiska bilden i två fall. Hypotesen om Sveriges plats är styrkt av data.

Tabell 9.2: Jämförelser över prediktioner för landets och världens utveckling från "i dag" till år 2000 (Cantril) och specifika drag (AR).

NATIONSGRUPP	VÄRLDEN[x]	LANDET[x]	SPECIFIK UTVECKLING[xx]
Lägre utvecklingsnivå	+118	+91	-02
Högre utvecklingsnivå	+75	+41	-39
Sverige, 6 år senare	-11	-49	-65

x Se tabell 7.4.

xx Medelvärden av AR för sex faktorer: Brott, psykisk ohälsa, lycka, vänlighet, arbetstrivsel och arbetslöshet (se tabell 8.1. och 9.1.).

9.1.2: Jämförelser mellan de svenska grupperna.

Vi skall här se på samma frågor som i tabell 9.1. samt ytterligare fem stycken. Ser vi på nämnda tabell så kan vi nästan genomgående utgå från dystopiska bilder. Jag utgår från de mönster vi i huvudsak har funnit hittills för rangordningen av grupperna och som i huvudsak gällde för föreställningarna om Sveriges utveckling (se 7.4.2.). för följande antaganden om förställningarna om specifik utveckling: a) EM är mindre pessimistiska än EK; b) PM har den ljusaste och RK den mörkaste synen; c) Rangordning efter social position störs av lärarnas svarsfördelning.

Tabell 9.3: Prediktioner om förändringar till år 2000. Undergrupper (AR).

ITEM	RANGORDNING AV KVOTER FÖR UNDERGRUPPER						OFÖRÄND. ALLA I %
MILJÖPROBLEM	L	PM	EM	E	EK	RK	12
	-18	-43	-46	-57	-66	-86	
PSYKISK OHÄLSA	PM	EM	E	EK	L	RK	12
	-54	-82	-86	-89	-91	-100	
NARKOTIKABRUK	PM	L	EM	E	EK	RK	22
	-33	-57	-74	-78	-80	-100	
BROTTSLIGHET	PM	EM	L	E	EK	RK	24
	-27	-63	-69	-73	-82	-100	
ALKOHOLANVÄNDNING	PM	EM	E	L	EK	RK	36
	00	-45	-58	-69	-70	-75	L=50
FYSISK OHÄLSA	PM	L	EM	E	RK	EK	30
	+09	-33	-52	-60	-64	-67	
LYCKA[x]	PM	EM	L	E	EK	RK	39
	-11	-60	-67	-68	-76	-100	
ARBETSTRIVSEL[x]	PM	EM	L	E	EK	RK	43
	+33	-33	-40	-51	-64	-100	
VÄNLIGHET[x]	PM	L	EM	E	EK	RK	48
	+11	-26	-43	-50	-58	-100	
FÖRSTÅELSE OCH TOLERANS[x]	PM	L	EM	E	EK	RK	38
	+27	+25	-29	-38	-47	-100	
FRED PÅ JORDEN[x]	L	PM	EM	E	EK	RK	43
	-05	-20	-46	-51	-56	-100	
MEDELTAL FÖR ALLA ELVA ITEM	PM	L	EM	E	EK	RK	
	-10	-41	-52	-61	-69	-93	

x För dessa fem item är frågeställningen omvänd i förhållande till de övriga. AR- betyder *minskad* lycka osv. AR- för övriga item innebär *ökad* ohälsa etc

I tabell 9.3. finner vi i samtliga elva fall att en mindre del av de manliga eleverna än de kvinnliga eleverna har en dystopisk framtidsförställning. Samma är förhållandet för politiskt engagerade visavi religiöst engagerade men skillnaden är här genomgående avsevärt större. När vi ställer lärare mot elever upprepas samma mönster i nio av elva fall. I de två "felvända" fallen är lärarna mycket lika de kvinnliga eleverna i sin bedömning. Följer vi item för item finner vi, att det blir en stigande differens (EM-EK, L-E) endast i sex fall av elva. Det sociala positionsindexet ställer ett krav på progressivitet för attityderna. För dessa item är detta uppfyllt i ungefär hälften av fallen. Särskilt stora skillnader mellan elever och lärare har vi för item om förståelse och tolerans. Markant skillnad mellan PM och RK har vi för de frågeställningar som gäller känslomässiga upplevelser (lycka, arbetstrivsel) och känslorelationer (vänlighet, förståelse/tolerans).

I avsikt att finna de fall där hypotes om sociala positionen styrks när hypotes om ideologi falcifieras eller vise versa går vi nu över till en noggrannare genomgång genom att se på de femton möjliga parvisa jämförelserna. För prövningen måste vi ställa upp en ordningföljd mellan grupperna. För social position får vi denna bl a ur tabell 4.5. och figur 4.3.

Social position är högre för:	L	än för	PM	EM	E	EK	RK
	PM	"	"			E	EK	RK
	EM	"	"			E	EK	RK
	E	"	"				EK	RK
	EK	"	"					RK

L är alltså högre än PM men PM och EM tycks inte gå att skilja åt.
Med "högre" ideologisk position menas, att man är mer politiskt engagerad och lägre religiöst engagerad. Detta erhålls ur tabellerna 4.6.och 4.7.

Ideologisk position är högre för:	L	än för		EM	E	EK	RK
	PM	"	"	L'EM	E	EK	RK
	EM	"	"		E	EK	RK
	E	"	"			EK	RK
	EK	"	"				RK

L är alltså lägre än PM och PM högre än EM och det senare är ganska starkt

markerat.

Vi ser, att för såväl social som ideologisk position är ordningsföljden densamma i tretton av de femton fallen. Enda fall då hypoteserna kommer att peka åt olika håll är L-PM. I det fallet verifierar data den ena hypotesen när den falcifierar den andra. För PM-EM väntas ingen ratiodifferens beträffande social position men det gör det för ideologi. Hypoteserna som skall prövas med data lyder:

Hypotes för social position: Högre social position är förenad med högre optimism eller lägre pessimism.

Hypotes för ideologisk position: Högre politiskt/lägre religiöst engagemang är förenat med högre optimism eller lägre pessimism.

I nedanstående tabell är *hypoteserna* angivna med a) olikhetstecken (vi har ett fall med likhetstecken). *Data* är angivna med b) AR-skillnaden för paret som medeltal av alla elva item (framtages ur tabell 9.3., nederst) samt c) antal item som (av alla elva) styrker hypotesen. *Ideologiprövningen* sker i de femton rutorna som är "höger upptill" medan *social positionsprövning* sker i de femton rutorna som är "vänster nedtill".

Tabell 9.4: Parvisa jämförelser. Hypoteser, kvotskillnader och itemstöd.

IDEOLOGI

SOCIAL POSITION	PM	L	EM	E	EK	RK
PM		> +31 9	> +42 11	> +51 11	> +59 11	+83 11 (a) b) c)
L	> -31 2		> +11 6	> +20 9	> +28 10	> +52 11
EM	= -42 0	< -11 6		> +9 11	> +17 11	> +41 11
E	< -51 11	< -20 9	< -09 11		> +8 11	> +32 11
EK	< -59 11	< -28 10	< -17 11	< -8 11		< +24 10
RK	< -83 11	< -52 11	< -41 11	< -32 11	< -24 10 (a) b) c)	

För ideologi: a) Hypotes: > läses: "PM mer optimistiska än RK" osv....
b) Data: Om > då styrker AR+ hypotesen.
c) Data: Antal item av elva som styrker hypotesen.

För soc. pos: a) Hypotes: < läses: "RK mindre optimistiska dvs mer pessimistiska än EK " osv....
b) Data: Om < då styrker AR- hypotesen.
c) Data: Antal item av elva som styrker hypotesen.

Enda fall då de två hypoteserna pekar åt olika håll är för L-PM. Fast PM ligger långt under L i ålder, utbildning, inkomst, yrke och förälders socialgrupp slår deras högre ideologiska engagemang ut detta så att *positionshypotesen falcifieras*. Kvotskillnaden EM-PM (42) är också stor fast ingen skillnad skulle finnas. Medelskillnaden är förvånansvärt låg för L-EM. I övrigt ändras kvotvärdena helt harmoniskt med positionsskillnaderna mellan grupperna såväl när det gäller ideologin som centrum-periferi.

9.2: VILKEN TYP AV SAMHÄLLE FÖRSTÄLLER MAN SIG ATT VI GÅR MOT TILL ÅR 2000?

Vilket mönster avtecknar sig vid en projicering av framtidsbilden på sekelskiftet som vi följt vid genomgången av gruppdata? Gör föreställningen i riktning mot ett samhälle med ökad ekonomisk och politisk resursutjämning, med participation och ökad fysisk och psykisk hälsa? Eller visar föreställningen på ett samhälle med lågt medbestämmande och isolering (marginalisering och fragmentisering), utslagning, minskad fysisk och psykisk hälsa, försämring av relationerna mellan människor? En bild av en otrygg och osäker framtid?
Finner vi ett mönster i endera riktningen?
Jag skall här försöka sammanfatta iakttagelserna av förställningarna och håller mig till svenska data från enkäterna 1973 och uppföljningsintervjuerna våren 1974. Vi går igenom olika föreställningar för det jag kallar social struktur, normativ orientering och effekter. Vi har alltså ett antal jämförelser i tiden, år 2000 i förhållande till "i dag". I en del fall vet vi också vad eleverna och lärarna önskar av år 2000 och inte endast vad de tror. För ett par strukturfrågor (medbestämmande och byråkrati) vet vi också hur de bedömer nuläget i sig själv. Beträffande bedömningarna av den normativa orienteringen till år 2000 bör den gå att ange som sensat eller idea-

tionell i inriktning. För flera av dessa frågor kan vi inte veta om respondenterna anser utvecklingen innebär en förbättring eller försämring. Detta vet vi bara i de fall önskningarna är uttryckta i enkäter eller intervjuer.

Följande frågor kommer att tagas upp:

1. Samhällsstruktur: a) Byråkrati; b) Medbestämmande i samhället i stort; c) Medbestämmande i arbetet; d) Fördelning av ekonomiska resurser; e) Arbetslöshet.
2. Normativ orientering: a) Intresse för pengar, materiella ting och karriär år 2000; b) Behandling av lagöverträde; c) Familjegemenskap, religiositet och sexuell frihet.
3. Sociala effekter: a) Sinnestillstånd (grad av "lycka" och arbetstrivsel år 2000 i jämförelse med "i dag"); b) Känslorelationer (grad av vänlighet samt tolerans och förståelse); c) Beteenden (brottslighet, alkohol- och narkotikabruk); d) Hälsotillstånd (fysisk och psykisk hälsa).

Detta är en ungefärlig klassificering för en del item. Även begreppet arbetslöshet har tagits upp. Detta kan hamna under såväl 1 som 3 ovan.

9.2.1: Uppfattningar om samhällsstrukturen.

a) Enligt en fråga om nuvarande förhållanden anser 43% av lärarna och eleverna tillsammans att myndigheterna inte intresserar sig för vanliga människor medan endast 20% anser att de gör det. 54% tror att myndigheterna kommer att vara mer *byråkratiska* år 2000 än "i dag" och 23% tror att de kommer att vara mindre byråkratiska (kvoten mindre-mer blir AR = -69) Man tycks alltså anse, att det går från dåligt till sämre, vilket innebär markerad marginalisering för år 2000.

b) Tilldelningen av *politiska resurser* upplevs som mycket begränsade *för människor i allmänhet*. Beträffande förhållandena år 1973 anser 58% att de har för litet att säga till om och 2% (en politiskt engagerad elev och en lärare) att de har för mycket att säga till om. 54% anser att ungdomen har för litet att säga till om medan 8% anser att den har för mycket att säga till om. För frågan om hur man tror det blir år 2000 jämfört med "i dag" svarar något fler att "vanligt folk" får mindre att säga till om än antalet som anger motsatt uppfattning (AR = -06). Hela 90% *önskar* att vanligt folk skall få mer att säga till om. Om medbestämmandet på

den högre samhällsnivån anses dåligt i dag så är pessimismen inför år 2000 t o m något större. Även här finner vi en markerad marginalisering. Se även tabell 8.6.

c) När det gäller *arbetarnas inflytande på sina arbetsvillkor* år 2000 jämfört med "i dag" är man ganska optimistisk (Vi har dock ingen fråga om vad man önskar.). Tabell 8.6. har visat svaren uttryckt i kvoter. Liksom svaren på b ovan får vi här besked om uppfattningen om fördelningen av politiska resurser. Här gäller det emellertid inom ett av *samhällets subsystem*, fast ett betydande sådant. Vi skall diskutera denna fråga något. I Sverige har löntagarorganisationerna en förhållandevis stark ställning. Viktiga överenskommelser har träffats mellan arbetsmarknadens parter och många lagar stiftats inom området. Detta anses och uttalas ofta innebära att arbetarna erövrar allt mer medbestämmande. Enkätsvaren tyder på att trenden uppfattas på detta sätt. Men skillnaden i svar i förhållande till den mer övergripande medbestämmandefrågan under b kan medföra en del tvivel om innebörden. För det första kan man uppfatta lagar, avtal etc som *steg på vägen* mot en allt mer ökande participation och jämlikhet i medbestämmande och efterhand på allt högre samhällsnivå. (Men motsättningen mellan b och c gör också att man kan antaga, att vi här finner drag som är utmärkande för det oautentiska samhället. Arbetsmarknadslagarna om insyn och inflytande etc kan i detta perspektiv - utan att härmed säga att eleverna och lärarna ser det så - mer eller mindre kunna betraktas *som pseudomedbestämmande*. Vissa "eftergifter" och "tecken på god vilja" kan därvid medverka till att beslutsfattare kan behålla - eller bevara så länge som möjligt - makten över de grundläggande tekniska-ekonomiska-politiska besluten. Det oautentiska samhällets strukturdrag av expoloatering. Penetrering, fragmentisering och marginalisering kan mer eller mindre döljas under en "täckmantel" av ytligt uppfattad rättvisa, participation osv) . Innebörden av föreställningen beträffande medbestämmande i arbetslivet i termer av samhällets grad av äkthet är svår att ange utan ytterligare data.

d) Fördelningen av ekonomiska resurser: Det finns en svag övervikt för tron, att skillnaden mellan fattiga och rika år 2000 skall vara mindre än "i dag". Det är företrädesvis lärarna som tror på utjämning medan eleverna som grupp i det närmaste ser oförändrade förhållanden (AR = +04).

Även om alla politiska partier i dagens Sverige anger att de - och i varje fall på lång sikt - önskar så låg *arbetslöshet* som möjligt så kan

en högre arbetslöshet drivas principiellt som ett ekonomiskt-politiskt medvetet "vapen". Tillgång-efterfrågan på arbetskraft kan vid obalans påverka lönsesättning m m. Den värdeladdning som begreppet arbete har för det stora flertalet människor med dess innebörd för individens upplevelse av meningsfylldhet, för aktivitet och ekonomiska förhållanden medför att vi kan i frågasätta om inte arbetslöshet kan klassas som exploatering av människor.

Dessa svenska data beträffande arbetslösheten pekar på en mycket stark pessimism beträffande utvecklingen till år 2000, betydligt starkare markerad än någon av 10-nationsstudiens länder (se tabell 8.1.).

9.2.2: Uppfattningar om den normativa orienteringen.

a) Som vi vet förutspådde vårt folkhögskolefolk att människornas intresse för yrkeskarriär, materiella ting och pengar kommer att vara större år 2000 än det är nu. Detta är en utveckling i sensat riktning. Denna utveckling är än mer markerad för 10-nationsstudiens länder. För dessa länder *vet* vi, att man i synnerhet i de socialistiska länderna också *önskar* en sådan utveckling när det gäller "social success", Detta begrepp - som engelskt uttryck - är emellertid inte sensat i samma utsträckning som "yrkeskarriär" troligen är. I varje fall tycks den rangordning som de svenska undergrupperna visar, med uppfattningen om en ökning av intresset för såväl pengar, materiella ting som karriär hos de religiöst engagerade och en tro på någon minskning av dessa intressen hos de politiskt engagerade, ange att *sensat utveckling uppfattas som en negativ eller dystopisk utveckling när det gäller det svenska materialet*. De religiöst engagerade har ju vid genomgång av *andra* data visat sig mycket pessimistiska i rakt motsats till de politiskt engagerade (se t ex tabellerna 8.6. och 8.14-15.). Fast enkäterna inte hade frågor om önskningar så har vi uppföljningsfrågor från intervjuerna ett år senare. Man angav då, att man inte ville ha kvar konkurrens-, prestations- och "lönsamhetsmentalitet" och inte heller materialistiska värderingar i framtiden. Materialet här är inte så stort, men av ett fyrtiotal intervjuade angav cirka hälften en önskan att de materialistiska värderingarna skulle minska medan ingen angav motsatt uppfattning. Man önskade också uppvärdering av solidaritet, gemenskap och jämlikhet samt en ekonomisk utjämning. Frågorna var helt öppna och angav endast, att man skulle precisera vilka värderingar man inte önskade ha kvar i framtiden respektive vilka värderingar man ville

skulle öka i betydelse.

b) När det gäller frågan om *behandling av lagöverträdare* är det svårt att ange vad strängare eller mildare representerar för typ av samhälle. Man kan kanske säga att stränghet inte visar på medmänsklighet, tolerans och förståelse för människornas svårigheter vid sin interaktion med andra människor och samhället. Men avvikelser från samhällets normer, vilka dessa än är, kan mycket väl anses böra leda till "stränga" sanktioner i såväl ett sensat som ett ideationellt samhälle. Tar vi alla lärare och elever som en grupp tycks man varken önska eller tro på någon ändring i behandlingen av lagbrytare år 2000 (se figur 8.3.1.).

c) Familjegemenskapens innebörd är lättare att tolka då vi har frågor både om vad man önskar och vad man tror. Man *önskar* i stor utsträckning *ökad familjegemenskap* (AR = +75) men *tror* att den blir *mindre* (AR = -48). Minskad familjegemenskap innebär splittring, fragmentisering på denna primärgruppsnivå. Familjegemenskap kan även ses som en effekt.

Föreställningarna om ändring i *religiositet* och *sexuell frihet* visar för år 2000 på ökad inriktning på sinneskultur. Men ändring i religiositet och sexuell frihet säger inte i och för sig något om strukturellt våld och heller inte något om strukturell harmoni.

9.2.3: Framtidsbilden samt intervjusvar om orsak och verkan.

Vi skall nedan först se på en sammanställning av framtidsföreställningar för hela datamaterialet (lärare plus elever) mätt i kvoter (AR) beträffande samhällsstruktur, normativ orientering och "effekter". Detta sker med hjälp av ett diagram (figur 9.1.). Därefter går vi över till att se på vad intervjuerna säger om uppfattningen om orsakssamband.

Ingen av nedanstående kvoter säger något om enskilda delgrupper. Jag tänker speciellt på de politiskt och religiöst engagerade. Vi går nu över till att studera figur 9.1.

Figur 9.1: Framtidsbilden beträffande samhällstyp (AR för L+E).

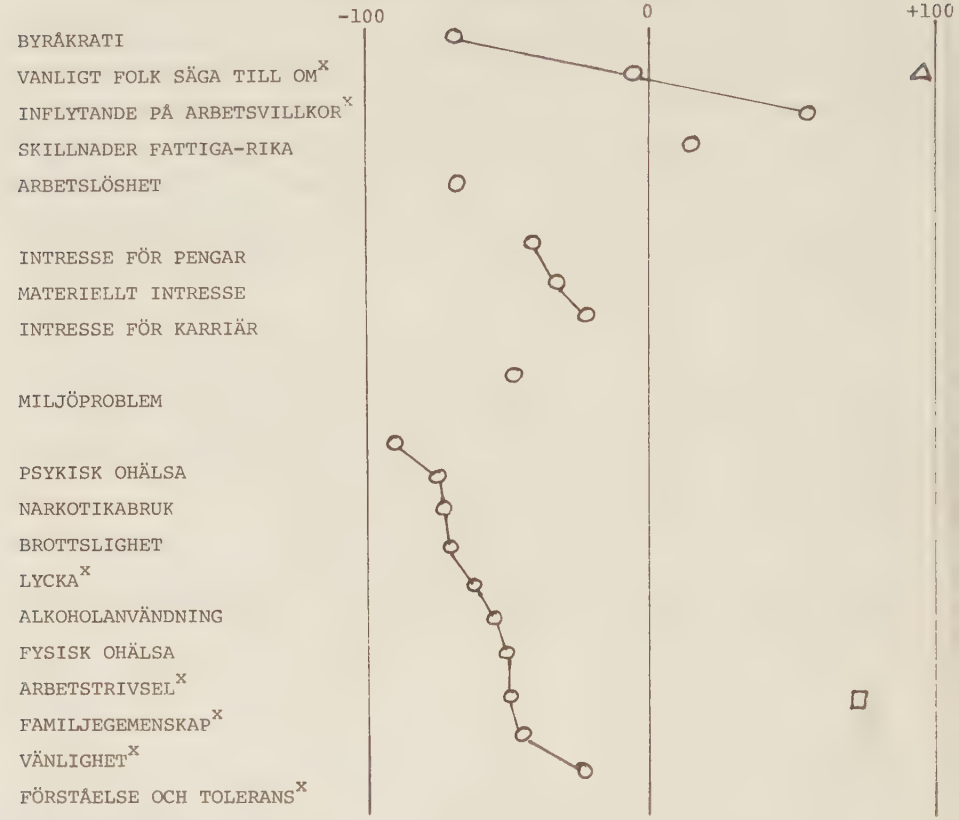

FÖRKLARINGAR: x För dessa item är frågeställningarna omvända i förhållande till de övriga. AR- betyder minskad lycka osv. AR- för övriga item innebär *ökad* ohälsa etc.

△ *Önskan* om ökning av medbestämmande till år 2000.

□ *Önskan* om ökning av familjegemenskap till år 2000.

För de item som återgivits i figur 9.1. (De kan återfinnas i kapitel 8 och i början av kapitel 9.) finner vi en markant samstämmig dystopisk bild. Undantag utgör fördelningen av ekonomiska resurser och isynnerhet inflytande på arbetsvillkor.

Orsakssamband enligt uppföljningsintervjuerna.

Att sinnestillstånd, känslorelationer, beteenden och hälsotillstånd i stor utsträckning är ett resultat av interaktion med omgivningen kan ses som ett svar på miljöns egenskaper är en allt vanligare uppfattning. Uppföljningsintervjuerna innehöll också öppna frågor om vad man ansåg om orsakerna till de flesta av angivna företeelser och svaren är ganske entydiga (se också ovan 9.2.2.a). Alla dessa effekter har behandlats i början av detta kapitel (tabell 9.1. och 9.3.) och man tror genomgående på en dystopisk utveckling, en ökning av dessa onda förhållanden.

Vad anser man då om orsakerna? De vanligaste svaren om orsakerna till brottslighet, alkohol- och narkotikabruk samt fysisk och psykisk ohälsa var i nämnd ordning: Materialistiskt tänkande, den teknologiska utvecklingen, ensamhet, otrygghet och kontaktförsämring, stress och höga krav, brist på medbestämmande och känsla av att vara betydelselös samt arbetslöshet-utslagning. För sinnestillstånd som vantrivsel i arbetet och brist på upplevelse av lycka angavs i huvudsak samma skäl. De politiskt engagerade hade betydligt lättare att finna svar än de religiöst engagerade hade. De senare angav dock ofta ensamhet, otrygghet och kontaktförsämring. Dessa negativa förhållande anser de kristna eleverna kommer att minska avsevärt om man är troende. I huvudsak tyder svaren på att man anser att de onda effekterna har en samhällsstrukturell kärna.

Dessa har man vid intervjuerna angivit sig se ett samband mellan den teknologiska utvecklingen och dessa mindre anpassade och skadliga reaktioner som jag i 9.1. kallat effekter. Även materialistiskt tänkande och isolering (ensamhet, kontaktförsämring) ansågs ge dessa angivna effekter.

Vi finner alltså, att utvecklingen i stor utsträckning uppfattas gå mot vad man kan kalla ett oautentiskt samhälle (se 9.3.). Intervjuerna gäller dock bara 20% av eleverna och representerar i stor utsträckning de ideologiska grupperna där de klaraste svaren erhållits från de politiskt engagerade. I de följande korstabellerna skall vi emellertid också se på en del samband som vi får från hela elevmaterialet.

9.3: IDEALTYPER AV SAMHÄLLEN SAMT RELATIONER MELLAN FÖRETEELSER I FOLKHÖGSKOLEELEVERNAS TÄNKANDE OM SAMHÄLLEN.

Jag skall här kortfattat beskriva två idealtyper av samhällen. Det blir förenklade tankemodeller. Idealtyper betyder, att de knappast förekommer "rena" i verkligheten. Därefter skall några av folkhögskoleelevernas föreställningar om det framtida samhället korreleras för att se om bilden är sammanhållen så att den liknar någon av de idealtyper av samhällen som tecknats.

9.3.1: Idealtyper av samhällen: Det oautentiska och det autentiska samhället.

Flexibiliteten hos människan är enligt Amitai Etzioni begränsad i så motto, att de fundamentala behoven lättare och mer fullständigt kan tillfredställas i vissa sociala strukturer än i andra.[8] En del samhällsstrukturer är mindre "responsiva" än andra.
Ett huvudbegrepp hos Etzioni är alienerande förhållanden. Hans definition lyder: "a social condition,,, unresponsive to the basic needs of men in that condition.../and/ beyond their understanding and control".[9] Ett samhälle som dessutom till synes är öppet och pålitligt fast dess underliggande villkor är alienerande och inte svarar mot grundläggande behov säges vara ett *oautentiskt samhälle*.[10] Ett motsatt huvudbegrepp blir då *autentiska förhållanden*. Autentisk, äkta, är den relation eller struktur vars verklighet svarar mot grundläggande behov. Det innebär också, att människor är delaktiga i skapandet av dessa relationer och i alla aspekter av sina sociala liv.[11]

Etzioni förespråkar en kritisk och objektiv samhällsvetenskap. Hans förslag på lösning härvid är, att som kritisk och objektiv bas utgå från vad han kallar genuina mänskliga behov. Han anser dessa autentiska behov vara universella, vilket torde vara förutsättning för att kunna jämföra olika sociala system med grundbehovens tillfredsställande som måttstock. Därför kan man, anger Etzioni, använda den mänskliga naturen som norm istället för att utgå från ett antal värderingar. Ett samhälle som inte svarar mot den mänskliga naturen är ett avvikande samhälle.[12]

I vilken utsträckning de mänskliga grundbehoven är tillgodosedda i ett samhälle skulle i viss mån kunna avläsas med indikatorer som grad av fysisk och psykisk ohälsa och andra psykologiska och sociala problem.[13] Etzioni menar, att man i dessa sammanhang kan tala om olika slags kostnader.[14] Till

dessa hör *personliga kostnader* som uppstår när människor "anpassar sig" till sociala åtgärder som går emot specifika behov. Hit hör s k "mental desorganisation" och psykosomatiska sjukdomar. Ett annat sätt att bedöma i vilken utsträckning ett samhälle är äkta eller oäkta har Etzioni också angivit. Han säger, att samhällspassivitet har en strukturell kärna.[15] Den tyder på ett oautentiskt samhällssystem. Man skulle alltså kunna jämföra sociala system i termer av grad av deltagande. Högre deltagande visar på ett mer autentiskt samhälle.

Med utgångspunkt från ovanstående skall jag teckna en idealtyp för det oautentiska samhället. Många av våra nutida samhällen bär en hel del av detta "samhälles" drag. Häremot skall jag ställa den andra idealtypen, det autentiska samhället. Med dessa idealtyper refererar jag till en del samtida tänkande om dystopiska och eutopiska samhällen.
Jag gör en uppdelning för vardera idealtypen i två huvudsystem men ytterligare huvudsystem kan tänkas.

System A: Resurser med teknologi. Detta är förutsättning för att det skall kunna uppstå en viss struktur och avgör även hur mycket och vad som kan fördelas.

System B: Tankevärld med vetenskap och andra institutioner. Detta är enligt mitt antagande främsta förutsättningen för att forma och bevara en viss typ av samhällsstruktur samt en viss fördelning och ett visst utnyttjande av resurser.

Det oautentiska samhället: I detta samhälle utnyttjas resurserna av samhällets maktcentrum i stor utsträckning på periferin - de flesta människornas - bekostnad. Teknologin är ett medel för att utveckla produktivkraften men det mekaniska i teknologin "avpersonifierar" samhället och isolerar individerna. Den vertikala arbetsdelningen markeras starkt. Teknologin tycks kunna bli mycket stark i det oautentiska samhället och härigenom få en kontrollerande uppgift. Den kan uppfattas få en dominerande roll i den tillväxtbetonade typen av samhälle med kumulativa effekter och ekologiska verkningar som många hävdar kan leda till sammanbrott.
Vetenskapen liksom teknologin är ej självständig men har stor påverkankraft.[16] Många institutioner har socialiserande uppgifter som tvingar in människor i roller som inte alltid svarar mot grundläggande mänskliga behov. I denna samhällstyp finns det fyra typer av strukturellt våld. Jag använder här Johan Galtungs beteckningar: Utnyttjande av människorna i form

av (1) exploatering och (2) penetrering samt isolering i form av (3) marginalisering ("håll dem utanför") och (4) fragmentisering ("härska genom att söndra").[17] Detta strukturella våld kan sägas vara både en förutsättning för och en följd av strukturen. Det möjliggör en viss fördelning av ekonomiska, politiska och informativa resrurser.
Människor försöker fly från de "predikament" detta innebär och komponsera sig genom olika försvarsmekanismer. Detta är emellertid också oäkta relationer som inte ger gemenskap och skapande aktivitet. Resultatet blir till slut negativa strukturella effekter på människorna bl a i form av fysisk och psykisk ohälsa (se figur 9.2.).

Det autentiska samhället: Det huvudområde i systemet som jag kallat resurser består av komponenter som tillsammans ofta anses ha ett dominerande inflytande över tankevärlden ("överbyggande" med ideologi-värderingar och normativa institutioner). Men man talar också om växelverkan och en viss självständighet hos "överbyggnaden". I det autentiska samhället kommer initiativet för att utnyttja resurserna och avgöra hur de skall fördelas företrädesvis från tankevärlden, där huvudtanken är, att tillgodose människornas grundläggande behov.
En förutsättning för mänsklig frigörelse kan vara teknologiska innovationer.[18] Teknologin i detta idealtypsamhälle får inte skapa en ohälsosam fysisk eller psykisk miljö. När den väl förser oss med produkter i tillräcklig omfattning för att tillgodose de elementära fysiska behoven skall den vara ett stöd för utvecklandet av solidaritet, frihet och skapande verksamhet. Den skall bidraga till att frigöra och förena och inte till att exploatera och isolera människorna. I den autentiska idealtypen av samhälle är arbetsdelning och arbetsfördelning starkt reducerade.
Grundläggande tankegångar i det autentiska samhället är, att naturen är helhet och att människan med sin plats i biosfären är en del av denna helhet.[19] Den mänskliga målsättningen kontrolleras ytterst av naturen. Tankevärlden innefattar också principen, att de grundläggande mänskliga behoven skall tillgodoses hos största möjliga antal människor genom en teknisk, ekonomisk och i övrigt social utveckling som ger rättvis resursfördelning. Vetenskapens attityd innebär en rationell hållning till naturen med hänsyn till mänskliga behov och ekologisk balans.[20] (se figur 9.3.)

De scheman över idealtyper för tänkande om samhällen som presenteras i figur 9.2. och 9.3. är endast utkast av starka förenklingar utan mer ingående redovisning. De är här avsedda att vara utgångspunkter för några av folk-

Figur 9.2: Schema över det oautentiska samhället.

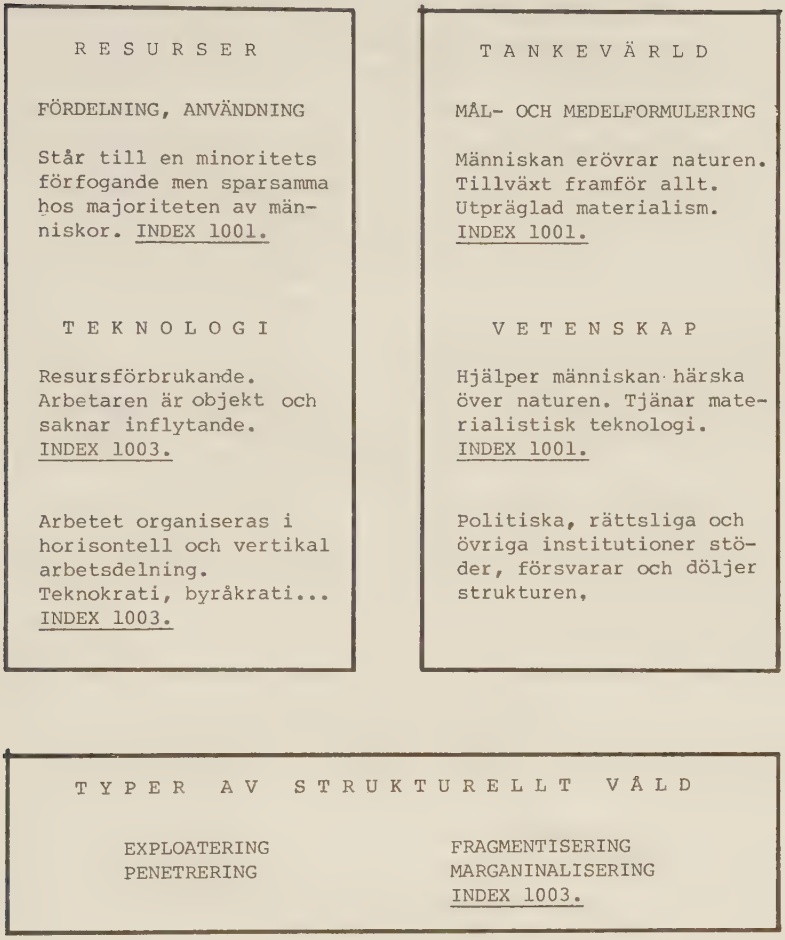

Figur 9.3: Schema över det autentiska samhället.

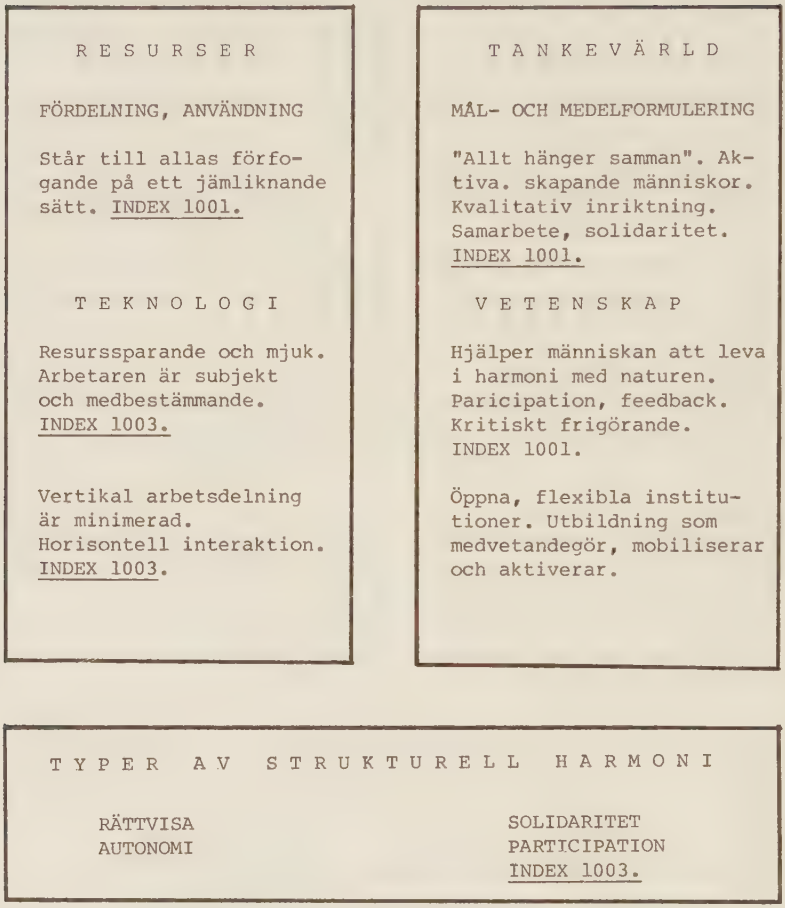

högskoleelevernas föreställningar om framtida samhällen. Därför skall resultaten i tabell 9.6. jämföras med dessa scheman. Kriteriet på om någon idealtyp i viss utsträckning gäller för mitt material är om föreställningen hänger samman. Detta kräver positiv korrelation mellan de olika föreställningarna (tabell 9.6.). Indexet för dessa är även angivna på lämpliga platser i figur 9.2. och 9.3. För en del av tankegångarna bakom dessa idealtyper vill jag här endast i övrigt referera till Georg Henrik von Wrights arbete Humanismen som livshållning (se noter) och därvid åtskilliga ställen (s 67-71, 85-91, 142 f, 148 f, 174 f.).

9.3.2: Relationer i folkhögskoleelevernas föreställningar mellan olika delar av det framtida samhällssystemet.

I detta och även i ett följande avsnitt skall vi se på några indexsamband. Här syftar detta främst till att finna om folkhögskoleelevernas föreställning om det framtida samhället är sammanhållen så att den liknar någon av de idealtyper av samhällen som tecknats i 9.3.1.

9.3.2.1: Indexkonstruktionen och de olika indexen.

Johan Galtung diskuterar indexproblemet i sin bok Theory and Methods of Social Research.[21]
Jag stöder mig främst på en del av hans synpunkter.
Indexet skall vara enkelt och kombinera dikotoma eller högst trikotoma variabler som heller inte både typerna bör blandas i samma index. De variabler jag håller mig till är enbart trikotoma. Variablerna kommer in med lika vikter och det är ett *additivt index* som bildas. Detta beror på att svarsalternativen för de ingående frågorna är "mer än i dag", "som i dag" och "mindre än i dag" (och motsvarande). Vi antar också att de två extremerna är ekvidistanta från mitten. Man kan då sätta "som i dag" som 0 och de andra två alternativen som -1 och +1. Med en liniär transformation kan man skriva 1, 2, 3.
Vid konstruktionen bör naturligtvis endimensionalitet eftersträvas. Jag har inte gjort några korrelationsprövningar för indexen utan nöjt mig med begreppsvaliditet. Så lika frågor som möjligt har sammanförts men detta ändå för att få ett bredare register. Index 1002 (onda effekter) består av tio variabler, vilket kanske är onödigt mycket med tanke på deras ganska stora likhet. Normlöshetsindexet har en fråga som tydligen inte ger mycket

addition till de övriga två frågorna, ty ytterst få instämmer i påståendet, att livet är meningslöst.

Indexkonstruktionerna framgår av tabell 9.5. (se även tabell 10.4.). De som inte svarat på alla item för ett index eller svarat på alternativet " kan eller vill inte uttala mig" har inte tilldelats några värden och finns alltså inte med i respektive index.(En kort diskussion kring "maktlöshetsbegreppet" 1003, inflytande i framtiden 1004, inflytande i nuet samt 1006, känsla av osäkethet finns i 10.1. där även dessa två senare index prövas mot s k futurofobi.).

Tabell 9.5: Indexkonstruktion. År 2000 i förhållande till "i dag".

V A R I A B E L			V A R I A B E L V Ä R D E N			
Enkät-fråga	Benämning	DIKOTOMI (median)	Större än/ /mer än nu	Oför-ändrat	Mindre än nu	Inget svar
INDEX 1001. MATRIALISM: HÖG≥7 LÅG≤6						
40	Materiellt intresse		3	2	1	-
41	Intresse yrkeskarriär		3	2	1	-
42	Intresse inkomster/pengar		3	2	1	-
INDEX 1002. ONDA EFFEKTER: HÖG≥23 LÅG≤22						
29	Brottslighet		3	2	1	-
30	Narkotikabruk		3	2	1	-
31	Alkoholanvändning		3	2	1	-
32	Fysisk ohälsa		3	2	1	-
33	Psykisk ohälsa		3	2	1	-
34	Arbetstrivsel		1	2	3	-
35	Lycka		1	2	3	-
36	Vänlighet		1	2	3	-
37	Förståelse och tolerans		1	2	3	-
38	Familjegemenskap		1	2	3	-
INDEX 1003. MAKTLÖSHET: HÖG≥7 LÅG≤6						
16	Inflytande på arbetsvillkor		1	2	3	-
43	Vanligt folk säga till om		1	2	3	-
44	Myndigheternas byråkrati		3	2	1	-
INDEX 1005. FLYKTREAKTION: HÖG ≥6 LÅG ≤5						
30	Narkotikabruk		3	2	1	-
31	Alkoholanvändning		3	2	1	-

9.3.2.2. Hypoteser samt resultat beträffande korrelation mellan olika index för prövning av förställningarnas sammanhang.

Om elevernas föreställning om samhällsförhållandena år 2000 i förhållande till "i dag" håller samman så de visar mot ett idealtypsamhälle enligt kapitel 3 bör vi finna positiva samband mellan de här prövade indexen. Föreställningarna anger då:

1. Ökande maktlöshet har positivt samband med ökande onda effekter.
2. Ökande maktlöshet har positivt samband med ökande flyktreaktioner.
3. Ökande maktlöshet har positivt samband med ökande materialism.
4. Ökande materialism har positivt samband med ökande onda effekter.

Tabell 9.6: Utvecklingssamband för olika upplevelser år 1973-2000 (elevdata) (Sammanhållen föreställning kräver positiv korrelation.).

INDEX	KORRELATION (Yule's Q)	OBSERVATIONER
MAKTLÖSHET ←→ ONDA EFFEKTER 1003 1002	+0,86	128
MAKTLÖSHET ←→ FLYKTREAKTIONER 1003 1005	+0,50	147
MAKTLÖSHET ←→ MATERIALISM 1003 1001	+0,39	142
MATERIALISM ←→ ONDA EFFEKTER 1001 1002	+0,58	141

Tabell 9.6. visar oss resultaten. Vi finner klara samband. Detta säger oss dock inget om eleverna uppfattar något om orsak och verkan och vi vet inte om en föreställning hos eleverna ger upphov till en annan föreställning hos dem.
Vi finner, att uppfattningen om en ökning av maktlöshet (minskat inflytande) och uppfattningen om utvecklingen av onda effekter har ett positivt samband. De som tror på ökad maktlöshet tror ofta, att folk i större utsträckning än i dag kommer att använda droger (1005). Ökad materialism och ökning av onda effekter är föreställningar som tycks gå hand i hand. Sambandet mellan uppfattningar om maktlöshet och materialism är något mindre starkt. Hypoteserna är styrkta. (se även slutet 10.3.1.).

Maktlöshet (1003) torde nog kunna anses vara mer grundläggande i strukturen

än övriga index. Den kan troligtvis därför anses förhålla sig till övriga index som orsak till verkan.

Slutsats av denna redovisning är, att folkhögskoleeleverna medvetet eller omedvetet tycks tänka på det framtida samhället på ett sätt som går att rekonstruera meningsfullt.

Noter

1. Aspelin, Gunnar: Karl Marx som sociolog. Tema/Gleerups, Lund 1972, s 29-45.
2. Richta, Radovan: Civilization at the Crossroads, New York 1969, s 170, s 201-204 och s 261.
3. Stencil finns på sociologiska institutionens bibliotek i Lund.
4. Images of the world in the year 2000 (H Ornauer, H Wiberg, A Sicinski, J Galtung). Mouton, The Hague 1976, s 64-70, s 703 f.
5. A a, s 66, 70, 73 ff (J Galtung).
6. A a, s 66-73 (J Galtung).
7. Se not 6
8. Etzioni, Amitai: "Man and Society: The Inauthentic Condition" i Human Relation, vol 22 nr 4 1979, s 325.
9. A a, s 327. Jmf Etzioni, Amitai: The Active Society. 2-print, The Free Press, New York 1968, s 617 f.
10. Etzioni 1968, s 619.
11. Etzioni 1969, s 327. Jmf Etzioni 1968, s 620 f.
12. Dencik, Lars (ed): Scientific Research and Politics Studentlitteratur, Lund 1969, diskussion s 71 f.
13 Etzioni 1968, s 626-31; Etzioni 1969, s 326, 330.
14. Se not 13
15. Etzioni 1968, s 14
16. Liedman, Sven-Eric: "Marxism och vetenskapsteori" i Johansson, Ingvar m fl: Positivism, marxism och kritisk teori. Pan/Norstedts, Stockholm 1972, s 91 ff.
17 Galtung, Johan: Theories of Development, Conflict and Peace. Lecture outlines januari 1974 (kurs i Dubrovnik.).

Galtung, Johan: "A Structural Theory of Imperialism" i Journal of Peace Research, Oslo, vol 8 1971, s 89 ff.

Galtung, Johan: The True Worlds. Free Press, New York 1980.

18. Markovic, Mihailo: Att utveckla socialismen. Prisma, Lund 1972, s 133 f.
19. Wright, Georg Henrik von: Humanismen som livshållning. Rabén & Sjögren, Borgå 1979, s 87 ff, 168 f.
20. A a, s 71, 90 f.
21. Galtung, Johan: Theory and Methods of Social Research. Revised edition, Universitetsförslaget, Kristiansand 1970, s 240-264.

10: FUTUROFOBI OCH AKTIV ORIENTERING RELATERADE TILL OLIKA VARIABLER.

Detta kapitel innehåller ett avsnitt om futurofobi, en betydelsefull känsloupplevelse inför framtiden. Denna upplevelse torde variera med olika bakgrundsvariabler man också leda till olika reaktioner i sin tur. Sist i kapitlet försöker jag belysa ett annat viktigt förhållande nämligen vad som kännetecknar de aktivt orienterade i detta undersökningsmaterial.

10.1: FUTUROFOBI: FÖRESTÄLLNINGAR OM EN OTRYGG OCH HOTFULL FRAMTID.

I enkäten ställdes en fråga om i vilken utsträckning man upplevde framtiden som otrygg och hotfull eller trygg och säker. Svaren skulle anges på en sexgradig skala (se tabell 10.5.). För beräkning av AR = $\frac{\text{trygg} - \text{otrygg}}{\text{trygg} + \text{otrygg}}$ sker dikotomisering på skalmitten. (Detta är däremot inte fallet vid beräkningarna i tabell 10.6.).

Den oro man kan känna inför mötet med det kommande kallar Waldemar Rolbiecki för *futurofobi*.[1] Detta är inte synonymt med den stressrädsla som snabb förändring och ett överflöd av nyheter kan ge upphov till och som Alvin Toffler betecknar som framtidschock.[2] Det senare har att göra med överstimulering[3] samt snabb förändring - oberoende av om denna senare går i önskad eller oönskad riktning. Futurofobi uppstår som ängslan och osäkerhet inför upplevelsen av en dystopisk framtid.

Det ligger nära till hands att antaga, att den oro eller osäkerhet inför framtiden som man kan kalla futurofobi varierar för olika grupper i förhållande till dessa gruppers bedömning av framtidsbilden när det gäller sådana item som redovisas i figur 9.1. Men det bör också påpekas, att graden av futurofobi inte behöver vara proportionell till de konkreta eutopiska eller dystopiska framtidsbilder man föreställer sig. Man kan se faran i ögonen på olika sätt, olika inre, t ex ideologiska, förankringar kan göra individer och grupper olika fobireaktiva.

Vi jämför nu centrum-periferiskillnader och anger därvid att AR+ innebär att centrum är mindre pessimistiskt eller mer optimistiskt än periferin. Tabell 10.1. är en jämförande uppställning av medelkvoter för tio item om effekter samt upplevelsen av grad av otrygg/hotfull - trygg/säker framtid.

Tabell 10.1: Jämförelser mellan prediktion om socialt onda förhållanden och futurofobi (AR- = ett flertal upplever mer onda förhållanden och mer otrygg framtid).

	EM	EK	DIFF	L	E	DIFF	PM	RK	DIFF
A EFFEKTER (ONDA FÖRHÅLLANDEN, 1002)	-50(2)	-70(4)	+20	-47(1)	-61(3)	+14	-07	-94	+87
B FUTUROFOBI (OTRYGG, HOTFULL FRAMTID)	-55(2)	-60(4)	+05	-50(1)	-58(3)	+08	-63	-14	-49
DIFFERENS (A - B)	+05	-10	+15	+03	-03	+06	+56	-80	+136

Resultatet är intressant. Vi finner samma rangordning för de fyra icke ideologiska grupperna för A och B (se parenteser). För de ideologiska grupperna är ordningen omkastad. Beträffande effekter är *pessimismen störst* - som vi förut sett - *för de religiöst engagerade* och minst för de politiskt engagerade. Rangordning *RK EK E EM L PM*. *Futurofobin* är markerat *minst för de religiöst engagerade* och störst för de politiskt engagerade (PM skiljer dock ej mycket från övriga. Rangordning *PM EK E EM L RK*. Vi ser en stor likhet mellan A-B men kvoterna för ideologigrupper bryter mönstret. Den pessimistiska kristna ideologin om förhållandena på jorden som kanske inte upplevs *så* väsentliga motvägs av tryggheten i den kristna tron, en förtröstan på Gud och betydelsen av livet efter detta. Vi ser därför på tidsförankringen i tabell 10.2.

Tabell 10.2: Tidsförankring för olika grupper (AR).

ITEM	FEL (-)			PÅSTÅENDET ÄR		RÄTT (+)
Det viktigaste är att se framåt, ty det är bara framtiden som räknas.	L -25	RK -12	EK -03	E +15	PM +27	EM +33
Det viktigaste är inte hur det går i detta livet utan vad som sker i livet efter detta.	PM -100	EM -85	E -76	L -70	EK -68	RK +32

Vi finner, att politiskt engagerade ser framåt mer än religiöst engagerade. Mest markant är hur de religiösa skiljer sig från övriga grupper beträffande betydelsen av "livet efter detta". Detta kan som ovan antagits vara ett skäl till RK:s lägre futurofobi. Den marxistiska övertygelsen tycks inte ge "fobiskydd" men mindre utvecklingspessimism (AR -63 och -07 i tabell 10.1. mot -14 och -94 för RK).

Vi skall se på ett par andra item vid denna jämförelse mellan de politiskt respektive religiöst engagerade.

Tabell 10.3 Nuinflytande och futurofobi (procent).

PÅSTÅENDE	ALLA(L+E)	PM	RK
Jag tycker att jag har för litet inflytande i samhället	58%	69%	50%
Jag tycker att ungdomen har för litet inflytande i samhället	54%	75%	20%
Jag tycker att framtiden känns otrygg och hotfull (futurofobi)	77%	81%	57%
N	261	16	14

Religiöst engagerade kvinnor upplever maktlöshet i mindre utsträckning än övriga. Se speciellt om ungdomens inflytande i förhållande till vad politiskt engagerade män anser härom. Kanske är det så, att de religiösa i motsats till de politiskt engagerade inte uppfattar och erkänner världsliga makthavare som avgörande. Det är Gud som har makten och han tar trots alla prövningar på jorden hand om människorna. Tänkbart är återigen, att de religiöst engagerade av dessa skäl inte upplever maktlöshet i nuet så starkt som andra gör detta.
Ett visst samband tycks kunna finnas för politiska män mellan känsla av brist på inflytande och futurofobi. Vi skall fortsätta att se på futurofobi nedan.

10.1.1: Resultat och diskussion om samband futurofobi och olika index och item.

Vi skall utan att ställa upp några hypoteser diskutera några korstabelleringar med futurofobi som en av de två ingående variablerna. Vid dikotomisering av olika item har *medianprincipen* använts vilket inte alltid ger

delning på skalmitten. Indexkonstruktioner, variabelöversikt och resultat återfinnes i tabellerna 10.4., 10.5. och 10.6. Tyvärr finner jag inte utrymme för en mer ingående genomarbetning. Ett flertal andra item och index har prövats med futurofobi utan att finna några nämnvärda samband. De är inte medtagna nedan.

Tabell 10.4: Indexkonstruktion. Upplevelser av nuinflytande och osäkerhet.

V A R I A B E L		D I K O T O M I	V A R I A B E L V Ä R D E N		
Enkät-fråga	Benämning				
INDEX 1004. NUINFLYTANDE: HÖG 7 LÅG 6					
			För stort	Lagom	För litet
71	Ungdomens inflytande		1	2	3
72	Mitt inflytande		1	2	3
73	Myndigheternas intresserar sig inte för vanliga människor		Nej, fel 1	Osäker 2	Ja, rätt 3
INDEX 1006. OSÄKERHET: HÖG 5 LÅG 4					
			Ja, rätt	Osäker	Nej, fel
75	Framtiden är så osäker att det bästa man kan göra är att ta dan som den kommer		3	2	1
76	Allting ändras så snabbt nu för tiden att man knappt vet vad som är rätt eller fel		3	2	1
77	Det är egentligen ingen mening med livet och därför är det ej idé att planera framåt		3	2	1

INDEX 1001. MATRIALISM: Se tabell 9.5.

Tabell 10.5: Variabelöversikt.

VARIABEL		DIKOTOMISERING	
ENKÄT-FRÅGA	BENÄMNING	HÖG	LÅG
8	Jag tycker framtiden känns... (Futurofobi)	abs. tal 53 (49 54) 26 12 4 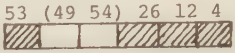	
		Mkt otrygg o hotfull	Trygg och säker
74	Världen är så komplicerad att det enda vi kan göra är att lita på ledare och experter	Instämmer Är tveksam	Nej, fel
68	Inställning till nyheter/ förändring	Starkt positiv Ganska positiv	Tveksam till Helt emot

Anmärkning: För futurobi (fråga 8) betecknar endast skalsteget längst till vänster "hög".
Två av skalstegen är inte alls medtagna (nummer 2 och 3 från vänster).

Vid sin diskussion av alienationsbegrepp tar Erik Allardt[4] bl a upp *meningslöshet* (osäkerhet eller likgiltighet inför de värden som kan erbjudas), *normlöshet* eller anomisk alienation (individen saknar upplevelser av klara normer) samt *roll- eller självalienation* (man känner osäkerhet inför sina roller). Jag har avsett, att mina item (enkätfråga 75, 76 och 77) som jag här tillsammans kallar upplevelse av *osäkerhet* och betecknar som index 1006 skall svara ungefär mot dessa begrepp.
Skilt från detta ställer Allardt upp *känslan av maktlöshet*, av att det är andra i samhället som har makten. Detta svarar mot index 1004 (brist på) *inflytande* (enkätfråga 71, 72 och 73) inklusive upplevelsen av en politisk, ekonomisk och eventuellt också vetenskaplig expertoligarki till vilken man inte anser sig själv höra. Denna upplevelse bör ligga nära känslan av ett oautentiskt samhälle.[5] *Maktlöshet i framtiden* (index 1003 - se tabell 9.5. och 9.6.) torde vara nära besläktat med föregående begrepp och pekar på en föreställning om en oautentisk framtida samhällsstruktur. Att denna struktur har samband med flyktreaktioner och andra fysiskt, psykiskt och socialt skadliga "effekter" har vi funnit i tabell 9.6. för detta materialet.[6]

Tabell 10.6: Futurofobi korstabellerat med olika index och item (elevdata).

ITEM/INDEX		KORR (Yule's Q)	OBSERVATIONER
FUTUROFOBI a fråga 8	NUINFLYTANDE 1004	-0,93	50
FUTUROFOBI b	LEDANDE/EXPERT-TILLTRO fråga 74	-0,58	65
FUTUROFOBI c	NYHETER/FÖRÄNDRING (pos. inst.) fråga 68	+0,10	68
FUTUROFOBI d	OSÄKERHET 1006	-0,24	63
FUTUROFOBI e	MATERIALISM 1001	+0,23	59

Anmärkning: Negativ korrelation innebär att futurofobi och den andra variabeln går i olika riktningar. När den ena ökar så minskar den andra. Positiv korrelation innebär att futurofobi och den andra vairabeln går i samma riktning. Bägge ökar eller minskar samtidigt.

a) Upplevelse av lågt inflytande har samband hög futurofobi eller upplevelse av högt nuinflytande har samband med låg futurofobi.

b) Enligt tabellen tycks tilltron till *ledare och experter* stå i ett omvänt förhållande till graden av futurofobi. Man kan se det som om en hög tilltro till ledare och experter ger känsla av en trygg och säker framtid. Det kan, men behöver inte, betyda, att man i viss mån lastar ledare och experter för de otrygga framtidsutsikter man upplever.

c) Inställningen till *nyheter och förändring* visar för folkhögskoleungdomen mycket svagt samband med futurofobi.

d) Man kanske hade väntat ett positivt och ganska starkt samband mellan känsla av osäkerhet och känsla av otrygg och hotfull framtid. Men att se faror i framtiden innebär tydligen inte att man samtidigt vill taga dagen som den kommer och inte heller att man upplever brist på normer att följa.

e) Ett svagare positivt samband mellan upplevelse av ökande *materialism* i framtiden och otrygghet inför denna senare finns här.

inte helt oväntat har vi funnit, att futurofobi, föreställningen om en otrygg och hotfull framtid, har starkt samband med upplevelsen av brist på nuinflytande liksom med uppfattningen att inte låta ledare och experter ensamma planera framtiden. Däremot fann vi emellertid, att ökad futurofobi och osäkerhet *inte* hade positivt men ett svagare negativt samband. Det kan tyda på - i enlighet med Allardts uppdelning - att index 1004 och 1006 visar ganska skilda innehåll.

10.2: AKTIV ORIENTERING.

Aktiv orientering är på olika sätt behandlat tidigare i resultatredovisningen. Vi skall här först se på de olika undergrupperna. Sedan skall vi taga fram några korstabeller med aktiv orientering.

10.2.1: Undergrupperna och några item i relation till aktiv orientering.

Centrum bör genomgående vara mera samhälls- och framtidsengagerade än periferin. Det är närmast ett validitetskriterium (se tabell 5.7.). I kapitel 6 är detta ytterligare styrkt (se t ex tabell 6.4.). Den samhällsaktivt orienterade är tydligen den som för det första har möjlighet att ta emot, uppfatta och tolka information vilket kan bero på ålder, utbildning etc. Man kan säga att de är *kapabla*. För det andra är han *motiverad* t ex genom att han antagit ett struktuorienterat förhållningssätt och accepterat ett värdesystem i enlighet härmed. Kunskapen har klarlagt sambanden mellan struktur, resursfördelning och möjligheterna till behovs tillgodoseende. Motivationen samlar och - med hjälp av kunskapen - riktar latent energi för att kunna överföra den aktiva orienteringen till social handling. Den större "informationskapaciteten" hos centrum jämfört med periferin innebär en större närhet till - om än inte likhet i värderingar med - samhällets beslutskärna. Detta bör också ge andra attityder än hos den mindre aktivt orienterade. Härigenom bestäms även attitydens styrka och riktning i viss utsträckning. För det här avsnittet skall jag emellertid inte ställa upp några hypoteser för enskilda frågeställningar utan i en tabell komplettera tidigare data om relationerna centrum-periferi och ideologiska grupper.

Tabell 10.7: Vissa förhållningssätt för de olika undergrupperna (AR).

ITEM	EM		EK	L		E	PM		RK
a) NYHETER/FÖRÄNDRING[x] (AR+ = positiv inställn.)	+52	>	+15	+72	>	+31	+100	>	+29
b) VÄRDERINGSÄNDRING[xx] (AR+ = många värd. bör ändras)	+32	>	+13	+17	<	+21	+63	>	-09
c) LEDARE/EXPERTTILLTRO[x] (AR- = lågt behov av)	-63	>	-71	-91	<	-67	-54	>	-71[xxx]

x För närmre förklaring av item se tabell 10.5.[xx] "Jag tycker att... Våra värderingar är *bra som de är*; En del värderingar inte är bra; *Väldigt många värderingar bör ändras*; Kan inte yttra mig i frågan". För erhållande av kvoten (AR) ställdes första alternativet mot det tredje.

xxx 50% tveksamma och faller utanför AR. Hos övriga grupper 15-25% tvekande

a) Någon större ängslan för *nyheter och förändring* finns inte. Centrum är markant mer positiv än periferin. b) Centrum-periferi-mönstret stämmer inte när det gäller inställningen till våra *värderingar*. Konsensusinriktade lärare tycks förena sig med kvinnliga elever (inräknat de religiösa) som kanske kan sägas vara traditionellt konservativa. De politiskt engagerade männen är som väntat förändringsinriktade. c) Det är helt klart att man inte vill överlåta utvecklingen åt *experter och ledare*. Det torde ha framgått redan av t ex tabell 10.3. och 10.6. Man vill ju ha mer att säga till om än man har och man önskar mycket markerat, att vanligt folk skall få mer att säga till om till år 2000 (tabell 8.10. och figur 9.1.). Intressant kan vara, att notera lärarnas mycket markerade motvilja att överlåta utvecklingen åt ledares och experters omdömen.

Uppföljningsintervjuernas resultat: Ett antal frågor ställdes just i dessa sammanhang. De flesta svaren kom från de politiskt engagerade när det gäller nyheter och förändring men var mer jämnt fördelade för de övriga frågorna.

a) Nyheter och förändring. Vid frågan om hur man upplever *snabb* förändring svarade drygt hälften oroligt-otryggt, andra hälften lugnt-tryggt. Dessa var dessutom otåliga och nyfikna. De politiskt engagerade önskade en nästan total eller relativt stor förändring av samhälllet. De flesta av dem önskade därvid att denna förändring varken skulle gå fort eller långsamt men ett

fåtal önskade att den skulle ske så snabbt som möjligt.
Att få människor att ändra sina matvanor anses vara mycket svårt. Jag ställde därför frågan om man kunde tänka sig att t ex sluta äta kött. De flesta - så väl politiskt som religiöst engagerade som övriga - svarade att de skulle kunna tänka sig detta om det var nödvändigt även om det inte blev lätt. Endast två stycken svarade defintivt nej.

b) Värderingsändring. Man önskade, att tron på auktoritet, konkurrens- och prestationsmentaliteten och nedvärdering av utslagna, kvinnor, äldre, invandrare och andra raser skulle försvinna. Man önskade också mindre av materialistiskt och kapitalistiskt tänkande. I stället ville man betona solidaritet, gemenskap, omtanke, rättvis resursfördelning och tolerans. Dessa svar kom från alla de intervjuade grupperna. De religiösa tillfogade också en kristen livssyn som viktigt. Dessa svar angav tydligen också i stor utsträckning vilken typ av samhälle man önskade.

c) Ledare och experter. På frågan om man var nöjd eller inte med de upplysningar man fick om ledares och experters planering av framtiden svarade de allra flesta, oavsett hemvist, att de ville ha mycket eller ganska mycket mer upplysningar härom. Experter behövs som rådgivare ansåg några, men man ville mycket gärna själv taga del i planering: Alla bör tillsammans planera framtiden. De religiöst engagerade var mer tveksamma i sina svar härvid. Lag och ordning är instiftad av Gud och vi kan bara komplettera var exempel på svar.

10.2.2: Samband mellan aktiv orientering och olika föreställningar.

Aktiv orientering kommer nedan att mätas med fyra olika variabler: Framtidstänkande (tänker på världens framtid, enkätfråga 4a), framtidsengagemang (känner för världens framtid, enkätfråga 7d), samhällsengagemang (intresse för samhällsproblem i radio och TV, enkätfråga 101) samt talat på möte (enkätfråga 104). Tio jämförelser kommer att genom korstabellering tagas fram för fem olika upplevelser eller åsikter.

Vi har i materialet två grupper med stark ideologisk anknytning, religiöst respektive politiskt engagerade. Vardera gruppen har en motivation för sitt kunskapssökande och sitt handlande som påverkas av deras ideologi. Motivation betyder att skaffa sig kunskaper och undvika att skaffa sig kunskaper enligt ideologins anvisningar.[7] Ideologin kan ge skygglappar åt ett håll och fokusera uppmärksamheten åt ett annat håll. Ideologin kan därvid vara

t ex mer eller mindre inåtriktad eller utåtriktad. Jag har också talat om två kosmologier: Individorientering: samt strukturorientering. *Med aktiv orientering menar jag* här en strukturorientering, ett engagemang i denna världens skeenden, i samhället och människornas beroende härav för att få sina behov tillgodosedda. Socialpsykologiskt uttryckt: Interaktionen mellan människorna och samhället.

Den strukturorienterade skaffar sig kunskaper om strukturella sammanhang och detta ger en mobilisering till aktiv "politisk" människa. Mer strukturorienterade bör skilja sig från mindre strukturorienterade i sina föreställningar om förflutet, nuet och framtiden och i sina åsikter och attityder till olika företeelser. Jag skall, underbyggt av vissa resonemang, testa några samband med aktiv orientering.

Tabell 10.8: Variabler för aktiv orientering.

VARIABEL		DIKOTOMISERING	
ENKÄT-FRÅGA	Benämning	HÖG	LÅG
101	Intresse samhällsfrågor i Ra/TV	mycket stort Ganska stort	Ganska litet Inget alls
104	Talat på möte för att framföra egna synpunkter	Ja	Nej
7d	Känner för hela världens framtid	 Mkt starkt	Inte alls
4a	Tänker på hela världens framtid	 Mkt ofta	Aldrig

Tabell 10.9: Variabler för mätning av samband med variabler för aktiv orientering.

V A R I A B E L			
ENKÄT-FRÅGA	BENÄMNING	HÖG	LÅG
8	(1) Futurofobi	Se tabell 10.5.	
INDEX 1006	(2) Osäkerhet	Se tabell 10.4.	
6	(3) Jag tycker år 2000 är...	Mkt nära	Mkt avlägset
69	(4) Jag tycker att våra värderingar..	Är bra En del ej bra	Väldigt många
74	(5) Tilltro till ledare och experter	Se tabell 10.5.	
INDEX 1004	Nuinflytande	Se tabell 10.4	

10.2.2.1: Hypoteser om samband mellan variablerna i tabell 10.8. och 10.9.

1. Aktiv orientering och futurofobi: Kunskaper, som ger en ökad klarsyn om samhällsförhållandena, visar också hur mycket det är man inte vet hur komplicerade sammanhangen kan vara, hur svåra att komma till rätta med. Detta kan ge en stark känsla av att framtiden är hotfull och otrygg. Man blir osäker om vad som kan hända. Detta gäller inte minst om man upplever maktlöshet i nuet, dvs starka begränsningar i sina egna möjligheter att påverka.[8] Det tycks därvid vara den upplevda trenden på "högre nivå" som oroar med företeelser som svält i världen, krig, miljöförstöring, överbefolkning, arbetslöshet etc om man utgår från uppföljningsintervjuernas svar. Att den medvetne kan tycka att framtiden känns hotfull och otrygg betyder inte nödvändigtvis att han är pessimist. Tvärtom kan han ändå ha en optimistisk syn, en tro på att det åtminstone på längre sikt - från år 2000 och framåt - blir bättre. Men denna syn beror inte alltid på graden av medvetenhet utan på om man t ex har en optimistisk ideologi som de politiskt engegerade (se tabell 10.1.). Olika grupper medvetna människor kan, anser jag, ha olika uppfattningar om utvecklingen av de "onda förhållandena" på olika tidsavstånd från nuet.

Hypotes 1: Det finns ett positivt samband i detta material mellan aktiv orientering (samhällsengagemang) och futurofobi. Högre engagemang - högre futurofobi.

2. Aktiv orientering och osäkerhet om normer och om framtiden: Direkt i samband med ovanstående hypotes om sambandet mellan samhällsengagemang och futurofobi, upplevelse av hotfull och otrygg framtid, kan vi också återgå till tabell 10.6. Där ser vi, att futurofobi också har samband med känsla av osäkerhet men i omvänd riktning (ökad futurofobi - minskad osäkerhet) även om sambandet inte är starkt. Kan vi då också vänta oss, att ökat samhällsengagemang - operationaliserat med frågor om intresse för samhällsprogram i radio och TV, "känner för världens framtid" och "talat på möte" - har samband med mindre osäkerhet?
Sambandet kan tolkas på mer än ett sätt: Osäkerhet kan medföra samhällspassivitet och omvänt kan t ex engagemang, aktivitet, hålla osäkerheten borta. Jag vill vara försiktig med orsak-verkanresonemang. Troligtvis råder en viss ömsesidighet.

Hypotes 2: Det finns ett negativt samband mellan aktiv orientering och osäkerhet. Högre engagemang - mindre osäkerhet om normer och om framtiden.

3. Aktiv orientering och tidsuppfattning: Undersökningar har visat på ett samband mellan styrkan i motivationen - och kanske därmed engagemanget för framtiden - och uppfattningen om tidsavstånd.[9] Vi har tidigare funnit ett samband mellan grupper som i olika grad är aktiva och engagerade utåt och deras subjektiva upplevelser av tidsavståndet till år 2000 (se tabell 5.7. och tabell 6.2. samt tabell 6.7. om tänker tabell 6.8. om talar och tabell 6.9.-10. om exponering när det gäller framtiden).

Hypotes 3: Det finns ett negativt samband mellan aktiv orientering och subjektiva tidsuppfattningen. Högre engagemang - kortare subjektiv tidsupplevelse.

4. Aktiv orientering och inställning till värderingar: Om den aktivt orienterade känner stark futurofobi även om han inte känner normosäkerhet men däremot upplever brist på medbestämmande så bör han vara intresserad av att värderingar som stöder och bidrar till att bevara oautentiska samhällsförhållanden som han upplever det minskar i betydelse och ersätts av nya värderingar. Detta har framgått av intervjusvaren (se efter tabell 10.7.). Man önskade minskad konkurrens, mentalitet och önskade bl a mer solidaritet, gemenskap och jämlik resursfördelning.

Hypotes 4: Det finns ett positivt samband mellan aktiv orientering och önskan om ändring av värderingar.

5. Aktiv orientering och tillit till och beroende av ledare och experter:
Att finna att framtiden är otrygg och hotande när man själv upplever brist på medbestämmande och att förvänta sig fortsatta och kanske ökande onda förhållanden (figur 9.1. och tabell 9.6.) i takt med ökad maktlöshet för människorna kan knappast visa på någon större tilltro till experter och ledare. Intervjuerna visar också missnöje med informationen och en önskan att själv få taga större del i planeringeń av framtiden. Detta senare ligger i själva begreppet aktiv orientering.

Hypotes 5: Det finns ett negativt samband mellan aktiv orientering och tilltro till experter och ledare. Högre engagemang - mindre tilltro.

10.2.2.2: Resultat beträffande samband aktiv orientering och olika variabler.

Samtliga hypoteser styrks av resultatet. Det finns ett ganska starkt stöd för de fyra första hypoteserna och ett svagare för den femte som framgår av figur 10.1.

"Talat på möte" har här vissa svagheter när det gäller att mäta aktiv orientering i betydelsen av samhällsriktad strukturorientering. Jag borde preciserat frågan till *vad* man talat om vid *vilket sorts* möten. 57% av de religiöst engagerade kvinnliga eleverna har talat på möte. Men de religiösa (12% av elevmaterialet) torde företrädesvis talat på väckelsemöten om sin trosupplevelse. De uppfattar dessutom att det är ganska långt till år 2000. Vid en bättre operationalisering för att mäta aktiv orientering vågar jag antagandet, att vi hade fått ett högre korrelationer. Enkäten hade emellertid inte framställts med någon tanke på den typen av korstabelleringar som här skett för att mäta olika samband med samhällsaktivitet. Resultaten är likaväl talande.

Figur 10.1: Aktiv orientering: Samband olika index och item (korrelation Yule's Q).

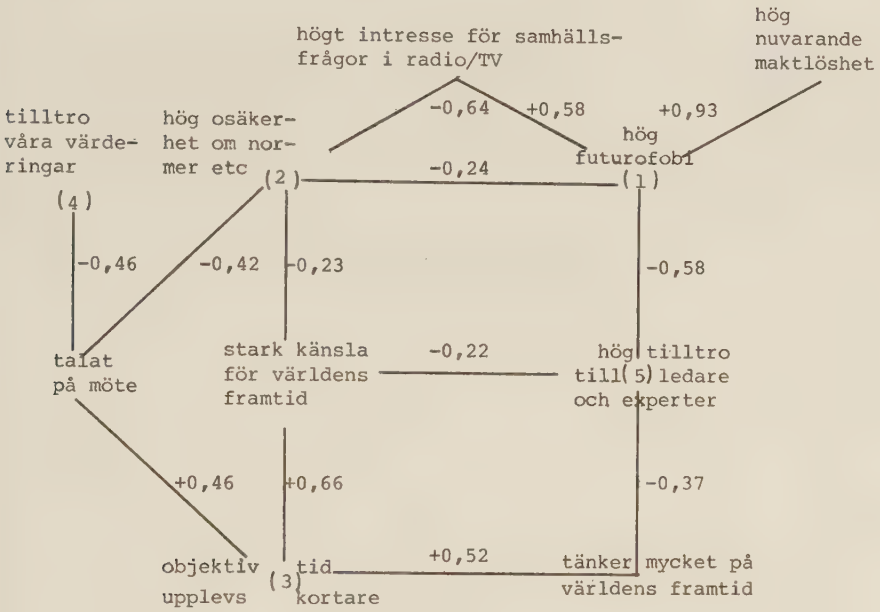

Den aktivt orienterade som är missnöjd med sin numakt och följer samhällsutvecklingen bl a i radio och TV med all dess dystra information och varierande profetior upplever i sin medvetenhet tydligen ett slags stark oro och otrygghet inför framtiden, futurofobi. Men han tar inte till skyddsmekanismer som privatism, presentism och konsumism för att fly undan. Han blir inte alienerad eller pessimist utan tycks vara beredd på att själv vara aktiv för att "skapa framtiden". Att det samtidigt finns en viss misstro mot ledande och experter är kanske följdriktigt liksom kritiken mot de värderingar som bidrar att styra utvecklingen. Kanske futurofobin ger insikt och frigör energi mer än den passiviserar: "Samhället behöver inte vara på det här sättet". Förnekelse och något av revolt kan så gå över önskan om reformer och nyskapande. En strävan att påverka samhället via en mer eller mindre medveten föreställning om framtiden.

Figur 10.2: Attityder och upplevelser hos aktivt orienterade.

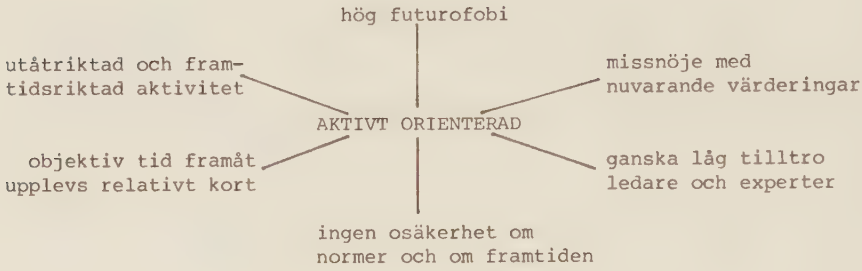

Noter

1. Rolbiecki, Waldemar: "Prognostication and Prognoseology" i Mankind 2000. Universitets forlaget, Oslo 1969, s 278 f.
2. Toffler, Alvin: Future Shock. Bantam Books, New York 1971, s 2 och 418 ff.
3. Frankenhaeuser, Marianne: Forskning om människan i framtidens samhälle. Ds Ju 1972:24, s 14 ff.
4. Allardt, Erik: Samhällsstruktur och sociala spänningar. Almqvist & Wiksell, Tommerfors 1970, s 75-92.
5. Etzioni, Amitai: The Activ Society. 2:print, The Free Press, New York 1968, s 618 ff.
6. Etzioni, Amitai: "Man and Society: The Inauthentic Condition" i Human Relation, vol 22 nr 4 1969, s 330 f.
7. Myrdal, Gunnar: Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen. Rabén & Sjögren, 2:a upplagan, Uddevalla 1970, s 23.
8. Keniston, Kenneth: "Social Change and Youth in America" i Eriksson, Erik H (ed): Youth: Change and Challenge. Basic Books, New York 1976, s 174.
   Etzioni, 1968, s 238 f.
9. Ekman, Gösta and Ulf Lundberg: "Emotional Reaction to Past and Future Events as a Function of Temporal Distance" i Acta Psychologica, vol 35 1971, s 430-441.

SUMMARY

PURPOSE

The primary purpose of this study is to examine the different dimensions of projected images of the future. This involves attempting to discover how these images come about and what determines their variation, seen primarily, from a sociological perspective. Is it possible to determine how the projections of the future are dependent upon, or work basically together with external circumstances such as cultural and national affiliation? To what extent is it possible to determine the relationship between group affiliation, roles and involvement, and thoughts concerning the future?

A more feasible aim is to attempt to describe what students and instructors at Folk High Schools think about and hope for the future. How, and to what extent people look at the future can be of fundamental importance in the development of society. The conception can, through active orientation, lead to actions which influence how the future actually will be. This can also, due to a *future phobia*, feelings of a menacing and uncertain future, or as a *defense mechanism* against the present, hinder a suitable action. The study, therefore, can be viewed as a modest support for the planning of setting up future studies to develop conceptions in time, space and content. According to the state, the Swedish Folk High School should increase the individual's awareness of both his own condition regarding the future, and that of the world at large; as well as strengthen his desire and capacity to actively influence working conditions and the society.

In my research, I have first made a comparison with an earlier international analysis ("The Images of the World in the Year 2000: A ten nation study") to discover the differences or similarities between that and my Swedish material. My own material is comprised of students and instructors in Folk High Schools, which is divided up into subgroups (men and women, instructors and students) to see if the images of the future vary from one to the other. This study also builds upon some present thoughts on ideal types of societies. Can the sample group of Folk High School students have a projected image of the future which resembles a composite picture of any of these ideal types of society?

THEORETICAL METHODS

The investigation is built chiefly upon a survey among approximately 200 students and 60 instructors within Folk High Schools in Sweden. Eight schools from a total of around 100 were selected. This selection was divided up so that it corresponded as nearly as possible with the total distribution found in my universe. This is true both geographically as well as regarding the type of schools. Thus state supported secondary schools, church affiliated schools, and schools backed by the labor movement are represented.

Two special "extreme" groups were chosen to be able to compare the images of the future within groups which distinctly separate themselves ideologically. One group belongs to the Pentecostal Movement, and the other belongs to the Social Democratic Labor Union (the national union organization, or "L.O."). In both cases the students, with almost no exception, were very strongly involved in their ideological movement.

The following assumption lies behind the group comparisons: the individual, to a great extent, develops conceptions in accordance with the so-called reference group theory. This involved in the first place, that the conceptions or projected images about the future which the individual develops agree, to a great extent, with the social conceptions which are prevalent in the groups which the individual comes into contact with, and shares common norms and values with, as well as general interests.

We can also, at this point, make divisions into ascribed roles which are applicable to a certain sex or particular age group; and in acquired roles such as to be an instructor or student, or as the case may be, religiously or politically involved. Some of these roles can be consolidated into John Galtung's social positions index. This differentiates between central and peripheral positions which consist of several components. (This is discussed in Swedish in 4.2.2 with text, diagrams and tables.)

As is clearly seen in the previous, an international comparison with the Swedish material has been made. Different types of communities can result in a variety of images regarding the future within it's members. This applies not only to historical societies, but societies in the present and even utopian societies of the future.

With reference to Gerhard Lenski, Amatai Etzioni and Johan Galtung, I have done a summarized overview of social dynamics in regard to the rank order of society. The degree of "structural violence" with attention to what extent the "basic human needs" are provided for by the society is discussed here. This can presumably be seen to reflect various societies' degree of authenticity regarding the distribution of political and economic resources, among other things. This reveals the society's norm structure and productive powers' way of affecting the techniological and economic development. Man's living conditions, experiences and relationships to others are affected by all of these circumstances.

The modern industrial society with higher or lower degrees of development, and the subsequent varying images regarding the future this can result in, is dealt with in this investigation. In "The Ten Nation Study", Protestant and Catholic countries, as well as Socialistic and non-socialistic countries are represented. The division generally emphasized here in the comparison with the Swedish material is, however, the division into higher and lower technically and economically developed countries. The question is whether or not Sweden, being a "super industrialized country", distinguishes itself from the other countries' projected images regarding the future.

In this comparison between countries in "The Ten Nation Study" and my own data, there arise other theoretical and methodological problems: A. The Swedish investigation was conducted approximately six years after "The Ten Nation Study"; and B. The sampled groups are not totally alike.

The following can be said in regard to point A: 1) The factual situation in the particular country and in the world may have changed; 2) The factual information as well as policies concerning information from the mass media may have changed; 3) Changes may have taken place in society's norm system, which can strongly influence people's values and conception of reality; 4) There are six fewer years to the year 2000 for the Swedish sample, than during the time of "The Ten Nation Study", which can give a different judgment regarding this future point in time.

We know regarding point B, that the Swedish material is not a random sample of the Swedish population between ages 15 - 40. This is primarily the case, however, with the countries involved in "The Ten Nation Study." The minimum Swedish age is 18 years, but 15% of the respondents in the "Ten Nation Study"

sample are under 18 years of age. Rather, 15% of the Swedish sample are above 40 years of age. The average age in Sweden at the time of the survey in 1973 was approximately 23. As opposed to that, the average in "The Ten Nation Study" survey was between 26 - 27 years of age. This gives a median age difference of nine years between the investigations.

There is, accordingly, a cohort phenomenon. We assume the formative years to be between 14 - 24 years of age. It is assumed that during these formative years, one discovers the workings of society's structure, processes, and characteristics in general. One also assesses his own place and possibilities within the system and possibly takes a position with the implication of effecting a probable and desirable future. Sweden and the other nations belong to different "socio-historical generations" in relation to their state of development. If those under the above mentioned point A produce the conditions presumed to be correct, and if they proceed in the same direction when it comes to influencing the images regarding the future, it will have effects upon the testing of the hypothesis (see 4.1 and diagram 4.1). Due to the development and experiences around the 1970's, one should take a certain measure of precaution regarding comparison between the Swedish data and that of "The Ten Nation Study". Sweden can be seen as a more "super industrialized nation" than if the six year time difference between the investigations had not existed.

The sampling procedure and the rather limited Swedish sample, along with a few other circumstances make it rather unmeaningful to use a statistical test of significance of the hypothesis. I therefore use a method which is not so rigid. This is suitable since I try, for instance, to find *patterns for similarities and differences in attitudes* between the Swedish data and that from "The Ten Nation Study".

All of the Swedish subgroups are also compared with each other in several instances for a number of related items. In the comparison of instructors and students, and also the religiously and the politically active groups, a unified picture for each respective group and for the differences between the pairs on certain sets of questions was expected in accordance with the given theory. This applies, for example, regarding involvements for the future, as well as concerning time and space and for the degree of optimism or pessimism. On account of these supposed relationships between observations, I use here a less ridgid theoretical significance test. This is more extensively discussed in Chapter 4.3 and the relevant notes, numbers 23 and 26.

The above makes it also appropriate to use an acceptance ratio rather than raw data for quota comparisons of the data. With this we obtain a single simple parameter. None the less with alternative answers such as "more than now" as opposed to the alternatives "less than now", "yes, right", and "no, wrong". When a relatively significant number of respondents chose a middle alternative, I have in the text or directly in the tables made note of that. In some instances I have also given the data in percentage or absolute numbers. Acceptance ratio is in addition widely used in "The Ten Nation Study" with which this material is compared in several contexts (see also Chapter 4.3 and notes number 24 and 25).

Example of calculations of acceptance ratio (AR):

a number of positive answers
b number of negative answers
c number of middle answers

$$AR = \frac{a - b}{a + b}$$

The diagram below will show how my data material is used in the investigation in relationship to other theories and other investigations.

Diagram 1: SUMMARY OF THE ANALYSIS OF THE DATA MATERIAL

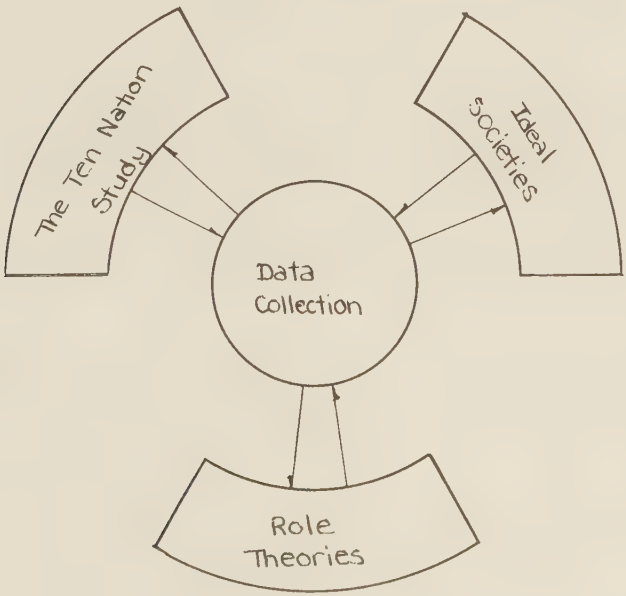

RESULTS OF NATIONAL COMPARISON

Explanations for the abbreviations:

CS	Czechoslovakia	GB	Great Britain	Underline denotes the
E	Spain	J	Japan	so-called "higher
IND	India	N	Norway	technically and econ-
PL	Poland	NL	Netherlands	omically developed
YU	Yugoslavia	SF	Finland	countries
		S	Sweden	

Subjective time: Countries with verbalized long-range goals experience objective time to be short, in accordance with Sicinski's premise.

Table 1: Subjective time perspective: Is the year 2000 far away or close (AR)?

Far away										Close
N	GB	E	SF	NL	S	PL	CS	YU	IND	J

The dimension of space: Concern for the entire world vs. own country only

a. The higher the level of techniological and economic development, the more internationally conscious.

   Sweden is the most developed country, and confirms the rank of most internationally aware country.

b. The smaller the country, the more internationally aware. Sweden was among the most internationally oriented of all countries surveyed.

Overall conceptions regarding development. Cantril items (in rank order.)

The lower the level of development, the more consumed with:

a. personal standard (relative optimism)
b. own country's development (relative optimism)
c. the world's development (relative optimism)

Table 2: Development of pessimism

										Optimism	
Year 2000	a.	N	[S]	NL	GB	SF	J	CS	E	YU	IND	PL
minus	b.	[S]	N	NL	J	E	YU	GB	CS	SF	PL	IND
"today"	c.	[S]	NL	J	E	N	SF	IND	GB	YU	CS	PL

Note: Sweden very pessimistic

Sweden's place in the results seem to strengthen the hypothesis. Observe the differences in the selections.

Table 3: Combination of ego, the world, and Sweden and their mutual relationship

NATIONAL GROUP	SCOPE	5 YEARS AGO	TODAY	IN 5 YEARS	YEAR 2000
LOWER DEVELOPMENT	THE WORLD	-44	-34	+41	+84
	EGO	-50	-01	+52	+71
	THE COUNTRY	-54	-13	+48	+78
HIGHER DEVELOPMENT	THE WORLD	-10	-12	+34	+63
	EGO	+05	+57	+85	+77
	THE COUNTRY	+33	+30	+61	+71
SWEDEN, 6 YEARS LATER	THE WORLD	-09	-07	-13	-18
	EGO	+24	+62	+82	+48
	THE COUNTRY	+76	+74	+61	+25

(See also diagram Chapter 7, p. 92-93)

A. Social mobility

Every country, and especially Sweden, believes that women and young people to a great extent will have leading positions in the year 2000.

B. Normative characteristics in development

All predict that in the year 2000 there will be a greater interest in materialism, but that Sweden will rank the lowest in this. (This is apparent moreover, in that Sweden does not wish to continue to in the most recent trend of development.)

Religious belief and family items

A. All countries believe that close family relationships and religious belief will diminish, and that to a large extent sexual freedom will increase. In all three cases, Sweden is found to be in an intermediate position.

B. To a large extent, everyone (including Sweden) desired close family relatio ships to increase.

All socialistic countries (except Poland) and capitalistic industrial countries desire a decrease in religiosity. Sweden prefers to remain as they presently a

Communist countries in particular (Yugoslavia and Czechoslovakia, with the exception of Poland) expressed a desire for increased sexual freedom. Sweden was found to rank among these countries.

Domestic future items (belief about the year 2000 in relationship to today)

"Interpersonal items" such as happiness and job satisfaction are taken up here, as well as brotherly love and items concerning "social ills" such as crime, narcotics and mental illness.

In regards to these items, "The Ten Nation Study" found in agreement with Galtung's hypothesis, that the higher the level of technological and economic development, the greater the level of a developing pessimism (in terms of increasing correlation - Yule's Q). This is also true of Sweden, which in nearly every instance has a very dim outlook upon the course of developments until the year 2000. (See Chapter 8, notes 5-7.)

We have, finally, a table comparing the Swedish data with the other greater and lesser technically and economically developed countries.

Table 4: Comparisons of predictions for the country's and world's development from "today" to the year 2000 (Cantril) and specific characteristics.

NATIONAL GROUP	THE WORLD[x]	THE COUNTRY[x]	SPECIFIC DEVELOPMENT[xx]
Lower developmental level	+118	+91	-02
Higher developmental level	+ 75	+41	-39
Sweden, 6 years later	-11	-49	-65

x See table 3

xx Average results of the AR for 6 factors: crime, psychological illness, happiness, friendliness, job satisfaction and unemployment.

Sweden demonstrates the dystropic picture we might have expected. This is not necessarily dependant solely upon Sweden's degree of development. The opinion about the change in conditions from 1967 to 1973 and the differences in the sample groups may have influenced Sweden's predominantly pessimistic view.

Conclusion: Sweden seems, in several aspects, to consider itself as having had enough of the most recent trend of developments; but fears that this will continue, and that various "negative effects" (such as "social ills") increase.

THE RESULT OF COMPARISONS BETWEEN THE SWEDISH GROUPS.

Explanations for the abbreviations: C = central P = peripheral
EL = male students EK = female students
L = teachers E = students in general
PM = political men RK = religious women

C = L and EM P = E and EK

Subjective time distance and future involvements.

How one experiences the length of objective time is considered to be an indicato of "future consciousness" (see Chapter 6, note 2). The nearer one experiences year 2000 to be, the more aware one should then be. Central groups ought to be more aware of the future than the peripheral groups; older people more than the younger (Klineberg, Chapter 6, note 4); higher social groups more than lower (LeShan, Chapter 6, note 5). Data is according to AR+ = more aware.

Political men, who ought to be strongly involved in the future, can presumably think that the time distance to year 2000 is short.

Table 5: Subjective time perspective. Is the year 2000 far away or near (AR, rank order)?

Far away					Close
EK -4	RK +14	E +16	L +37	EM +42	PM +75

The political factor, and to a certain extent social position, are strongly evident. It is possibly tradition and family responsibilities - the necessity to look to daily, immediate things - that causes women to generally consider th year 2000 far off.

Objective time distance and future involvements.

The question posed was how often one looks to different time periods in the future (1-2 years; 3-5 years; 6-10 years; more than 10 years).

According to the data, the central group thinks considerably more frequently about the future than the peripheral group. Future involvement also decreases more slowly for the central group than for the peripheral group, with an increase in time distance.

The ideological affiliation is very strongly evident. In comparison with the religious women, the political men look more distinctly to the long range future. (Table 6.4 and diagram 6.2)

The dimension of space, concern and exposure for the future.

Concern: The question considered how often one thinks or talks about his own future or the future of Sweden, the world and underdeveloped countries. Håkan Wiberg (Chapter 6, note 13) has posed a hypothesis (which refers mainly to opinions regarding the struggle for peace) that the central group are more especially involved than the peripheral regarding their own country's future, as opposed to international and personal levels. The hypothesis is strengthened when it comes to "talking about" and somewhat weaker concerning "thinking about" in the instructor-student relationship (Diagram 6.3 and table 6.7 - 6.8).

Overall conceptions on living conditions.

This is the so-called Cantril-ladder, where you are called upon to assess the conditions for 5 years ago, "today", and for five years in the future, and the year 2000. The assessment concerns partially where one stands, and also where one's respective country, the world, and underdeveloped nations are seen to be at these different points in time. The comparison can in part be "absolute", in other words for a particular "ladder" or point in time, and in part relative through comparing the parties at the different given times with each other.

When we come to these items, we *no longer find, in regards to involvement* which is reflected in time and space dimensions, *any social position patterns*

in the answers. The instructor's self estimation line goes down sharply, probably due to their relatively old age in the year 2000, and with that, their connected social personality contraction. (See Chapter 7, note 14 with reference to Warner.)

Some purely hazard variations between the groups in "optimism" and "pessimism" are, however, not in general a plausable explanation. I naturally do not want to give any ad hoc explanations. But we can observe great *similarities in the answers for instructors and students*, as well as concerning the outlook for Sweden's and the world's development.

The *politically* (socialistically) *involved*, in accordance with their "ideology", can be expected to have an *optimistic view* of development on a bit longer range; while the expectation for the religiously involved is a more *pessimistic view* of world development. From this I have, among other things, formed hypotheses regarding these group's ideas on the future, as well as in the following problems. The answer on one's own, Sweden's and the world's development also reveals a remarkable low pessimism, or (for the world) a noticably greater optimism among political men than religious women. This pattern repeats itself time after time in these group's attitudes.

The central is, for the most, more involved than the peripheral group. This is true both regarding concerns (thoughts and speech), as well as exposure (what one reads, or hears from the mass media). The peripheral are also markably more "privately" oriented, in the significance of thinking and talking about themselv and their families. This applies foremost to the female students (EK and RK). The politically involved male students made, however, the strongest impression. They are in every aspect the most involved group in regards to the futures of Sweden, the world and underdeveloped countries.

Exposure and internationalism: The instructors indicated they keep up with the mass media's information regarding the future more than the students indicated

doing. The difference, however, isn't especially great. The students' internationalism is most noteworthy. All the groups of students showed a greater interest for the world rather than Sweden's future, and hereby distinguish themselves noticably from the instructors.

Ideas on specific conditions in the year 2000 compared with "today".
Different social structures respond differently to the so-called "basic human needs". The following gives, therefore, an overview of ideas - primarily concerning predictions, but for some items, also hopes - regarding the externals of society, the characteristics of distribution as normative orientation in large and in connection to the primary group. "Ills" which can be effects of or indicators of the society's structural process, are taken up in connection with this.

A. When it comes to the equality between women and men, young and old, and also women and young people in leading positions, they are in agreement in the prediction of increase in this matter in nearly all cases. This coincides also with what man wishes for the year 2000. High agreement between predictions and hopes can be called homology (see Eva Bártová and Teresa Konwicka, Chapter 10 and 15 in "Ten Nation Study").

B. One doesn't believe, however, in an increased say in things ("average person having a voice") but desires it to the highest degree. This is true of all subgroups in the data material. We know that man is strongly unhappy with present conditions.

C. Normative characteristics in the year 2000: Most believe in a later development as a greater interest for money and material possessions. The 20% of the sample which were later interviewed showed clearly that this went against their wishes for development. When it concerned more lenient or harsh treatment of law breakers, those within the so-called central and peripheral groups were greatly divided in both regards to predictions as well as hopes (AR approximately 0). Political men and religious women took a stand, however, regarding the desire for more lenient and harsh treatment.

D. All groups believe in decreasing close family relationships and religiosity. In accordance to this they expect an increase in so-called sexual freedom. The groups do desire, however, an increase in close family relationships. The

religiously involved group expressed this most strongly, the women somewhat more than the male students in general. Political men and religious women, not surprisingly show totally opposite attitudes regarding the desire of increa in religiosity and sexual freedom. The following table illustrates "homology relationships". Care has been taken in the arrangement.

Table 6: Homology which corresponds between desire and prediction.

ITEM	SIGNIFICANCE FOR DIFFERENT GROUPS		
EQUALITY OF YOUNGER-OLDER	PM +	RK +	L +
WOMEN IN LEADING POSITIONS	PM ++	RK +	BALANCE ++
YOUNGER PEOPLE IN LEADING POSITIONS	PM ++	RK ± 0	BALANCE +
AVERAGE PERSON'S VOICE IN MATTERS	PM +	RK --	-------
FAMILY RELATIONS	PM +	RK --	EK -
RELIGIOSITY	PM ++	RK -	EM +
SEXUAL FREEDOM	PM ++	RK --	EM +
LENGTH OF FREE TIME	PM ++	RK -	BALANCE +
TREATMENT OF LAW BREAKERS	PM ++	RK -	-------

Explanation: Eutopia + Strong eutopia ++
Dystopy - Strong dystopy --

A correlation control for the political men and religious women has been done for predictions and desires.

If we in conclusion say that the cases where both what man wishes and believes go along the same lines for optimism, and the cases where these go in an opposite direction for pessimism, we arrive at the following for the "idealistic groups":
Political men: optimistic in 94 cases; pessimistic in 14 cases;
Religious women: optimistic in 18 cases; pessimistic in 45 cases.

E. Concepts on "social effects": A certain production and distribution system with a cooperative norm structure can have many different effects - "good" or "bad" - upon the individuals existence. This can also be thought of as an

indicator of the social structure's degree of authenticity. In order to find the students' ideas concerning this, I posed several questions to them. They can chiefly be divided into the following groups:

1. Behavior: use of alcohol, narcotics and crime;
2. State of health: physical and psychological illness;
3. Emotional reactions: friendliness, sympathy, and tolerance;
4. State of mind: experience happiness and job satisfaction.

The questions regarded fairly obviously, only what one thought about development for the year 2000. It appeared that the answers outlined a nearly consequently uniform pattern. This was true for the eleven given items for one and the same group, as well as for then rank order of groups in relation to each other. In nearly all instances, we find a more or less marked perception of a dystopic development. This can be summarized with the table below.

Table 7: Average for the eleven items of "social ills" (AR - negative development)

PM	L	EM	E	EK	RK
-10	-41	-52	-61	-69	-93

We find that the peripheral groups (E, EK and RK) are the most pessimistic. The religiously involved have the darkest view, and the politically involved, the least bleak.

Ideal types of society and their connection with the students' projected images of the future.

I have collected a few contemporary society minded in the form of paradigms for a simplified inauthentic and a simplified authentic society system. The ideal society implies that it could hardly be found in "pure form" in reality.

Do the Folk High School students ideas on the society development until the year 2000 relate in such a way which is fairly consistant in agreement with some of the two ideal types? This demands a positive correlation between the different fragment ideas. The following table shows that this is the case. The picture outlines a fairly consistent dystopisk society. (The significance of the index and it's construction is found in Table 9.5)

Table 8: Development relation for different experiences in the years 1973 to the year 2000 (student data. United ideas demand positive correlation.)

INDEX		CORRELATION (Yule's Q)	OBSERVATIONS
POWERLESSNESS 1003	ILL EFFECTS 1002	+0,86	128
POWERLESSNESS 1003	ESCAPE REACTIONS 1005	+0,50	147
POWERLESSNESS 1003	MATERIALISM 1001	+0,39	142
MATERIALISM 1001	ILL EFFECTS 1002	+0,58	141

Future phobia, feelings of influence in the present and confidence in the leaders and experts.

The experience of low influence has strong connections with future phobia (Yule's Q = -0,93).

Confidence in leaders and experts also appears less with greater future phobia (Yule's Q = -0,58).

Connections between active orientation and different ideas among the students.

Diagram 2: Active orientation: Connection of different indes's and items (correlation Yule's Q).

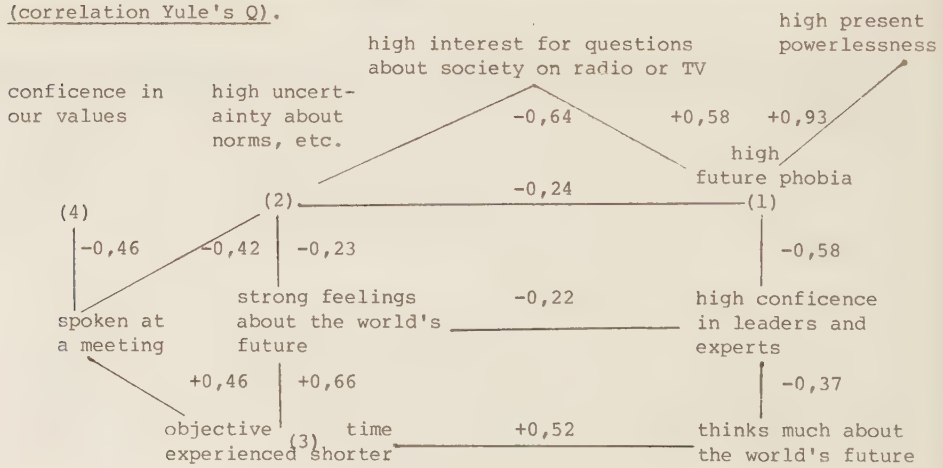

The actively oriented who are dissatisfied with their present powerlessness and follow the development of society on radio and TV, among other things, with all it's dismal information and varying predictions, consciously experience a definate type of strong anxiety and insecurity for the future, future phobia. He doesn't use a defense mechanism, such as privacy, presentism, or comsumptionism to escape. He doesn't become alienated or pessimistic, but rather looks to being prepared to be personally active to "create the future". The fact that there is simultaniously a certain distrust for leaders and experts, is possibly consistent like the crituque on the values which contribute in stearing development. Maybe future phobia gives insight and releases energy more than creating passiveness: "The society doesn't have to be this way". Denial and somewhat of a revolution can thus go beyond hopes of reform and innovation. A desire to influence the society via a more or less aware conception of the future.

Diagram 3: Attitudes and experiences among the actively oriented.

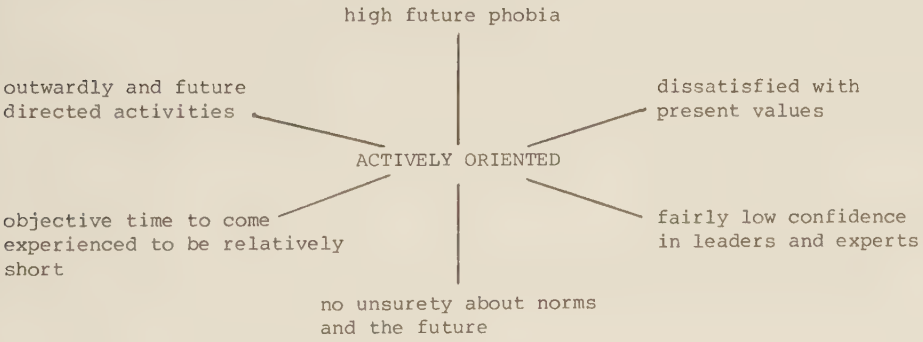

LITTERATURFÖRTECKLING.

Allardt, Erik: Samhällsstruktur och sociala spänningar, Almqvist & Wiksell, Tammerfors 1970.

Aspelin, Gunnar: Karl Marx som sociolog. Tema/Gleerups, Lund 1972.

Asplund, Johan: Teorier om framtiden. Liber, Falköping 1979.

Aubert, Vilhelm: Det skjulte samfund, Pax Forlag, Oslo 1969.

Baier, Kurt and N Rescher (ed): Values and the Future. Englewood Cliffs, New Jersey 1969.

Brandt, R & D M Johnson: "Time orientation in Delinquents" i Journal of Abnormal and Social Psyckology, vol 51, 1955.

Beckett, Samuel: I väntan på Godot. Bonnier, Stockholm 1957.

Benedict, Ruth: Patterns of Culture. Mentor Books, 1953.

Cantril, N H: The Pattern of Human Cocerns. Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1965.

Carlsson, Gösta: Socialpsykologisk metod. Bonniers, Stockholm 1954.

Dalkey, Norman C: "Quality of Life". Rand paper P 3805, March 1969.

Dator, Jim: "Neither there nor then" i Human Futures: needs, societies, technologies. IPC Business Press Limitid, London 1974.

Dencik, Lars (ed): Scientific Research and Politics. Studentlitteratur, Lund 1969.

Ekman, Gösta and Ulf Lundberg: "Emotional Reactional Reaction to Past and Future Events as a Function of Temporal Distance" i Acta Psychologica, vol 35, 1971.

Etzioni, Amitai: The Activ Society. 2:print, The Free Press, New York 1968.

Etzioni, Amitai: "Man and Society: The Inauthentic Condition" i Human Relation, vol 22 nr 4, 1969.

Firey, Walter: "Conditions for the Realization of Values Remote in Time" i Tiryakian, Edward A. (ed): Sociological Theory, Values, and Sociocultural Change, Glencoe Free Press, 1963.

Folkhögskolan. Huvudbetänkande av 1973 års folkhögskoleutredning SOU 1976:16.

Folkhögskolan 2. Slutbetänkande av 1973 års folkhöskoleutredning. SOU 1977:8.

Folkhögskoleutredningen DsU 1974:9 och DsU 1974:10.

Frankenhaeuser, Marianne: Forskning om människan i framtidens samhälle. DsJu 1972:24, Stockholm.

Galtung, Johan: Theories of Development, Conflict and Peace. Lecture outlines. Januari, Dubrovinik, 1974.

Galtung, Johan: "A Structural Theory of Imperialism" i Journal of Peace Research, Oslo, vol 8 1971.

Galtung, Johan: Theory and Methods of Social Research. Revised edition, Universitetsforlaget, Kristiansand 1970.

Galtung, Johan: "Pluralism and The Future Human Society" i Futuriblerne, nr 2, 1970.

Galtung, Johan: Fredforskning. Prisma, Oskarshamn 1967.

Galtung, Johan: "Foreign Policy Opinion as a Function of Social Position" i Journal of Peace Research, vol 1, 1964.

Gurwitch, Georges: "Social Structure and the Multiplicity of Times" I Tirykaian, Edward A. (ed): Sociological Theory, values and Sociocultural Change. Glencoe Free Press 1963.

Halle, N H: "Social position and foreign policy attitudes" i Journal of Peace Research nr 1, 1966.

Hayashi, Yojiro: "The Direction and Orientation of Futurology as a Science" i Jungk, Robert and Galtung Johan (eds).): Mankind 2000. Universitetsforlaget, Oslo 1969.

Images of the world in the Year 2000. (H Ornauer, H Wiberg, A Sicinski, J Galtung).

Kahn, Herman & Wiener. Anthony J: År 2000. Beckmans, Stockholm 1969.

Keniston, Kenneth: "Social Change and Youth in America" i Eriksson, Erik H (ed): Youth: Change and Challenge. Basic Books, New York 1976.

Klineberg, Stephen L: "Changes in Outlook on the Future between Childhood and Adolescence" i Journal of Personality and Social Psychology, vol 7, 1967.

Kristiensen, Thorkil: "A set of concecutive Futures". Föreläsning i Helsingör, 1970.

Langholm, Sivert: "On the Concepts of Center and Periphery" i Journal of Peace Research vol 8, 1971.

Lenski, Gerhard: Makt och privilegium, Rabén & Sjögren, Stockholm 1969.

LeShan, Lawrence L: "Time Orientation and Social Class" i Journal of Abnormal and Social Psychology, vol 47, 1952.

Liedman, Sven-Eric: "Marxism och vetenskapsteori" i Johansson, Ingvar m fl: Positivism, marxism och kritisk teori. Pan/Norstedts, Stockholm 1972.

Linton, Ralph: The Cultural Background of Personality, Appleton-Century Crofts, New York 1945.

Lohmann, Hans: Psykisk hälsa och mänsklig miljö. 2:a upp, Allmänna Förlag, Stockholm 1973.

Markovic, Mihailo: Att utveckla socialismen. Prisma, Lund 1972.

Massé, Pierre: "Attitudes towards the Future and their influence on the Present" i Future, vol 4/1 1972.

Mead, Margaret: Kvinnligt, manligt, mänskligt. Aldus, Stockholm 1970.

Mead, Margaret: Kultur och engagemang. Rabén & Sjögren, Ystad 1970.

Merton, Robert K: Social Theory and Social Structure. The Free Press, Glencoe, Illinois, 1957.

Myrdal, Gunnar: Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen. Rabén & Sjögren, 2:a upplagan, Uddevalla 1970.

Nilsson, Sten Sparre: "In What Sence is a High Social Position also a Central Position?" i Journal of Peace Research, vol 13, 1976.

Orwell, George: Nineteen Eighty Four. Mrs Sonia Pitt-Rivers, London 1948.

Polak, Frederik L.: "Towards the Goal of Goals" i Jungk, Robert and Johan Galtung (eds.): Mankind 2000. London 1969.

Polanyi, Michael: The Tacit Dimension. Daubleday 1967.

Proposition 1976/77:55 om folkhögskolan.

Richta, Radovan: Civilization at the Crossroads, New York 1969.

Rolbiecki, Waldemar: "Prognostication and Prognoseology" i Mankind 2000. Universitetsforlaget, Oslo 1969.

Rommetveit, Ragnar: Social Norms and Roles. Oslo 1953.

Sande, Öystein: "Future Consciousness" i Journal of Peace Research, nr 3, 1972.

SCB:s valstatistik 1956.

Siegman, A W: "Future Time Perspective and the Perception of Duration" i Perceptial and Motorskills, vol 15, 1962.

Simon, Erica: Grundtvigs syn på skola och kultur - Sorö och Göteborg. Odense 1978.

Singer, Benjamin D: "The Future - Focused-Role-Image" i Toffler, Alvin: Learning for Tomorrow. Random House, New York 1974.

Sorokin, Pitirim A and Robert K Merton: "Social Time: A Methodological and Functional Analysis" i American Journal of Sociology, vol 42/5, 1937.

Sundgren, Gunnar: Folkhögskolan, en folkets högskola. UMIL-rapport nr 14, Pedagogiska inst, Stockholm universitet.

Sundgren, Gunnar: Svensk folkhögskola

Tidskrift för svenska folkhögskolan, nr 1, 1973; nr 1, 1976; nr 1, 1977.

Toffler, Alvin: Future Shock. Bantam Books, New York 1971.

Warner W Lloyd: The Living and the Dead. A Study of Symbolic Life of Americans. New Haven 1959.

Wiberg, Håkan.: "Social Position and Peace Philosophy" i Journal of Peace Research, nr 3, 1968.

Wright, Georg Henrik von: Humamismen som livshållning. Rabén & Sjögren, Borgå 1979.

Wright, Georg Henrik, Asplund Johan: Teorier om framtiden. Liber, Falköping 1979.